LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS LELKÉSZI SZAKFOLYÓIRAT

L. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 1975. JANUÁR

TARTALOMJEGYZÉK

EGYHÁZUNK ÚTJÁN

Egyházunk útja a felszabadulás előtt (D. Dr. Ottlyk Ernő) — 1

TANULMÁNYOK

A diakóniai teológia érvényesítése az evangélikus ifjúság egyházi és társadalmi szolgálatában (Sárkány Tibor) — — — 16

Elkésett rekviem (Dr. Rédey Pál) — — — — — — — 21

SZEMLE

A pápai uralom struktúrája (Magassy Sándor) — — — — 39

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Hetvened vasárnap (Sárkány Tiborné—Tekus Ottó) — — — 41

Hatvanad vasárnap (Garam Zoltán—Mekis Ádám) — — — 45

Ötvened vasárnap (Molnár Gyula—Nagybocskai Vilmos) — — 50

Böjt 1. vasárnapja (A Veszprémi Egyházmegye Lelkészi Munkaközössége — Virágh Gyula) — — — — — — — — 53

Böjt 2. vasárnapja (A Vasi Egyházmegye Lelkészi Munkaközössége — Ifj. Kendeh György) — — — — — — — 57

Böjt 3. vasárnapja (A Kelet-Békési Egyházmegye Lelkészi Munkaközössége — Benczúr László) — — — — — — — 60

EGYHÁZTÖRTÉNETI ÉVFORDULÓK

Száz éve született Schweitzer Albert (Keveházy László) Borító III.

LELKIPÁSZTOR
Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Nagy István
A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt
Előfizetési ár: havi 25,— forint, fél évre 150,— forint, egy évre 300,— forint
Csekkszámla: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 516—220507
Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1088 Budapest VIII., Puskin u. 12.
Telefon: 142-074
Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya
75.2521/2-01 — Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v. Bolgár Imre vezérigazgató
Indexszám: 26 451

Egyházunk útja a felszabadulás előtt

Minden egyház életének van sajátos és csak reá jellemző vonása. Ez abból következik, hogy az egyetemes keresztyénség története az egyes országok sajátos történelmi és társadalmi helyzete miatt másként alakul. Ezért természetes, hogy a nép életébe és sorsába ágyazottság, a kulturális és társadalmi viszonyok más-más színt adnak az egyes országokban működő egyházak életének.

A magyarországi evangélikus egyház történetének sajátos vonásait nekünk kell megértenünk, mert mi vagyunk az örökösei mindannak a múltnak, amin Isten végigvezette egyházunkat. Ezt a feladatot nem végezhetik el helyettünk más országok evangélikusai, mert ezt Isten reánk bízta. De nem is érdektelen számunkra ez a feladat, mert a történelem akkor válhat számunkra az élet tanítómesterévé, ha a múltból a jelen magatartásunkra nézve szűrhetünk le tanulságokat.

A magyarországi evangélikus egyház sajátos történetének most csak egy vonására nézve szeretném megszólaltatni egyháztörténelmi tapasztalatainkat. Ez pedig annak az összegezése, *hogyan viszonyult egyházunk a haladáshoz? Azaz, miközben egyházunk hirdette Isten igéjét és kiszolgáltatta a szentségeket, élte a maga Istentől rendelt életét, hogyan vett részt közvetve vagy közvetlenül az emberi élet előbbrevitelében?*

A részletkutatásokra bízva a kérdés analitikus feldolgozását, most csak egészen összefoglaló, summázó értékelésre ad módot a hely és az idő.

1. *A szabadságharcok oldalán*

Evangélikus egyházunk magyarországi történelme azzal kezdődött, hogy az anyanyelven megszólaló igehirdetés és istentisztelet győzelmes erővel hódított országszerte. Luther példája nyomán nálunk is *a nép nyelvén* szólalt meg a Szentírás, tudós és szorgalmas bibliafordítók fáradságos munkája révén. Az igét hirdető és tollforgató magyar reformátorok az Isten igéjének tisztán és igazán való hirdetésével egyúttal kiemelkedő szolgálatot végeztek a magyar nyelv fejlesztésének és a nemzeti műveltség terjesztésének érdekében is. Közismerten nagy érdemei vannak a magyarországi protestantizmusnak az iskolázás felkarolása, a könyvkiadás szélesítése, és a kor haladó eszméinek képviselése terén.

Amíg a katolicizmus a nemzeti függetlenség gondolatát semmibe vevő Habsburg uralkodóházra támaszkodott, s ezzel — tradíciójának megfelelően — összenőtt a feudalizmussal, amely neki uralkodó vallási kiváltságokat biztosított, addig *a magyarországi protestantizmus szükségképpen menekült a nemzeti függetlenség védelmezőinek pártfogása alá,* szükségképpen támaszkodott az uralkodóház és a főnemesség helyett a nemességre és a városi polgárságra, a kor középrétegeire, szükségképpen lett a protestantizmus a feudális katolicizmussal szemben a magyar társadalmi fejlődést előrevivő tényezők egyikévé.

Egyházunk élete mindig akkor volt biztonságban, amikor a Habsburgok gyarmattartó törekvésével szemben a nemzeti függetlenség csillaga valamelyest felragyogott.

Bocskai István erdélyi fejedelem szabadságharcának győzelmei béketárgyalásra kényszerítették a bécsi udvart.

Amikor *Bethlen Gábor*, a kiváló erdélyi fejedelem állt a Habsburgok elleni küzdelem élére, evangélikus egyházunk is újra szabadabban lélegezhetett. Amikor viszont az önálló Erdély hanyatlásával felülkerekedett a Habsburg-elnyomás, keservessé vált az üldözött protestantizmus élete. A magyar történelemnek, s egyben egyházunk történelmének is a legszomorúbb lapjai azok, amelyek I. Lipót uralkodásával kapcsolatosak. Lipót kormánya nyílt terrorral lépett fel a nemzeti önállóság és a vallásszabadság gondolatának képviselői ellen. A nemzetnek és a protestantizmusnak azonos ellensége volt a Habsburg-uralom. Amikor 1673-ban Lipót felfüggesztette a magyar alkotmányt és Ampringer János Gáspárt, a német lovagrend nagymesterét nevezte ki Magyarország kormányzójává, ugyanekkor Szelepcsényi György esztergomi érsek megkezdte a protestáns lelkészek elleni felségsértési pereket.

II. Rákóczi Ferenc kiáltványa egyszerre talpra állította mindazokat, akik a Habsburg gyarmati elnyomás és a vallási türelmetlenség alatt szenvedtek. Zászlajának jelszava „Pro Deo et Patria" (Istenért és a Hazáért), lelkesítette az elnyomott rétegeket.

A Rákóczi-szabadságharc leverése után a bécsi udvar a töröktől visszafoglalt területeken császárhű emberek kezére adta a magyar földet. Ezen kívül jobbágytelepítések elősegítésével arra is számított, hogy a Rákóczi-szabadságharc „rebellis" hagyományai között élő magyar parasztságot a Bécsből mesterségesen szított nemzetiségi ellentétekkel gyengítheti. Ebben az időben vetették meg az alapját annak a Habsburg politikai taktikának, amely egymás ellen játszotta ki a nemzetiségeket, a szabadság-mozgalmak gyengítésére. Ennek a nemzetiségi politikának a következményei evangélikus egyházunkban sajnos sokáig voltak érezhetők.

A magyar protestantizmus Mária Terézia-féle „vértelen" elnyomásán csak a felvilágosodás terjedése segített. A vallási türelmetlenség és a felekezeti gyűlölet Európa-szerte ellenszenvessé vált.

A 19. század elején nemcsak felekezeti, hanem országos kérdésről volt szó, amikor a liberális nemesség és a haladó polgárság egyre öntudatosabban küzdött a vallásegyenlőség kivívásáért. Maguk a liberális katolikus nemesek is küzdöttek egyházuk főpapjainak és a bécsi udvarnak az ellen a magatartása ellen, amellyel továbbra is meg akarták őrizni az „uralkodó vallás" rendszerét. Maguk a protestánsok voltak a vallásegyenlőség törvénybeiktatásáért folytatott küzdelem élharcosai. Az évtizedekig tartó közjogi küzdelem mindaddig meddő maradt, vagy csak egészen csekély eredményt ért el, amíg a Habsburg-rendszer fennállott.

Az 1848. március 15-i események tűzbe hozták az egyházi sajtót is. A Protestáns Egyházi és Iskolai Lap március 19-i száma első oldalon közli Székács József budapesti evangélikus lelkész „Ima" című alkalmi versét. A nemzeti élet kiemelkedő fordulópontját az óda nemes pátoszával méltatja a költő. Tartalmi szempontból fontos teológiai igazságot fejez ki Székács verse. Isten írta a népek szívébe az „ősi szent jogért" való küzdelem erkölcsi igazságát. Ez az „ősi szent jog" a szabadság. Ezt rabolta el az elnyomás és zsarnokság. Az „ősi szent jogért" való küzdelemben elért sikerért Istené a hála, Ő őrzi erkölcsi világrendjének törvényét és igazságát. Azért írhatta Székács azt, hogy „a mi győzelmünk több, mint emberi". A konkrét igazságtalanság legyőzésével megvalósult valami Isten egyetemes világrendjének igazságából.

Az eseményeket éberen figyelő evangélikus főpásztor, Haubner Máté dunántúli püspök, az egyházkerülete espereseihez, s rajtuk keresztül a lelkészekhez és gyülekezetekhez intézett körlevelében arról szól, hogy az evangélikus embertől nem lehet közönyt és nemtörődömséget kívánni a nemzeti élet nagy eseményeivel kapcsolatban, sőt Isten gondviselése iránti hálával kell fogadni a márciusi eseményeket, s azok előmenetelét kell munkálni.

Hosszasan lehetne szemléltetni püspökeink, lelkészeink, egyházi közgyűléseink nyilatkozataiból azt, hogy milyen mélységesen hittek a Habsburg-elnyomás elleni küzdelemnek a feltétlen erkölcsi igazságában. Ezért csendült ki mindenhonnan az összefüggésnek és kapcsolatnak a keresése: az Isten egyetemes erkölcsi világrendje és a márciusi sikerek között. A jó és igaz ügynek a szolgálata töltötte el hazafias lelkesedéssel a szíveket, s ez adott célt és értelmet a fáradozásnak, áldozatvállalásnak, és ha kellett, a hősiességnek!

Nem a nagy szavakért lelkesedtek, hanem a nagyon is kézzelfogható eredményekért.

A magyarországi protestantizmus 300 éves vágya teljesült, amikor Kossuth Lajos az országgyűlés elé terjesztette az 1848. 20. törvénycikket, a vallásegyenlőség kimondását.

De nemcsak az egyházi vágyak teljesüléséért volt őszinte a forradalom vívmányaiért való lelkesedés, hanem azért is, amiért megdőlt a feudális, zsarnoki Habsburg-rendszer, kiszélesülhettek az emberi szabadságjogok, mindenekelőtt pedig felszabadulhatott a jobbágyság.

Ennek a hazafias magatartásnak tulajdonítható, hogy a forradalom és szabadságharc leverésével Haubner Máté dunántúli, Szeberényi János bányakerületi, Pákh Mihály tiszakerületi püspökeinket halálra, majd börtönre ítélték, Stromszky Sámuel püspököt pedig hivatalából elmozdították. Rázga Pál pozsonyi lelkész pedig bátran állt a Haynau rendelte akasztófa alá, tudva, hogy vele együtt érez egész evangélikus egyháza, és a magyar nép minden hű fia. Sok lelkészünk került hadbíróság elé, húszra súlyos börtönbüntetést mértek, ezenkívül pedig számos lelkésznek kellett elhagynia szolgálati helyét, vagy más módon kellett szenvednie.

Mindezt egybevetve, kitárul előttünk a világ és társadalom evangélikus értelmezése az 1848—49-es szabadságharccal és társadalommal kapcsolatban. Egyházunk hitből folyó kötelességének tartotta, hogy kiálljon az Isten teremtési rendjén nyugvó társadalmi igazság kiszélesítésének ügye mellett. A három évszázados Habsburg zsarnoksággal szemben a nemzeti kormányt támogatta egyházunk hivatalosainak és gyülekezeteinek döntő többsége. A világ és társadalom kérdésében egyáltalában nem valami hűvös semlegességgel foglaltak állást hőseink, hanem forró hazafias lelkesedéssel és jó keresztyén lelkiismerettel fogadták és támogatták a szabadságharcot. A Hám János-féle labanc, pecsovis utat megvetették.

Egyházunk 1848—49-es álláspontja jelentette a betetőzését annak a 300 éves hagyománynak, hogy mindig a haladás mellett, a nemzeti életet előrevivő tényezők mellett foglalt állást az evangélikus magatartás. A világ és társadalom sohasem jelentett valami elméleti, vagy egységes fogalmat, hanem mindig konkréten és rétegeiben jelent meg. A 300 év alatt három alapvető kérdése volt a társadalomnak: 1. a nemzeti függetlenség, 2. a vallásszabadság, 3. a jobbágyság és feudalizmus kérdése. A nemzeti függetlenség és a vallásszabadság biztosítása mindig a haladó mozgalmakban, szabadságharcokban találkozott, de ugyanide futottak a jobbágyság terhein való könnyítésnek és az antifeudális megnyilvánu-

lásoknak a törekvései is. Az evangélikus magatartás ezeknek a társadalmi törekvéseknek a támogatását jelentette. Ez nemcsak abból a történelmi kényszerből táplálkozott, hogy a vallásszabadság biztosításának érdeke fűzött össze minket a haladó mozgalmakkal, hanem abból is, hogy az evangélikus lelkiismerettel nem is volt más összeegyeztethető, mint az, amit cselekedtek eleink.

2. *Ahol a törés bekövetkezett*

Lassan és folyamatosan, de az évtizedek pergése alatt mégis észrevehetően, fordulat ment végbe a világ és társadalom értelmezésében.

A hírhedt Bach-korszak feleleventette az összes régi Habsburg-törekvéseket az egységes császári birodalom németesítését, hazánk gyarmatosítását illetően. A protestantizmust is be akarta fogni Bécs a maga szekerébe. A porosz királyság protestáns államegyházában látta Ferenc József azt a példát, hogy a protestantizmusból is lehet trónhoz hű egyházat faragni. Igaz ugyan, hogy a katolicizmus volt évszázadok óta a Habsburgok államegyháza, de Bécs arra számított, hogy a protestantizmusból amolyan „másodosztályú" államegyházat lehet kihozni. Ebben az időben az egyházak általában hű támaszai voltak a trónoknak. Az orosz cárok a pravoszláv egyházat, az angol királyok az anglikán egyházat, a skandináv királyok az evangélikus egyházat, a spanyol és olasz királyok a katolikus egyházat építették be rendszerükbe államegyházi formában. E szerint a sablon szerint akarták a Habsburgok a protestantizmust is államegyházzá tenni, természetesen a katolicizmus elsőbbsége mellett.

Ebben az állapotban érte egyházunkat Bécs egyházrendezési terve, amelyet 1856-ban megküldött valamennyi evangélikus és református egyházkerületnek tárgyalás végett. Noha az egyházkerületek egyhangúan tiltakoztak a felülről, császári rendelkezéssel bevezetendő újszerű és egyházunktól idegen egyházszervezet ellen, Ferenc József 1859. szeptember 1-én pátens, tehát császári parancs formájában, kötelező erővel, kiadta ezt az új egyházszervezeti rendszert, amelynek a következő napon már meg is jelent a miniszteri végrehajtási utasítása.

Mindebben az volt az alapvető sérelem, hogy a pátensben megjelent egy császári-királyi államegyház képe, amelyben az uralkodó önmagában abszolút törvényadója az egyháznak.

Egyházunk pátens elleni küzdelme még egyszer, de most már utoljára szította fel a Habsburg önkény elleni harcot. Ezzel le is zárult az a 300 éves korszak, amelyben egyházunk együttműködött sorsközösségben a haladó mozgalmakkal.

A kiegyezés Magyarország számára nemcsak a gyűlölt Habsburg-házzal való kompromisszumos alkut jelentette, hanem ugyanakkor azt is, hogy Deák Ferenc az 1849-es békepárt politikáját folytatva, cserbenhagyta 1848. forradalmi eszméit.

A kiegyezés utáni évtizedekben az a ferencjózsefi elgondolás, ami a pátensben mint felülről irányított államegyházi rendszer, nem tudott 1859-ben megvalósulni — ha a törvény betűje szerint nem is — de a gyakorlatban most már közel került a megvalósuláshoz. A Habsburgok által 300 évig üldözött evangélikus egyház, most nagyon jól érezte magát az államegyházi gondolatokhoz közel álló helyzetben. Felsőházi tagságokért küzdött, közéleti jogait építgette, s nem vette észre, kikhez kötötte az egyház szekérrúdját.

Közben Magyarország felett gyűltek a megoldatlan s egyben égető társadalmi problémák. A nemzeti függetlenség, a földkérdés, a demokrácia, a nemzetiségi kérdés döntő problémái várták a megoldást. A ma-

gyar uralkodó osztályok azonban úgy akartak hatalmon maradni, s egyben a világháborúból győztesként kikerülni, hogy kíméletlenül elnyomtak minden haladó törekvést, vakon bíztak német szövetségeseik fegyveres erejében, a porosz militarizmus győzelmében, nem látták meg a szétesésre érett Osztrák—Magyar Monarchia belső gyengeségét.

A társadalmi bajokat semmibe vevő, a háború felől esztelenül gondolkodó uralkodó osztályok katonai gőgjét és háborús optimizmusát sajnos egyházunk is átvette. Hogy mennyire hiányzott a helyzet felméréséhez szükséges jellegzetes egyházi, teológiai tájékozódás, azt keserűen panaszolja a háború folyamán megjelent cikkében Szüts Gábor budapesti lelkész: „Az evangélikus s általában a keresztyén egyházak jövendő történetírói aligha fognak dicsérő áradozásokba kitörni, mikor a világháborús esztendők történetét megírják. Szinte pontos bizonyossággal lehet előre látni, miként fogják majd legalább rólunk megállapítani, hogy amint a nagy világfelfordulás teljesen készületlenül találta egyházunkat, úgy később, esztendők múltán sem tudott a rendkívüli időkhöz mért rendkívüli teljesítményekkel, a válságos időszak megértésével s befolyásolásával magasztos hivatásának gyakorlásához jutni. Az a pár imádságos és énekes könyv, amit a katonák kezébe is eljuttatott, az a végtelenül szervezetlen és rendszertelen lelkigondozás, amit a nyomasztó körülmények között a harctéren és a kórházakban kifejtett, egy-két tucat jobb-rosszabb prédikáció, néhány jegyzőkönyvi pont lesznek majd azok a dokumentumok, amiknek alapján a háborús esztendőkben végzett munkájával az utókor elé kell állnia. Annak, hogy elsőrendű feladatához képest a közhangulat s a közérzés irányítója s nemesítője lett volna, hogy ítélve, bírálva, kárhoztatva a háború eseményei, s kísérő jelenségei felett állott volna, hogy az a terebélyes fa lett volna, aminek védelmében a megzavart lelkek meghúzódnak, vagy hogy a közínség s köznyomorúság enyhítésére erős akciókat folytatott volna, aligha akad majd az utókor a legszorosabb kutatással is valami nyomára". (Evangélikus Lap, 1916. 625)

Pedig voltak pl. a katonákkal együttérző tábori lelkészek, akik mint Endreffy János, minden elismerésre méltó realitással írták meg az egyházi lapokba harctéri tudósításaikat. Írásaiban benne zeng a közkatonák elkeseredettsége, amiért számukra érthetetlen és megmagyarázhatatlan okok miatt kell fiatalon elpusztulniuk. Az otthoni falvakban és a harctéri lövészárkokban ilyenfajta nótákban jutott kifejezésre a népi elkeseredés.

„Megásták a huszár sírját
Az uzsoki völgybe,
Hantja fölé ráborult a
Fegyves örök zöldje." (Evangélikus Lap, 1916. 392.)

„A halálnak soha nem volt ilyen bő aratása; a Kárpátok lánca és egész Galícia ma egy temető, hol ezer meg ezer vitéz alussza hősi álmát" — írja Schultz Aladár tábori lelkész. (Evangélikus Lap, 1916. 1.)

Gondoljuk bele magunkat az akkori helyzetbe. Valójában az történt, hogy a mindenható Istent, a mindenség Urát lerántották nemzeti istenséggé, egyes országok háborús érdekeinek kiszolgálójává. Elég, ha arra gondolunk, hogy például a német császári, az angol királyi, az orosz cári államegyházak papjai mind egymás országa ellen uszítottak Isten nevében.

Az igazsághoz természetesen az is hozzátartozik, hogy a semleges országok evangélikus egyházai a világháború alatt számos békeértekezle-

tet tartottak, s komoly közvetítői munkát is végeztek a béke érdekében, élükön Söderblom Náthán svédországi érsekkel, a későbbi Nobel-békedíjassal, teológiánk tiszteletbeli doktorával.

3. *Első találkozásunk a szocializmussal*

Az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlása után előrelátható volt, hogy az új forradalmi helyzetben a régitől eltérő lesz az egyház és állam viszonya is.

„Magyarország proletársága a mai nappal a maga kezébe vesz minden hatalmat" — tudatta az ország népével az új Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 22-én „Mindenkihez" című röpirata. A Harangszó „A Magyar Tanácsköztársaság" címmel kommentálta a nagy eseményt, további számaiban pedig folyamatosan ismerteti a proletárhatalom újabb és újabb intézkedéseit. Ilyenek: a címek és rangok eltörlése, a házak és üzemek szocializálása, az egyház és állam szétválasztása, az állami közoktatás megvalósítása, nyolcosztályos kötelező oktatás bevezetése, munkásegyetemek és középfokú tanfolyamok létesítése, munkás-betegsegélyezés és balesetbiztosítás bevezetése, lakbérek leszállítása, a közép- és nagybirtokok szocializálása, termelőszövetkezetek alakítása, új alkotmány előkészítése, a munkás-katona-földmíves tanácsok megalakulása, a tanácsrendszer továbbépítése, választójogból eddig kizártak bevonása az állampolgári jogok gyakorlásába stb.

Mindenkinek megnyugtatására közli a Harangszó a vallás szabad gyakorlásáról szóló rendeletet. Eszerint a Tanácsköztársaság mindenki számára teljes vallásszabadságot biztosít. A papokat vallásos tényekedésükben, vallásos szertartásaik elvégzésében senki sem zavarhatja. A templomok és vallásos célokat szolgáló egyéb épületek (kápolnák, kegyhelyek stb.) ezentúl is kizárólag vallásos célokra fognak szolgálni. Akik ennek az elenkezőjét hirdetve félrevezetik a népet, azokat a forradalmi rend ellenségeinek tekinti és ilyenek gyanánt fog elbánni velük.

Egyházunk hivatalos megnyilatkozásai azt tükrözik, hogy biztosítva van a vallás szabad gyakorlása. Nincs kétség az iránt sem, hogy az államot, a proletárdiktatúrát az egyháznak tiszteletben kell tartania és azt a maga módján támogatnia kell. Ezek mellett természetesen végigvonul egész egyházi életünkön az új helyzet új problémáival való viaskodás.

Akik határozottan álltak a forradalmi rend mellé, azok bátran vállalták nemcsak az új úton járást, hanem az ellenforradalom felülkerekedése után a következményeket is.

Szimonidesz Lajos, 1909-ben lett lelkész Nagybörzsönyben, ahol 13 évi lelkészi pályafutása alatt gyülekezet népe igen szerette. 1911-től felelős szerkesztője és kiadója az Evangélikus Lapnak, amelyben főmunkatársak olyan liberális teológusok voltak, mint Hornyánszky Aladár és Fizély Ödön. A Tanácsköztársaság idején, 1919-ben, nagybörzsönyi direktóriumi elnök lett és részt vett a földosztásban. Faluja számára szövetkezetet is alakított. Az ellenforradalom felülkerekedése idején haladó magatartásáért eljárást indítottak ellene, majd 1922-ben megfosztották nagybörzsönyi lelkészi állásától.

Nagy Lajos, gyúri lelkész, paptársaihoz kiáltványt intézett, amelyben a földreform végrehajtását szorgalmazta, azzal, hogy a lelkész munkássága a nép felé irányuljon, mert „köztük és általuk élünk". Erről a bázisról tartott ünnepi beszédet 1919. május 1-én Gyúró népének. Ünnepi beszédéért az ellenforradalmi korszakban sok zaklatást volt kénytelen elszenvedni. Önéletrajzában a változó eseményeket így írja le: „Jött az

ellenforradalom, és jött a Horthy-korszak. Jött a retorzió, jött az ügyesek mosakodása, az őszinte harcosok büntetése." Egyik este Nagy Lajos lelkészért csendőrök jöttek, letartóztatták. Egyik vádpont az volt ellene, hogy május 1-én a községháza előtt tartott ünnepélyen lelkes beszédet tartott. Csendőrök kísérték előbb Siófokra, a hírhedt ellenforradalmi internáló táborba, majd onnan a székesfehérvári ügyészség börtönébe. Itt a május 1-i beszédén kívül azzal is vádolták, hogy 1918. első napjaiban a székesfehérvári megyeházán tartott beszédével forradalmasította a lelkeket. Ugyanakkor az egyház részéről is megindult az eljárás ellene, s az egyházmegyei törvényszék politikai szereplése miatt 1000 korona pénzbírságra ítélte.

Mindent egybevetve, egyházunk múltjával terhelten találkozott először a proletárdiktatúrával. Számos nem lelkész egyházi vezetőnek és lelkésznek rossz volt a lelkiismerete a világháborús évek alatti magatartása miatt, ezért eleve idegenkedve fogadta az új fejleményeket. Ugyanakkor a néptömegekben rejlő forradalmi erő fellelkesítette egyházunk népét is.

4. *A keresztény kurzus*

Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi segítséggel történt leverése után, *a Horthy-rendszer „keresztény Magyarországának" ideológiai alapjává a „keresztény kurzust" tették.* A történelemben csaknem törvényszerűen szoktak a forradalmat levert rendszerek a klerikalizmusra támaszkodni. Mindig is volt az egyházon belül a nép érdekével rokonszenvező, vele együtt érző, sőt olykor együtt vérző réteg, de természetesen nem ezek jelentik a klerikalizmust, hanem az a főpapi — Róma egyházpolitikáját követő réteg —, amely a hatalmasokkal fogott össze a nép elnyomására, egyben az egyházi haladó rétegek elnyomására is. Így volt ez az 1919-es proletárdiktatúra után is, amikor a „keresztény Magyarország" cégére alatt hívta segítségül Horthy ellenforradalmi rendszere a klerikalizmust.

A protestantizmus számára ez nem volt problémamentes ügy, voltak, akik úgy gondolták, hogy az adott viszonyok között a forradalom és a klerikalizmus közül a kisebbik rossz a klerikalizmus s elkezdtek azzal kacérkodni. *Megpróbálták átfésülni a protestantizmust amolyan másodosztályú államegyházzá, ahol a „Regnum Marianum" (Magyarország=Mária országa) helyett a „Regnum Christianum" (Magyarország=Krisztus országa) jelszó alatt ugyanazt lehet folytatni, amit a katolicizmus tett.* Ez felelt meg egyházunkban is a főúri egyházvezetés érdekeinek. Azonban voltak olyanok is, akik az évszázados tanulságokra emlékezve óvtak Rómától. Sőt olyanok is akadtak, akik féltették evangéliumi hitünk tisztaságát attól, hogy azt az ellenforradalmi politika eszközévé alacsonyítsák le. Pedig teológiailag nyilvánvaló, hogy csak az egyház lehet Regnum Christianum, a világot nem lehet „megegyháziasítani" és az evangéliummal kormányozni, ez pedig az egyháznak és a világnak éppen az az összekeveredése, amitől különös nyomatékkal óv az Ágostai Hitvallás.

Egyházunk becsületére vált, hogy voltak olyan világos látású lelkészeink, akik nem hallgatták el aggodalmaikat, amikor látták, hogy a keresztyénség politikai jelszóvá vált, akik féltették evangéliumi hitünket attól, hogy azt bevessék a politikai küzdelem árjába, a politikai szenvedélyek porondjára vigyék és a politikai pártok marakodásának tárgyává tegyék.

A keresztény kurzus római vezetésű politikai ambíciójának a protestáns kifejezésmódja ez: a társadalmi élet krisztianizálása. De csak a

kifejezés protestáns jellegű, a tartalom nem az, mert nem az ige uralmának az emberéleteken elvégzett hatalmáról van szó — amely azután gyümölcsöt terem az élet minden vonatkozásában, tehát társadalmi téren is —, hanem egyház-politikai pozíció szerzéséről, a társadalmi élet minél több területének egyházi befolyás alá kerülésének célkitűzéséről van szó.

5. *A társadalmi bajok tükröződése egyházi sajtónkban*

Lehetetlen volt észre nem venni *a kiáltó társadalmi igazságtalanságokat.* A néphez közel álló lelkészek mélyen átérezték a népet sújtó bajokat.

„Soha olyan tobzódás a felső tízezerben, mint ma" — írta az Evangélikus Élet (1941. 34. sz. 3.)

„Egyik vállalat első három legjobban fizetett vezetőjének évi összes jövedelme felülmúlta a másfél millió pengőt, de az első világháború óta még csak tisztviselő lakást se építtetett" (Keresztyén Igazság, 1944. 5. sz. 117.).

A Horthy-korszak különösen mostohán bánt *a munkásokkal,* akiket mindig gyanús szemmel nézett 1919 óta. Ha az előbb említett felső rétegek mellé a munkásosztály helyzetét állítjuk, élesen elénk vetítődik az egész rendszer korhadtsága.

„A gyárak és az iparvállalatok rendszerint közönséges üzleti vállalkozások, amelyeknek a legfontosabb a minél nagyobb nyereség, s amelyek szociális vagy keresztyén szempontokra csak egészen mellékesen vannak tekintettel. A minél nagyobb nyereséget nemcsak a termelt áru minőségével és mennyiségével akarták fokozni, hanem úgy is, hogy *minél olcsóbb munkaerőkkel dolgoztatnak.* Így a gyári munkás rendszerint csak annyit keres, ami úgy a létminimumot biztosíthatja, illetve biztosíthatná, ha a közellátás jól meg lenne szervezve, s nem érvényesülne ebben is a határtalan kapzsiság. A közellátás azonban éppen az ilyen helyeken szokott a leggyatrább lenni". (Harangszó, 1944. 10. sz. 44.)

De nem volt jobb *a parasztság* helyzete sem. „A parasztság menekül a faluról" — írta az Evangélikus Élet (1941. 34. sz. 2.). A régi feudális világ hagyományain alakult az „úr" és a „paraszt" viszonya. Az Evangélikus Élet arról ír, hogy „kétségbeejtően nagy a szakadék az egész magyarságban a „nadrágos ember" meg a magyar nép, a magyar paraszt között (Evangélikus Élet, 1941. 36. sz. 7.).

De a *„nadrágos ember"* is benne élt a „cifra nyomorúság" keretei között.

„Nagyon sokat mond az alábbi eset. Egy most érettségizett elsővonalbeli gimnazistánk — amint megérdemelte — helyet kapott szellemi életünk nevelőintézetében, az Eötvös Kollégiumban. Tudja jól, hogy az Eötvös Kollégiumban négy vagy öt évig jó lenne. De utána kezdődnék megint minden elölről. Lehetne óraadó, óraadó helyettes, helyettes, majd végleges tanár is, a kezdő tanároknak kijáró fizetésért. Ő ennél jobb életet akar. Már július 1-én munkába lép egyik ismert nagyvállalatunknál. Kezdő fizetésként kap havi kétszázötven pengőt. Lehet, hogy közben mellékesen mezeijogászkodik is. Mert apjának, nagyapjának és őseinek filléres élete után jól akar élni. — Ez a nem egyedül álló eset nagyon sok bűnről mesél. Azt mondja el, hogy *bűn volt, amit századokon keresztül szellemi elitünkkel műveltek".* (Evangélikus Élet, 1942. 27. sz. 6.)

Ha ezekről a társadalmi bajokról szóló megállapítások az egyházi sajtóban megjelenhettek, az csak annak a bizonyítéka, hogy ezek már annyira közismertek voltak, annyira letagadhatatlan tényekként jelent-

keztek, hogy nem volt feltűnő, ha ezeket szóvá tették. Ismerték ezeket a gondokat a felső körökben is, de nem a népet sújtó nehézségek eloszlatásának útját, hanem az elnyomás útját választották. Ehhez volt a legbiztosabb eszköz a fasizmus.

6. Gondolkodásra késztető hangok

Nyílt antifasiszta fellépésre nem lehetett számítani egyházunkban, de mégis voltak, akik legalább kérdésessé tették annak az útnak a helyességét, amire az országot akkori vezetői vitték.

Abban az időben, amikor a fasiszta sajtó minden eszközzel támadta *a Szovjetuniót*, s a legkülönbözőbb rágalmakat költötte róla, megjelent az Evangélikus Életben a yorki érsek moszkvai látogatásáról írt cikk, amely beszámolt arról, hogy 1943. szeptember 19-én nagy egyházi ünnepségek voltak Moszkvában. A yorki érsek és a moszkvai metropolita találkozása alkalmából tartott ünnepi istentisztelet megragadó éneke, gyertyás és zászlós felvonulása, a hívek áhítata megragadó hatást gyakoroltak a résztvevőkre. (Evangélikus Élet, 1943. 39. sz. 3.)

Hasonlóan megdőltek a fasiszta sajtónak azok az állításai, amelyek az orosz papság államellenes magatartásáról írtak, amikor egy másik cikkből az derül ki, hogy „a 65 éves Sergius, Soborno falu papja, aki két évig harcolt faluja népével, mint partizán, Brjansk és Orel visszafoglalása után, 26 hónapi partizánkodás után elhagyhatta mocsaras rejtekhelyét s jelentkezhetett társaival együtt a vörös hadsereg vezetőinél" (Evangélikus Élet, 1944. 4. sz. 3.).

A propaganda már régen eltemette az orosz kereszty énséget, most pedig arról írt az Evangélikus Élet, hogy Sergius, moszkvai patriarcha egy év előtt könyvet írt az orosz egyházi helyzetről. Ezt a munkát svéd nyelvre is lefordították s az előszót Aulén svéd püspök írta hozzá. „Olyan előszót, amely miatt a svéd—német egyházi barátkozásnak egy ideig akadályai lesznek." (Evangélikus Élet, 1944. 7. sz. 4.). Majd ezt olvassuk: „Sergius többedmagával írta a könyvet, s egyelőre csak újságközlemények ismertetései alapján tudunk arról nyilatkozni. A patriarcha abban a meggyőződésben él, hogy az európai közvéleményt az emigrált előkelőségek és a polgári társadalom tagjai félrevezették az orosz kereszty énség helyzetéről adott felvilágosításokkal" (Evangélikus Élet, 1944. 7. sz. 5.).

Ezek a sorok alkalmasak voltak arra, hogy meggondolkoztassák az olvasót, vajon hihet-e az akkori propagandagépezetnek, amely a maga egyoldalúságával elzárta mindazt, ami az akkori túlsó oldalon történt.

Ugyanakkor arról is értesülhettek a hívek, hogy *nem mindenütt fogadják ellentmondás nélkül a fasiszta intézkedéseket.* Itt különösen a norvég egyház példája volt jelentős.

„Norvégiában a kemény kéz politikáját alkalmazza az állam az egyházzal szemben, s az ellenálló püspökök ellen büntető rendszabályokat léptetett életbe. A püspökökkel azonosította magát jóformán az egész lelkészi kar (1160 lelkész közül 1100), s letette állami hivatalát" (Evangélikus Élet, 1942. 35. sz. 3.).

Ez a helyzet nem változott évek múltán sem, Hitler bérencével, a hírhedt Quisling kormánnyal továbbra is feszült maradt az evangélikus egyház helyzete. Erről ad hírt az egyházi sajtó még 1944-ben is:

„A norvég egyházi helyzetben a tény az, hogy az elmúlt évben az egyház és állam közötti feszültség, amelynek következtében a norvég püspökök, valamint a lelkészek 94%-a lemondott állami tisztségéről, egyáltalában nem enyhült, sőt a látszat szerint a háború utáni kibontakozásig most már állandósult is" (Evangélikus Élet, 1944. 7. sz. 2.).

Így is volt, a Quisling kormánnyal egészen annak bukásáig feszült maradt a helyzet, a fasizmussal nem alkudtak.

Ugyanilyen meggondolkoztató volt az a közlemény is, amely a dán egyházról jelent meg:

„A dán keresztyénség a nemzeti megpróbáltatások napjaiban megerősödik és igazi belső egységre talál. Az egyházi munkának külső akadályai — szórványos esetektől eltekintve — nincsenek. Egyetlen alkalommal lépett fel egységesen a dán egyház a megszálló hatalom túlkapásai miatt. Október elején ugyanis megkezdődött a dániai zsidóság deportálása. Közös püspöki körlevélben szólalt meg az egyház tiltakozása, amelyben kifejezésre jutott, hogy „az egyház sem faji, sem vallási szempontból nem helyeselheti a zsidóság üldözését". A tiltakozást az összes dániai gyülekezetekben felolvasták" (Evangélikus Élet, 1944. 8. sz. 2.).

Ez a közlemény 1944. február 19-i számban jelent meg, ami kétségtelen figyelmeztetés volt *a zsidó-kérdésben passzivitást tanúsító egyházi vezetés* felé, egyben pedig biztatást jelentett arra, hogy van még az egyháznak lehetősége, hogy az égre kiáltó embertelenség ellen felemelje szavát.

1944. július 8-án, amikor a hitlerista csapatok által megszállt Magyarországon egyre inkább kiütközött a fasizmus igazi arca, egyre sokasodtak a fenyegetések, mert már kifogytak minden érvből, egyházunk sajtója így bírálta a fasiszta újságok módszereit:

„Nemzeti egységről írni az újság egyik felében, a másik felében pedig mindenkit megfenyegetni, nem a leghelyesebb lélektani megoldás. Fenyegetni azokat, akik a zsidósággal bármilyen kapcsolatban voltak, fenyegetni azokat, akik angol újságot olvastak, azokat, akik szociáldemokrata könyveket olvastak, akik baloldali pártnak tagjai voltak, akik bizonyos írók körül csoportosultak, akik bizonyos színházba jártak, stb.... mindenkit ferde szemmel nézni, mindenkit megbélyegezni, csak azért, mert „gyanús" a múltjuk, nem jó politika és rámehet az egész jövendőnk" (Evangélikus Élet, 1944. 28. sz. 2.).

Ez a fenyegetőzés még csak fokozódni fog a jövőben, el fog jönni 1944. okt. 16-a, mikor elhangzik Szálasi jelszava: „Megsemmisítünk, vagy megsemmisülünk!"

A katasztrófába rohanás útján azonban sokan álltak meg önváddal a tehetetlenség és felkészületlenség miatt. Voltak, akik világosan látták a bajok okát: a néptől való elszakadást, a nép érdekeivel való szembefordulást.

7. Az önvád

Több oldalról hangzott az az önbírálat, hogy *lelkészi karunk nem készült fel eléggé a sorsdöntő események megértésére* és a helyes állásfoglalásra. Különösen a társadalmi ismeretek voltak hiányosak. A magas színvonalú teológiai folyóirat, a Keresztyén Igazság írta:

„Aki élt a munkások között, az jól tudja, hogy az átlagmunkás összehasonlíthatatlanul többet ért a szociális kérdésekhez, mint egy átlagos tanult ember. A protestáns papok közül a legérdeklődőbbek szociális ismerete — néhány ritka kivételtől eltekintve — alig több, mint amit újságokból, politikai röplapokból és szónoklatokból — a fiatalabb, érdeklődőbb lelkészeinknél pedig — a romantikus népies írók igen tiszteletre méltó és sok értékkel bíró, de mégis csak inkább szépirodalmi jellegű műveikből merítenek" (Keresztyén Igazság, 1942. 2. sz. 29.).

Az evangélium hirdetése pedig sohasem hangozhat légüres térbe, valami elméleti gyülekezetnek, amely helytől, időtől elvonatkoztatott „örök

igazságok" táplálékán élhet. Ez különösen nem megfelelő olyan korban, amikor a gyülekezetek konkrét, égető kérdésekre várják a keresztyén lelkiismeret válaszát. Ha nem is mindenben helytálló, de mégis jellemző az, ahogyan egyik lelkészünk kifejezi *elégedetlenségét* azért, amiért elszakadt a néptől és a nép életétől a lelkészi szolgálat:

„A teológián papjelöltjeink négy éven keresztül tanulnak enciklopédiát, filozófiát, neveléstörténetet, dogmatikát, etikát, hébert, görögöt stb. Senki sem mondja, hogy mindez nem szükséges. Nagyon is az. De mindmáig hiányzik a magyarországi evangélikus papnevelés tantárgyai közül a népismeret és néplélektan" (Evangélikus Élet, 1941. 36. sz. 7.).

Az egész helyzet összefüggéséből azonban az derül ki, hogy itt nem csupán valami új tantárgy beiktatásáról volt szó lényegében, hanem arról, hogy a lelkészi szolgálat és az arra való kiképzés *forduljon a nép felé.* Ami hiányzik, az a néppel való együttélés, a nép gondjaiban, bajaiban való osztozás, a nép ügyének felkarolása, a nép panaszának megértése.

Egy másik lelkészünk így kesergett:

„A mi köreinkben — a középosztályban — senki sem tudott arról, hogy mit is akar tulajdonképpen a nép? Parasztok, munkások és középosztályúak idegenül nézzük egymást. Mi, középosztályúak, ma sem vagyunk ott, ahol a nép, közöttünk politikai együttműködés nincs. Reménytelen ez a dolog. Hihetem, hogy a középosztálytól más is telik, mint egy új „konszolidáció"? Vannak a mi értelmiségünkben politikai erők? Lehet számítani ezeknek a nép erőihez való csatlakozására? Az események engem egészen elkeserítenek. Mi ma sem vagyunk ott, ahol a magyar nép" (Evangélikus Élet, 1944. 2. sz. 3.).

Ez a bírálat megfelelt a tényeknek. Az elégedetlenség azonban jó jel, mutatta az utat a jövő felé, amikor már nemcsak vágyálom, hanem valóság lesz a nép érdekének szolgálata.

8. A háború eseményei sajtónkban

Az eddigiekből javarészt az tűnt ki, hogyan írt sajtónk meggondolkoztató figyelmeztetéseket a fasizálódással szemben. Ez azonban csak az érem egyik oldala. Ugyanakkor ugyanebben a sajtóban olyan közlemények is megjelentek, amelyek *támogatták a fasiszta háború gépezetét.* Hogyan érthető ez a kettősség?

Lényegében az egész Horthy-korszak politikájára bizonyos kettősség volt jellemző. Egyrészt Németország hadbalépése után a zsákmányban való részesedés reményében támogatták a fasiszta célokat, miközben alá kívánták húzni és belpolitikailag is biztosítani a német fasizmussal szembeni különállásukat. Ezt mutatta a miniszterelnökök személyében bekövetkezett változás is. A közvetlen német eszközzé vált Imrédyt a konzervatív felső tízezer történelmi exponensével, a magyar ellenforradalom bizalmi emberével, Teleki Pállal váltották fel.

Viszont amennyire fenntartással fogadta a magyar úri osztály Hitler támadását a nyugati kapitalista országok ellen, olyan fenntartás nélküli együttérzéssel és határozottsággal csatlakozott Horthy és a magyar vezető rétegekkel — Bárdossyt állítva a kormány élére — *a német fasizmus szovjetellenes háborújához.* A munkások és parasztok szocialista hazája ellen folytatott háború megegyezett Horthy egész politikájával, rendszerének célkitűzésével és irányával.

Ez az alapvető kettősség végigvonul a kor számos sajtótermékén is. Egyházunkban azonban ettől függetlenül olyan hangok is hallatszottak, amelyek nem a fasiszta politikán tájékozódtak, hanem a keresztyén lelkiismeret szavát követték. Nálunk tehát még összetettebb volt a kor prob-

lémáihoz való viszonyulás. Az akkori nézeteknek csaknem minden változata hangot kapott sajtónkban. *A vezérszólamot azonban a hivatalos Horthy-politika támogatásának hangja vitte.*

Közismert volt már akkor, hogy 1943. január 12-én óriás szovjet támadás indult a voronyezsi fronton, néhány nap múlva *megsemmisült a 2. magyar hadsereg.* A szovjet csapatok február közepén már Harkovnál harcoltak. A 2. magyar hadsereg roncsai 1943. május elején értek vissza hazánkba. Az Evangélikus Élet azonban átvette a hivatalos háborús propaganda hangját, s „kiváló teljesítményekről" lelkendezett, miközben családok százezrei gyászolták az elesetteket (Evangélikus Élet, 1943. 19. sz. 4.).

Nyilván az események hatása alatt jelenik meg olyan közlemény az Evangélikus Életben, amely már a békére tereli a figyelmet. A lap ismertette Keller Adolf svájci teológiai professzornak a Neue Zürcher Zeitungban megjelent cikkét, amely „egészen tárgyilagos hangon foglalkozik mindazokkal a békefeltételekkel, amelyek nyilvánosságra jutottak" (Evangélikus Élet, 1943. 36. sz. 4.).

A harctéri helyzet súlyosbodása drasztikus lépésre késztette a német katonai és politikai vezetést: megfelelő előkészületek után kiadták az utasítást a „Margaréta", a *Magyarország megszállását* célzó akció végrehajtására. 1944. március 18-án Horthy Hitler főhadiszállásán megegyezett Magyarország német megszállásáról. 1944. március 19-én a Wehrmacht és az SS egységei megszállták Magyarországot, hogy megakadályozzák az 1943-as őszi olaszországi események magyar változatát, hogy a háború elvesztésétől rettegő magyar vezetőknek az angolszászokkal hónapok óta folyó tárgyalásai konkrét eredményekre vezessenek.

Ezekről az eseményekről az akkori hivatalos jelentést közölte a Harangszó, kiemelve, hogy „kölcsönös megyezés alapján német csapatok érkeztek Magyarországra. A Kállay-kormány lemondott, helyére Sztójay Döme elnökletével új kormány alakult" (Harangszó, 1944. 14. sz. 63.).

Az Evangélikus Élet közölte az új kormány hivatalos nyilatkozatát, amely indokolni próbálta Magyarország német megszállását (Evangélikus Élet, 1944. 15. sz. 2.).

Egymás után peregtek az új hadi intézkedések. „Tilos az ellenséges külföldi rádióállomások hallgatása. A tilalom megszegése kihágás, és büntetése két hónaptól hat hónapig terjedhető elzárás s a rádiókészülék elkobzása" (Harangszó, 1944. 16. sz. 74.).

Április 2-án a szovjet csapatok átlépték a Pruth-folyót és behatoltak Romániába, a szovjet kormány ugyanakkor nyilatkozatot adott ki, hogy nem tart igényt román területre, bár folytatni fogják az előrenyomulást.

Április 8-án a szovjet csapatok elérték a csehszlovák határt. Április 19-én az aknaveszély miatt leállítják a magyar és román hajóközlekedést a Dunán.

A Harangszó április 23-án közli Horthy napiparancsát, amely szerint „a háború végső kifejléséhez közeledik és döntő szakaszához jutott. E harcban természetesen nincs vissza: csak előre" (Harangszó, 1944. 17. sz. 75.). Pedig abban az időben már csak „vissza" volt, és megszűnt az „előre".

A kétségbeesett kapkodás látszik az intézkedésekben, amelyeket az egyházi sajtó is tükröz. A levente hírközpont közli azt a rádiószózatot, amelyet az ifjúság mozgósítása céljából tettek közzé (Harangszó, 1944. 17. sz. 76.). Sztójay Döme miniszterelnök a termelésnek a hadigazdálkodás céljait szolgáló fokozásáról tartott beszédet (Harangszó, 1944. 18. sz. 80.). Imrédy Béla nagy beszédet mondott Zalaegerszegen a háborús erőfeszítések fokozásáról (Harangszó, 1944. 24. sz. 108.). „A vallásos ember jobb

katona" gondolatot azzal terjesztették, hogy a hadigépezet jobb eszköze a keresztyén ember.

Ugyanakkor hangot kaptak olyan hírek is, amelyek beszámoltak arról, mennyire lehetetlenül az egyházi gyülekezeti élet a háborúban. Az Evangélikus Élet a föld alatti templomokban folyó berlini istentiszteletekről tudósít (Evangélikus Élet, 1944. 15. sz. 5.). „A légiháború és a németországi evangélikus egyház" című cikk feltárja azokat a rombolásokat, amiknek következtében visszaszorul a gyülekezeti élet lüktetése, elsorvad az egyház Németországban (Keresztyén Igazság, 1944. 5. sz. 104.).

A gyorsan pergő háborús események következtében 1944. augusztus 23-án aláírták a szovjet—román fegyverszüneti egyezményt. Augusztus 25-én Románia hadat üzent Németországnak. Augusztus 30-án a szovjet csapatok elfoglalták Ploestit, s ezzel az összes romániai olajmezőt elvesztette a fasiszta hadvezetés.

Augusztus közepétől már német területen folyt a háború.

Szeptember 4-én tűzszünet lépett életbe a finn—szovjet fronton, szeptember 10-én pedig fegyverszüneti egyezményt írtak alá.

„Romániában Mihály király kiáltványt bocsátott ki, melyben bejelentette, hogy Románia megszüntette a harcot és fegyverszünetet kért a szövetségesektől" (Harangszó, 1944. 36. sz. 161.).

Mindez egész közelről érintette Magyarországot. De a magyar minisztertanács augusztus 25-én állást foglalt a szovjetellenes háború folytatása mellett. „Vitéz Sztójay Döme miniszterelnök benyújtotta maga és a kormány lemondását. Kormányzónk a lemondást elfogadta. Az új kormány megalakításával vitéz Lakatos Gézát bízta meg. Vitéz Lakatos Géza vezérezredes miniszterelnöksége alatt megalakult új kormányban négy evangélikus miniszter van" (Harangszó, 1944. 37. sz. 165.).

Az egyre kilátástalanabbá váló helyzetben megpróbálják a *felekezeti összefogást* meghirdetni, mintha a vallási erők összefogásával segíteni lehetne a körülményeken. „Háborús jelenségek, amiket ma tapasztalhatunk: mindenféle híresztelések, melyek állandóan rontják és bontják belső ellenálló erőnket. A lázgörbe kezd a csúcspont felé közeledni. Keresztyén nemzetszolgálat volna, ha az egyházak félretéve belső ellentéteket, elásva a felekezeti harc ma végképpen időszerűtlen csatabárdját, nyílt kiállással, közös erővel, példát adó módon hirdetnék meg a harcot a belső szétszakadozás és elerőtlenedés ellen" (Keresztyén Igazság, 1944. 9. sz. 200.).

Augusztus végétől a Szlovák Nemzeti Tanács a Csehszlovák Köztársaság nevében kezébe vette a törvényhozó és végrehajtó hatalmat. Megkezdődött a szlovák nemzeti felkelés.

Szeptember 2-án a szovjet csapatok elérték a bolgár határt, szeptember 6-án pedig a jugoszláv határt.

Szeptember 23-tól Magyarország területén folytak a harcok. Szeptember 26-án felszabadult Makó. Október 1-én Horthy megbízottjai Moszkvába érkeztek fegyverszüneti tárgyalásokra.

„A tizennyolc éves ifjakat honvédelmi munkára veszik igénybe a 8. és 9. hadtest területét kivéve az egész országban" (Harangszó, 1944. 39. sz. 174.). Ez már azt jelentette, hogy a kassai és a kolozsvári hadtest területét nem tudta elérni ez az intézkedés. „Összeírják a 18—48 éves férfiakat. A személyi gazdálkodás országos kormánybiztosa elrendelte, hogy jelenleg katonai szolgálatot nem teljesítő minden 18—48 éves férfi október 15-én lakóhelyén összeírás céljából jelentkezzék" (Harangszó, 1944. 41. sz. 182.).

Jönnek a kárjelentések az ország minden vidékéről. *A háború következtében megakad az egyházi élet.* „Hatvan. Bombatámadás következté-

bell a torony faszerkezete megégett, a toronysisak ledőlt, a tetőzet és az ablakok egy része megrongálódott és az orgona majdnem teljesen a tűz martalékává lett. A lelkészlakon egy szobában keletkezett tűz, amit sikerült hamar eloltani, s így a bútorzat csak részben égett el, illetve rongálódott meg". (Evangélikus Élet, 1944. 40. sz. 3.)

Az Alföldről pedig ezt jelentették: „Az országhatáron és a magyar Alföldön folyó harcok következtében alföldi gyülekezeteinkben több helyen templomok és egyházi épületek kárt szenvedtek. Különösen a csanád-csongrádi, aradi-békési egyházmegyében vannak nagyobb károk" (Evangélikus Élet, 1944. 42. sz. 7.).

Október 15-én Horthy kormányzó bejelentette a budapesti rádióban, hogy fegyverszünetet kért. Majd lemondott és átadta a hatalmat Szálasinak, aki semmisnek nyilvánította a fegyverszüneti kérelmet. A nyilas intézkedések szerint kiterjesztették a rögtönítélő bíráskodást, halál vár „a rendbontókra, a lázítókra és a rémhírterjesztőkre". Rendelet jelent meg a zsidók csillagviselésének kötelességéről (Harangszó, 1944. 44. sz. 194.).

Október 11-én felszabadult Szeged, 21-én Baja, Debrecennél tombolt a nagy páncélos csata. Október 31-én Kecskemét, november 4-én Szolnok szabadult fel, november 10-én a szovjet csapatok elérték a Budapest—Miskolc vasútvonalat, november 29-én átkeltek a Dunán és felszabadították Mohácsot, Pécset, december 3-án felszabadult Miskolc.

Ebben a helyzetben az evangélikus püspökök arra hívták fel a lelkészeket, hogy maradjanak helyükön. A bányakerületi püspök körlevélben kötelezte a lelkészeket a gyülekezetükhöz való hűségre: „Mindenkinek ki kell tartania azon a helyen, ahová őt az Isten gondviselő akarata és megtartó kegyelme állította". A tiszakerületi püspök körlevele szerint: „Arra kérek minden egyházi alkalmazottat, hogy maradjon őrhelyén, s teljesítse lelkiismeretesen vállalt kötelezettségét. Látásom szerint a pásztornak a nyáj mellett a helye" (Evangélikus Élet, 1944. 42. sz. 3.).

Amikor kiéleződött a „menni vagy maradni?" problémája, ami azt jelentette, hogy elhagyja-e az ország területét valaki a fasisztákkal vagy bevárja a felszabadulást, a Harangszó is a püspöki körlevelekkel összhangban, Reményik Sándor „Eredj, ha tudsz..." című versének megszólaltatásával figyelmeztetett az itthoni kötelességekre (Harangszó, 1944. 51. sz. 222.).

A háború egyházunk működését igen érzékenyen sújtotta. A Harangszó szerkesztője ezt írta: „Kiadóhivatalunkba naponként tömegesen jönnek vissza a Harangszó-példányok. Zsákszám hozzák néha. Rájuk van nyomva: Vissza! Forgalom szünetel! Szomorúan nézem a helységneveket: itt se, ott se szólal meg a karácsonyi Harangszó! Ide se, oda se ér el kondulásakor a karácsonyi örömüzenet! De sötét ez a magyar karácsonyi éjszaka!"

Ebben az időben már az ország területének nagyobb része felszabadult. *December 22-én Debrecenben megalakult az ideiglenes nemzeti kormány, 28-án pedig hadat üzent Németországnak.* December 26-án Budapest körül bezárult a gyűrű, megkezdődött a Budapestért folytatott harc, amelynek során Pesten január 17-én, Budán pedig február 13-án hallgattak el a fegyverek.

Ebben a helyzetben többször vetődött fel a naiv és bibliátlan csodavárás gondolata. Istentől vártak csodát, hogy az omladozó, régi társadalmi rendet Isten közvetlen beavatkozással megmentse. „Rajtunk mindig csak a csoda segített. Isten kegyelmes beavatkozása. Ezt most is várhatjuk" (Harangszó, 1944. 40. sz. 175.). „Bizton tudhatjuk, hogy Isten egyik napról a másikra megfordíthatja a legkilátástalanabb helyzetet is" (Harangszó, 1944. 52. sz. 226.). „Az Istenbe vetett bizodalom először is: csoda-

várás. Isten a legkilátástalanabb helyzetből is ki tud szabadítani" (Harangszó, 1945. 2. sz. 5.). Még 1945. január végén is van ilyen mondat: „Sátáni seregek mesebeli tömegekben szakadnak rá a háború keresztes vitézeire" (Harangszó, 1945. 3. sz. 9.).

1945-ben egyre erősödik egyházunkban a bűnbánat hangja: „Ki merné mondani, hogy Istennek nincs igaza, mikor haragja korbácsával leckéztet?! Hosszú ideje megdöbbentő romlás tapasztalható a magyar élet minden vonalán. Jogos az Isten ítélete. Végzetes vakság volna ezt meg nem látnunk" (Harangszó, 1945. 2. sz. 8.)

Mély bűnbánattal kesereg egyik dunántúli lelkészünk egyházunk háborús veszteségei miatt: „Szolgálatunk helye az egyház s az egyházban a gyülekezet. Szolgálatunk mai legnagyobb nehézsége gyülekezetünknek a háború okozta szétszórtsága. Ma gyülekezetünk van a harctéren, idegenben élő leventéink soraiban, iskolai kisgyülekezetünk széthullóban, közben beékelődik a gyülekezetünkbe hol több, de inkább kevesebb áldással a menekültek gyülekezete. Soha ennyire nem voltunk szórványegyház, mint ma. Mi az oka annak, hogy 10, 20 vagy 30 évig sikerült üresre prédikálnom a templomot? Mi az oka annak, hogy a nagy görögtűzzel megindított ifjúsági egyesületi munkánk egyszerűen beletorkollott a levente egyesületbe? Mi az oka annak, hogy bibliaóránkon 3—4 öregasszony és néhány gyermek lézeng? Mindent rá lehet fogni a háborúra. De e kép alá mégis ez az írás illik: mea culpa. Mea culpa, hogy csak Isten igéjéről prédikáltam, és nem Isten igéjét hirdettem. Mea culpa, mea maxima x culpa, hogy csak szájjal és szóvirágokban és nem élettel és valóságban hirdettem az igét" (Lelkipásztor, 1945. 2—3. sz. febr.—márc. 26—28.).

Szinte zárószóként hangzik a bűnbánat szava, csaknem az utolsó szó jogán fakad fel az *önvád,* mert azután egy időre elnémul az egyházi sajtó, hogy majd az év végén újrakezdhesse munkáját. Néhány mondat ennek az időnek a hangulatából: „Borzasztó az, amikor az egyház megromlik. Aminek az egyetemes romlást kellett volna megakadályoznia, maga is a romlást szaporítja. A felelősségben pedig valamennyien osztozunk. Együtt vagyunk egyház s együtt ülünk a vádlottak padján" (Harangszó, 1945. febr. 25. márc. 4. 8—9. sz. 23.). Nemcsak emberek előtt, hanem az élő Isten előtt kellett a vádlottak padján ülni. Ő kérte számon a katasztrófába kergetett emberek millióinak lelkét, a háborús pusztítás támogatásának magatartását, a társadalmi igazságtalanság fenntartásának próbálkozását, az ige igazságot és emberszeretetet követelő szavának elsikkadását, az egyház prófétai szolgálatát.

Összefoglalás

A kiegyezéstől a második világháború végéig tartott az a korszak, amelyben a világhoz és társadalomhoz való viszonyunkban törés következett be. Mindig is voltak, akiknek fájt ez a törés. Ez a törés lényegében azt jelentette, hogy a katolikus egyházpolitika útjára léptünk a világhoz és a társadalomhoz való viszony tekintetében. Elmosódottak az egyház és a világ határai. „A keresztény társadalom", „keresztény Magyarország" annyira összekeverte az egyház és a világ fogalmát, hogy az egyház mindjobban a világ járszalagjára került, érdekeltté vált „az úri Magyarország" és egy korhadt társadalmi rendszer fenntartásában. Isten irgalmas ítélete volt, hogy a Horthy-rendszer összeomlásából kimentette egyházunkat és új életkezdés lehetőségével ajándékozta meg.

D. Dr. Ottlyk Ernő

A diakóniai teológia érvényesítése az evangélikus ifjúság egyházi és társadalmi szolgálatában

Témánk természetéből adódik, hogy két felől kell megközelítenünk. *Egyrészt* abból a teológiai alapállásból, amelyet egyházunk magáénak vall és amelyet nemcsak címszóként akar felírni az egyház mai programja fölé, hanem közös munkával azon fáradozunk, hogy ez hogyan válhat a mindennapok életformájává. Konkréten: hogyan tudjuk megélni a diakónia életformáját. Hogyan tudjuk Krisztus szolgáló szeretetét hitünkön, gondolkodásunkon, cselekvésünkön és egész magatartásunkon úgy továbbadni másoknak, ahogyan azt maga Krisztus parancsolja nekünk. Hogy ne csak tegyünk valamit másokért, hanem egész életformánk a másokért való élet legyen. S ez nemcsak egyesek, hanem az egész gyülekezet, az egész egyház ügye (v. ö. D. Káldy Z.: Diakónia és ekklesia, Lkp, 1972. 591 kk. lpk.). Ebbe az „egészbe" természetesen tartozik bele a fiatal nemzedék, gyülekezetünk gyermekei és ifjúsága is. A gyermekek és az ifjúság között folyó munka elvi alapjait D. Káldy Zoltán püspök így fogalmazta meg 1972. évi püspöki jelentésében: „Nagyon fontos, hogy lelkészeink ezeket (t. i. a hitoktatás, konfirmációi oktatás és ifjúsági bibliaórák) az alkalmat úgy használják fel, hogy a gyermekek és ifjak ismeretet szerezzenek egyházunk útjáról a szocialista társadalomban, ne idegenedjenek el társadalmunktól, hanem ezeken az alkalmakon is indítást kapjanak társadalmunk megbecsülésére és az igazi hazafiságra. Ahol a lelkészek ezeket a szempontokat figyelmen kívül hagyják, ott nem végeznek jó munkát és a diakóniai teológiától idegen módon végzik szolgálatukat. Meg vagyunk róla győződve, hogyha helyesen folyik a tanítás, úgy lesz követője az ifjúság Jézus Krisztusnak, hogy egyúttal építő tagja lesz társadalmunknak. (Lkp. 1973. 138. lp.) Vagyis azt keressük és azon fáradozunk, hogy gyermekeinket és ifjainkat hogyan tudjuk Isten igéjével és a hitből szükségszerűleg következő cselekedetekkel az önzetlen, a másokért, a családért, társadalomért élő és szolgáló életformára elvezetni.

Másrészt viszont komolyan és józanul azzal is számolnunk kell, hogy ezt a dianóniai szolgálatunkat gyermekek és fiatalok között szeretnénk megvalósítani. Vagyis számolnunk kell az ő sajátos lelkivilágukkal, ismereteikkel, esetleges tapasztalatlanságukkal, meggondolatlanságukkal, fiatalos lendületükkel, stb. Nem egyszerűen kicsinyített „léptékben" kell ugyanazt végeznünk, mint a gyülekezet felnőtt tagjai között, hanem valami egészen sajátos módon, *az ő lelkivilágukból kiindulva és azt megértve* kell közöttük végeznünk szolgálatunkat. Régi alapvető igazság, hogy a gyermek és az ifjú nem centiméterekben és években még „kicsi felnőtt", hanem egészen más személyiség. A felnőtté válás nemcsak testi és biológiai forradalmon és forrongáson át következik be, hanem lelki, szellemi, értelmi és érzelmi téren is. Óvakodnunk kell attól is, hogy fiainkban és leányainkban saját vágyaink, reményeink, törekvéseink megvaló-

sítóit vagy egyszerűen továbbvivőit lássuk, különösen egy gyökeresen átalakuló világban, egy új társadalom hajnalán. Ne azt keressük bennük és ne azt igyekezzünk erőltetni, amik mi szerettünk volna lenni, de nem lehettünk —, hanem amivé Krisztus szeretete által lehetnek és amivé formálódniuk kell az emberi együttélésben.

A mai gyermekek és fiatalok nem hordozzák magukban azokat az egyházi tradíciókat és előítéleteket, amelyek szüleikben, sőt most már egyre inkább azt kell mondanunk: nagyszüleikben, esetleg még megvannak. De tegyük ehhez azonnal hozzá: ami az idősebb és még esetleg a középkorú lelkésznemzedékben is él, mint egyházi elvárás. Ők már egy egészen más világban születtek és élnek, mint az idősebb nemzedékek éltek fiatal korukban. Ők beleszülettek a mai szocialista, de még átalakulóban és fejlődésben levő társadalomba. Ez az ő „életközegük", ami számukra természetes és nem hordoznak magukban bizonyos múltbeli tehertételeket. Viszont éppen életkoruknál fogva a múltat nem tapasztalatból, hanem csak elbeszélésből, mások elmondásából ismerik, s ez mégis színezi és befolyásolja az életről alkotott elképzeléseiket és nézeteiket, attól függően, hogy szüleik és az életüket közvetve vagy közvetlenül alakító felnőttek milyen különböző művelődési, világnézeti, hitbeli, politikai és erkölcsi fejlettségi szinten levő forrásából merítenek. Például szétzilált családban, rossz munkaerkölcsöt valló vagy iszákos környezetben nevelődő fiatalok fejlődését és életfelfogását károsan alakíthatják azok, akiknek éppen jó példával kellene elöljárniok.

A teljesség igénye nélkül igyekszem néhány olyan „kristályosodási pontot" elővenni, ahol érvényesítenünk kell diakóniai teológiánkat az evangélikus ifjúság szolgálatában.

1. *Az ifjúság helye a gyülekezetben.* Diakóniát csak hitből lehet végezni az egyházban (erről lásd bővebben: Káldy: Diakónia és hit. Lkp. 1972. 590. k. lpk.). Ez érvényes a gyülekezet fiatal tagjaira nézve is. A szolgálatnak az ereje Krisztusban, a feltámadás-hitben van. Nem vallásos elvek továbbplántálása vagy vallásos hagyományok jövőbeni átmentése a célunk és feladatunk, hanem a nagy Diakonosz-szal, Jézus Krisztussal való személyes találkozásra elsegíteni. Annak a szívében ég a másik emberért végzendő diakónia, akinek a szívét megragadta az érette és másokért életét odaáldozó Jézus Krisztusnak a szeretete. Az evangélikus ifjú is nem csupán emberbaráti szeretetből, hanem Jézus Krisztusban való hitéből fakadóan él embertársaiért. Szolgálatából hiányoznia kell mindenféle keresztyén gőgnek vagy felsőbbrendűségi érzésnek, de benne kell lennie a hitnek, a Jézussal való élő közösségnek. (A nem keresztyén hitből fakadó tartalmas és értékes humanitárius cselekedetekről most nem szólok, arról részletesen hallottunk D. Káldy: Diakóniánk továbbfejlesztése c. előadásában.)

A hit azonban mindig *közösséget teremt.* Nemcsak Jézussal, de az Ő gyermekeivel is. Ezért a keresztyén embernek még egészen gyermekkortól kezdve a gyülekezet közösségében van a helye, de itt van az egyik tágabb köre is felebaráti szeretete gyakorlásának. A gyülekezeti gyermek- és ifjúsági munkában gyakran kiütközik az elkényeztetett, egyke gyermekek és fiatalok közösségi életbe történő beleilleszkedésének sok nehézsége. A gyülekezet élete, a maga szerteágazó feladataival, jó alkalom arra, hogy az önző fiatalnak megmutassuk, hogy nem egyedül él a világon és önközpontúan sohasem lehet igazán boldog. Ifjúságunk szolgálatának egyik, még szinte teljesen kihasználatlan területe az ún. kis, apró „szívességek" elvégzése, mint pl. öregek, segítségre szoruló betegek részére gyógyszer kiváltása, bevásárlás, télen begyújtás vagy a hó eltakarítása, stb. Maga az istentiszteleti és gyülekezeti élet is sok lehetőséget ad a közösségért

végzett munka örömének megtapasztalására, mint pl. énekszámok kitűzése, esetleg lekciók felolvasása, templomtakarítás és oltárdíszítés, szeretetvendégség előkészítése és azon való szolgálat, felszolgálás, stb. Vagy pl. az „Evangélikus Élet" és iratterjesztési anyag árusítása istentiszteletek végén, szeretetvendégségen, stb. Minden gyülekezetben élnek beteg, esetleg nyomorék gyermekek, akiket társaik olykor meggondolatlanul kinevetnek vagy jobbik esetben elkerülnek, ezeknek felkarolása és segítése is fontos szolgálat. Például szolgálhatnak ebben egyes munkahelyi fiatal kollektívák összefogásai egy-egy bajbajutott ember vagy fiatal társuk érdekében.

A szeretetotthonainkat fenntartó és támogató gyülekezeteink fiataljai a gondoskodó és törődő szeretet sokoldalú figyelmességével örvendeztethetik meg öregjeinket, nyomorék gyermekeinket. Ezzel általában az öregek és elesettek iránti szeretet, felelősség és törődés már fiatalon felébredhet bennünk, aminek azután otthon a szülők és nagyszülők is hasznát látják. Sok tennivalónk van még ezen a téren.

A gyülekezetnek is, de az ifjúnak is szüksége van arra, hogy megtalálja helyét a gyülekezet közösségében és otthon érezze magát. A konfirmációi előkészítés során a gyülekezetbe tartozás tudatát el kell mélyíteni a fiatalok szívében. Fel kell készíteni az ifjúságot a gyülekezet és az egyház egésze iránti felelősség vállalására is. Hiszen ők lesznek a jövő gyülekezete, a holnap presbiterei, kántorai, lelkészei, diakóniai munkásai és az egyház szolgálatának a továbbvitele az ő vállaikra nehezedik majd. Eszméltető egyik gyülekezetünk presbiterének vallomása, aki lelkiismeretfurdalást érzett azért, mert szerinte nem sokat tett annak érdekében, hogy amikor ő már nem tudja ellátni a presbiteri szolgálatot, legyen aki a helyére áll. Jobban kellene propagálnunk ifjúságunk körében is egyházi sajtónknak az olvasását, hogy jobban ismerjék egyházunk jelenét, mai szolgálatát, örömeit, de gondjait és feladatait is.

2. Ifjúságunk társadalmunkban. Az ifjúságnak a gyülekezet életébe történő beleplántálása azonban nem jelenti és nem jelentheti környezetükből, a világból való kiszakítását, ahogyan arra sajnos egyes szektákban törekednek. Márcsak azért sem, mert maga Jézus sem a tanítványoknak a világból történő kivételét kéri Atyjától főpapi imádságában, hanem a gonosztól való megőrzését (Jn 17, 15). A diakóniai teológia természetéből következik, hogy azt nem lehet egyedül, egy bezárkózó szűk körben megélni, hanem csak kitárulkozva, az emberek, a világ, a problémák és sorskérdések felé nyitottan. Nem az a baj, ha fiataljaink két lábbal állnak környezetükben, mai magyar társadalmunkban, hanem ha nem találják helyüket vagy rossz útra tévednek, és a szolgálat lelkülete helyett a másokat semmibe vevő önzés férkőzik szívükbe. Ma már azonban anakronizmus is lenne, ha úgy akarnánk valamiféle egyházi munkát végezni, ahogyan pl. a középkorban, a világtól elvonulva, a földi életet megvetve akartak az emberek keresztyének lenni. Isten útjai nem kivezetnek a világból, hanem belevezetnek az élet sűrűjébe. Azonosulva az emberek, a fiatalok gondjaival és terveivel, velük szolidaritást vállalva, velük együtt és nem „felülről" kell keresni a szolgálat mindennapi apró és nagy feadatait. A fiatalok körében végzett szolgálatnak sem lehet más a célja, minthogy felkészítse a fiatalokat az életben való helyes tájékozódásra, a másik ember megbecsülésére, segítésére, a másikhoz való odafordulásra és szívből, hitből történő szolgálására. S úgy érzem, ezt a szolgálatunkat nemcsak a mindenkor meglevő nemzedék-kérdés nehezíti, hanem az is, hogy gyülekezeteink felnőtt tagjai maguk sem diakóniailag strukturáltak és a szolgálat öröme helyett a valamiféle hamis egyház-féltés van bennük. Ezt pedig a fiatalok nemcsak, hogy nem vállalják, de egy-

szerűen nem is értik. Őket nem kötik az egyházi múlt — sokszor különben értékes — hagyományai és szokásai. Azt viszont megérzik és értékelik, ha valaki az ő sajátos gondjaikkal igyekszik azonosulni és bennük irányt mutatni, segíteni.

3. *„Dolgozni csak pontosan, szépen, Ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes".* A rádióból közismert József Attila idézetet, megvallom, életprogramomnak tekintem. Fiataljaink egy részének a körében ez az elv azonban nem nagyon népszerű. Gyülekezetünk idősebb tagjai általában nagyon szorgalmasak, élnek-halnak a munkáért. Mögötte azonban igen sokszor csak a szerzés, a meggazdagodásra való törekvés a hajtórugó. A mai fiatalok szeretnek jól élni, de őket apáik vágyai már nem fűtik úgy. S a munkaerkölcs terén bizony sok probléma van. Diakóniai teológiánk érvényre jutása sokat segíthet ezen a helyzeten. Az természetes, hogy mindenki látni akarja munkája eredményét. S még az ellen sem lehet kifogás, hogy mindenki szeretne minél jobban élni. Döntő azonban a „hogyan" kérdése. Hogyan igyekszik ezt valaki elérni. Tisztességes úton és másokra is gondolva, vagy pedig hanyag munkával és harácsolva. Éppen a szolgáló lelkületből következik, hogy munkám nemcsak a megélhetésemet biztosítja, hanem általa másoknak is szolgálok. Ennek tudatosítása társadalmunknak is nagyon fontos kérdése, különösen a fiatalok között, akik erre olykor nem látnak ösztönzést idősebb munkatársaiknál. És azért a fiatalok egy része a munkát olykor olyan szükséges és elkerülhetetlen valaminek tartja csupán, de nem élvezi és nem tapasztalja meg a jól végzett munka örömét. (Itt szeretném azonban leszögezni: Ez a megállapításom nem akar az egész ifjúságra nézve valamiféle igazságtalan általánosítás lenni — hiszen az ellenkezőjére is lehetne sok jó példát említeni —, hanem csupán annak megállapítása, hogy ilyen problémáink is vannak, melyek megoldásában szeretnénk segíteni!) Pedig korunknak az az elvárása a mai fiatalokhoz, a jövendő nemzedékéhez, hogy „naggyá legyenek", a költő szavai szerint:

Tőle, ki gyógyít
és aki fát vág
és ki az öltönyt varrja nekem —
elvárom: remekül tegye dolgát,
dolga bármi legyen.
Nem, ne legyen közepes, vacak átlag
sem a sárcipő, sem a ház.
Bűn a középszerűség, akárcsak
a hazug szó: elfajulás.
Buzdítsa ki-ki magát, hadd
tenne dicsőt, remeket.
Naggyá n e m lenni — gyalázat.
Mind naggyá legyetek.

(Jevtusenko: Naggyá lenni. Ford.: Garai Gábor.) (Idézi Katona Katalin: Ifjúságunk problémái. Bp. 1967. 7. lp.) Éppen diakóniai teológiánkból következik, hogy segítsük és ösztönözzük „naggyá lenni" fiataljainkat. Nem szabad azonban akkor sem cserben hagyni őket, amikor a pályaválasztás terén nem mindenben válnak valóra elképzeléseik. Nem az egyes foglalkozások maguk, hanem a hivatástudattal végzett munka a hasznos és adja a munka örömét. Reálisan kell vele számolni, hogy nem mindenkit tudnak felvenni az egyetemekre és nem csak a divatos, ún. menő szakmákra és foglalkozásokra van szüksége a társadalomnak.

4. *„Itt születtem én ezen a tájon...”* (Petőfi: Szülőföldemen.) A fiatalságban mindig megvolt a vágy az utazásra, a világ különböző tájainak megismerésére. S élnek is vele fiataljaink. A mai fiatalok összehasonlíthatatlanul többet utaznak, mint annak idején nagyszüleik, akik közül sokan a szűkebb környezetüket sohasem hagyták el, hacsak a két világháború vagy a gazdasági válság nem sodorta őket messzi tájakra. A televízió is nagy kapukat nyit meg fiataljaink előtt. Kísért azonban a távoli tájak igézete, ahol minden sokkal jobbnak és szebbnek tűnik, mint idehaza. Sokan valahogy úgy vannak, hogy ismernek idegen tájakat, városokat, de hazánk és lakóhelyük értékeit alig ismerik. A józan és mértéktartó lokálpatriotizmus által meggyökerezhetnek ezen a földön és szűkebb lakóhelyükön. Nemcsak lakni, élni és dolgozni kell lakóhelyünkön, de ismerni is. Mert azt szereti igazán az ember, amit ismer, amiért maga is tett valamit, ami hozzánőtt a szívéhez. Amikor megismertetjük a fiataljainkat egyházunk múltjával és kiemelkedő embereivel (Bornemisza Péter, Dévai Bíró Mátyás, Tessedik Sámuel, Bél Mátyás, Kossuth, Petőfi, Rázga Pál, Székács József, stb.), akkor nemcsak egy darab egyháztörténelemmel ismerkednek, hanem népünk múltjával, haladó hagyományaival és példaképeivel. A gyülekezet múltjának a megismerése elválaszthatatlanul összefonódik a város vagy község történetével, s így nemcsak egyházi, de társadalmi síkon is ösztönzést adunk a tágabb és szűkebb haza szeretetére és az érte való fáradozásra. Fiataljaink nagyon érdeklődnek gyülekezetünk múltja iránt, de amikor megismertetjük őket vele, akkor községünket is jobban megismerik. Pl. nálunk a helyi helytörténeti kiállítás anyagához az evangélikus fiatalok is sok anyagot hordtak össze.

5. *„A jövendő a béke emberéé”* (Zs 37, 37). Ez a sokat idézett bibliai ige a fiatalok vonatkozásában különösen is érvényes. Dr. Sík Endre, az Országos Béketanács elnöke írja a fiatalokhoz címezve „A Világ Ifjúsága” legújabb számában (73/10. 3. lp.): „A béke, a jövő és az ifjúság — ha nyelvtanilag nem is fakadnak közös szótőről —, a mindennapi életben mégis rokon fogalmak. A jövő elsősorban ügyünk folytatóinak, az ifjú nemzedéknek épül — s ennek a jövőnek biztosítása megkívánja a békét, a nukleáris világégés fenyegető árnyainak elűzését. Azok a kongresszusok, amelyek a közelmúltban Budapesten, majd Moszkvában a béke ügyében tanácskoztak, mindannyiunk kongresszusai. Mindannyiunké, de elsősorban a fiataloké, hiszen a munkánk és harcunk nyomán beérő gyümölcsök a jövőben hozzák meg gazdag termésüket.”

Mit tehetünk egyházi téren a békés jövendő érdekében a fiatalok között? A Keresztyén Békekonferencia Ifjúsági Bizottsága Szófiában 1973. április 3—5-ig tartott munkaülésén a következőkben összegezte a feladatokat. A politikai felelősségre nevelés, a preventív békebiztosítás egyik fő eszköze. A nevelésnek az igazságtalan társadalmi struktúrák és a fejlődő országok bajainak leküzdésére kell irányulnia. A békeszolgálatra nevelésnek tartalmaznia kell a készséget, a világban előforduló igazságtalan szituációk megváltoztatására. Meg kell változtatni azokat a nevelési struktúrákat is, amelyek igazságtalan status quo-t védenek. Így például fel kell számolni azt a hamis doktrínát, hogy a fejlődő országok népei „fejlődésképtelenek”, a „taníthatatlanok”, tunyák, hiányzik belőlük a tanulás, képzés igénye. A békére nevelésnek ki kell zárnia az ember- és fajgyűlöletet. Biztosítani kell mindenki számára önmaga alkotó kiteljesedését. A népek békés élete szempontjából elengedhetetlen az országok és társadalmi rendszerek békés koegzisztenciája... A keresztyén ifjúság békeszolgálata nem pacifizmus, hanem harc az igazságos békéért, ami azt jelenti, hogy harcolnia kell az emberhez méltó életért az egész világ-

gon, tehát olyan életért, ahol biztosítva van mindenki számára az élelem, munka, fejlődés, alkotó kibontakozás, testi-lelki felemelkedés, amint azt az evangélium hirdeti. Több súlyt kell helyezni az igehirdetésben is a béke kérdésére, mivel az igehirdetés a keresztyén nevelés egyik legfontosabb eszköze. (Lkp. 1973. 356. k. lpk.)

6. *Erkölcsi tisztaságra nevelés.* Ifjúsági munkánkban hangsúlyt kell helyezni az erkölcsi tisztaságra, az élet minden területén: a közéletben, a házasságban, a szerelemben, a munkában, az anyagiakhoz való viszonyulásban, a közvagyon védelmében, az igazmondásban, illetve szavahihetőségben, stb. A fiatalok nagyon érzékenyek a felnőttek bűnei és tévedései iránt. A jó példák aláhúzásával kell világossá tenni előttük, hogy ha vannak is visszásságok a felnőttek világában, de éppen hitükből fakadó diakóniai lelkületük indítsa őket arra, hogy ne ezek példáját kövessék, hanem a másik ember javát tartsák szem előtt, bármit tesznek. Előkerülhetnek itt iskolai és munkahelyi problémák, családi gondok, a barátság kérdése és még sok minden, melyekben a jó szó és melléjük állás az erkölcsi jó védelmében sokat segíthet nekik.

Mint bevezetőmben említettem, csupán néhány kérdést vettem elő a teljesség igénye nélkül. Ezekben és a többi kérdésben is szükség van közös továbbgondolkodásra, s főleg tevékeny szolgálatra.

Sárkány Tibor

Elkésett rekviem

Harminc éve halt mártír halált Remete László.

Harminc év!

Milyen semmitmondóan hangzik, ha így kiejtjük, milyen üresen konganak a szavak, ha valami belső tartalom nem kapcsolódik hozzájuk. Való igaz, alig vett az emberiség azóta néhányszor lélegzetet, alig aludt vagy alig ébredt azóta. Pusztán egy emberöltőnyi idő még akkor is, ha azóta milliók születtek és milliók hagyták itt ez árnyékvilágot természetes, vagy természetellenes módon. A harminc esztendő mégcsak nem is múlt a szó igazi értelmében. Inkább jelen, vagy a jelen és múlt különös keveréke, ötvözete. És mi mégis a múltat tiszteljük benne. A repedezett, agyonfoltozott, agyonvallatott múltat. A mi múltunkat! Azt a múltat, amely elkísér sírunkig, amely olyan, mint háton a púp, odanőtt hozzánk, mint az árnyék; nem tudunk tőle szabadulni.

Hányszor boncolgattam, vallattam, faggattam magam is! Mondd meg az igazságot! Hányszor sértettem meg s vágta szemem közé: te is ott voltál, minden közös volt. A sodrás, taposás, a hangya-sors, a tehetetlenség. Gúnyos, cinikus legény ez a „fiatal" múlt! De éjszaka, amikor a babona szellemet idéz, amikor a lélek mélyéről dideregve tör elő a félelem, amikor halk nyögések szakítják meg a barna csendet, elénk állnak az elveszettek. A végtelen hómezőkön fagyottan hagyottak, a sorokbavert reszkető emberek, tétova tekintettel, segélyért rimánkodó szemek, amelyek még ma is ránk könnyeznek. Harminc év óta! Az irdatlan nagy kő, amely maga alá temette barátainkat, testvéreinket s pótolhatatlan értékeinket.

Kicsoda hengeríti el a követ? Micsoda titkok lappanghatnak még e roppant kő alatt? A szétmorzsolt emberi életekből apró patakokként szivárog ki a kő alól a felelőtlenség, részvétlenség. Akkor magunkat men-

tettük, ma önvád marcangol. S e tehetetlenségben mégis a titkokat fürkészem a kő alatt.

Keresem a szörnyű kő alatt Remete Lászlót, a lelkészt, a kollégát, az embert. Harminc év után. Amikor már elmosódtak az emlékek, amikor csak halk sóhaj tapad neve mellé, és már nem ver hevesebben a szív egy primitív mészégető krematóriummá vedlésén, amelyben elhamvasztották. Keresem otthonát, amelyben lakott, a katedrát, ahol tanított, a templomot, amelyben szolgált, az embereket, akikkel beszélt és együtt élt, az utat, amelyen végighurcolták, a börtönt, amelyben utolsó napjait töltötte. Keresem. S vallatom a hallgatásba burkolózott harminc évet.

S rádöbbenek, nincs olyan titok, amely napvilágra ne kerülne. Bűnös kezek eltüntették ugyan a nyomokat, még magát az áldozatot is. Titoknak szánták egy ember kiemelését a társadalomból s úgy hitték, a fergeteges nagy katasztrófa Számumja homokkal temeti be a kíváncsi tekintetek elől a szörnyű bűntényt. Nem lehetett azonban eltemetni sem a bűnt, sem az áldozatot. Remete László titka napvilágra került. Legyen e néhány sor a bűnös titok felderítése.

Remete László eltűnése

Remete László evangélikus lelkészről aránylag keveset tudunk. Szűkebb baráti köre figyelt pusztán arra fel, hogy 1944-ben elhurcolták a Gestapósok és 1945 januárjában eltűnt. Lapjainkban olykor előbukkant a neve, mint egyetlen mártírunknak, aki áldozatul esett a fasiszta terrornak. Homály fedte azonban sokáig az igazi okot. Óvatos megjegyzések kísérték elhurcoltatását. Gondoltak arra, hogy zsidó származása miatt került az üldözöttek listájára, akadtak olyan vélemények is, hogy feljelentés áldozata lett. Különös helyzete, hogy ti. Jolsván hitoktató-lelkész volt, mérsékletet parancsolt a kutatásnak. Nehezítette az is a helyzetet, hogy olyan városkában teljesített szolgálatot, amely csak 1938-tól 1945-ig tartozott Magyarországhoz. A Remete-sors elveszett a tekintetek elől és legegyszerűbb volt ártatlan kifejezéssel tudtul adni: Remete László áldozatul esett a hitleri fasizmusnak.

De miért? Hogyan került Remete az áldozatok listájára? Mi volt ennek az embernek a titka? Mi sodorta őt a végzet útjára, holott annyi hasonló helyzetben levő ember megmenekült? A véletlen kegyetlen játékának tragikus áldozata lett, vagy felfedezhető valami tudatos belső elhatározás, kockázatvállalás, amelyekért életével fizetett? Romantikus hőst kell keresnünk benne, vagy nagyon is reális embert, aki fel tudta mérni tettének következményeit, és nem hátrált meg a várható felelősségrevonástól? Remetében az utóbbit kell keresnünk.

Nem szeretnék életrajzot írni, ill. nyújtani, bár itt-ott nélkülözhetetlen, hogy életrajzi adatokkal ne egészítsem ki leírásomat. Eddig úgy tudtuk, Remetéről és Remetétől nem maradt fenn semmi írás, hogy úgy mondjam, okmány. Az bizonyos, hogy a majd ismertetett letartóztatáskor és házkutatásnál Remetétől sok mindent, főként a számunkra most rendkívül értékes levelezését elkobozta a Gestapo, de megható és különös, hogy tanítványai a rajongásig szeretett tanító írásait nagy fáradsággal összegyűjtötték, s így némiképpen bepillantást nyerhetünk egy ember magánéletébe, hivatásgyakorlásába, emberekhez fűződő kapcsolataiba. Sőt, e levelek alapján világosság derül főkérdésünkre is.

De még perdöntőbbnek fog tűnni az, hogy Remete életét milyen sokan kísérték figyelemmel, s ma még élnek azok, akik szorosabb, lazább kapcsolatban voltak vele s igen elevenen emlékeznek arra, mit, s hogyan tett Jolsván letartóztatásáig. S itt megelítem azt, hogy bár bizonyos

esetekben a hitelesség rovására megy a személyes vallomások közlése (harminc esztendő az emlékezésben nagy rombolásokat visz végbe!), mégis ezen az úton indultam el. Felkerestem azokat, akik harminc évvel ezelőtt kapcsolatot tartottak vele. Kihallgattam tanítványait, híveit, beszéltem volt partizánokkal, akik összeköttetésben álltak vele. A meglevő írásbeli dokumentumok és a kihallgatási feljegyzések alapján tudtam hűen rekonstruálni az eseményeket, különös tekintettel letartóztatásának tényét.

Remete László evangélikus lelkész volt s ez álljon mindenkor előttünk. Mint evangélikus lelkész volt antifasiszta, kapcsolatot tartott a Szlovákiai Nemzeti Felkelő Mozgalommal. A szlovákiai partizán mozgalom felfigyelt az evangélikus lelkész magatartására és bevonta terveibe. Ennek az ügynek lett áldozata. Ez röviden a tény. Erről azonban hiányzik mindennemű írásos okmány. Azaz egy mégis előbukkant!

Besztercebányán, a Szlovákiai Nemzeti Felkelés múzeumában őrzik azt a börtönnaplót, amelyből idézem az 1241. oldalt:

„Név: Remete László
Született: 1910. október 27. Sopron
Lakik: Jolsva
Vallása: zsidó
Foglalkozása: munkás
Elhelyezésének napja: 1944. december 27.
Eltávozásának napja: 1945. január 9."

Ennyi áll a börtönnaplóban, amelyet jóval a háború után találtak meg. Eladdig Remetéről sem tudták, hogy Besztercebányára került, s mi lett a sorsa. A börtönnapló bejegyzései azonban nem derítenek fényt arra, hogy Remete letartóztatásának mi volt az oka. Ez a rovat üres. Több dologra következtethetünk. Kézenfekvőnek azonban az látszik, hogy olyan tömegével hozták a rabokat a börtönbe, hogy idő sem volt az összes rovat precíz kitöltésére. S miután „átmeneti szállásnak" tekintették a börtönt, nem fordítottak gondot a letartóztatás okának bevezetésére. 1944. december 27-én Remete Lászlóval együtt több, mint 60 embert hoztak ide. Feltűnő, hogy az elhelyezettek között sok munkás és paraszt ember volt, vallására nézve pedig keresztyén. A börtönbe kerültek között jolsvai ezen a napon nem szerepel.

A naplónak két rovata azonban hamis adatokat tartalmaz. Az egyik a vallás, a másik a foglalkozás. Remete vallását zsidónak, foglalkozását pedig általánosságban munkásnak jelzi. Hogy e hamis adatok miképpen kerültek a naplóba, nem tudni. Azt nem tartom kizártnak, hogy az 1945. január 9-i deportálás, ill. kivégzés a bejegyzés alapján történt, viszont az minden kétséget kizáró tény, hogy Remetét nem zsidó származása miatt tartóztatták le és hurcolták a besztercebányai börtönbe.

A börtönnapló tanúsága szerint január 9-én „eltávozást" nyert ismételten mintegy 70 ember. Ezt egyszerűen lila dátumbélyegző adja tudtul, valamint a név fölé firkantott piros ceruza jelzés. (A töröltek jelei!) A mintegy 70 személy között ugyancsak sok a nem zsidó, akik valószínűleg mint politikai rabok kerültek a halállistára. Ez a lista viszont nincs birtokunkban. Szinte kizártnak tekinthetjük, hogy Remetét itt Besztercebányán kihallgatták volna. Kihallgatása még Jolsván történt. Ítélethozatal ennek megfelelően nem volt ellene, a törvényességnek még a látszata sem áll fenn. Vagyis Remetének ugyanúgy nem tárgyalták ügyét, mint annak a 8—900 embernek, akiket Nemeckán végeztek ki. A börtönben voltak ugyan nagy számmal zsidók, de túlnyomó többségük politikai rab volt, akiknek nem származásuk miatt kellett a halállal szembe nézniük.

(Remete nevét Gavril Gryzlov említi először: Gárdisták pokla c. 1958-ban megjelent könyvében.)

Mi lett a sorsuk a besztercebányai börtönlakóknak?

A német és Hlinka-gárdisták terrorja alatt álló rabokat kétféle módon pusztították el. Amíg az időjárás engedte, tömegsírokat ásattak a rabokkal, a roppant méretű gödrök előtt lelőtték őket és nem volt gondjuk külön a temetéssel. (A háború után ezeket a halottakat exhumálni tudták.) Amint azonban az idő téliesre fordult, nehezebb volt sírokat ásnia, a nemeckai mészégetőt, mint kezdetleges krematóriumot használták fel a halottak eltüntetésére. Nemecka Besztercebányától néhány km-re van. A mészégető magas part mellett állt. Öblös kéménye éppen a part magasságáig ért. Egy gyermek az erdő széléről titokban lerajzolta, hogyan végeztek áldozataikkal a hóhérok. E rajzból maradt ránk hitelesen a kivégzés módja. Széles pallót fektettek a part és kémény közé, a rabokat pedig ráterelték a pallóra. Amikor a kémény széléhez értek, géppisztolylyal hátulról lelövöldözték őket, úgyhogy a szerencsétlenek egyenesen az izzó kohóba zuhantak. Naponta 50—80 személyt tudtak így kivégezni.

Remete László a január 9-i csoporttal vesztette életét. Ekkor, tél lévén, nem tömegsírba temették, tehát bizonyos, hogy a nemeckai „krematóriumban" égették el.

Visszatérve még egy mondat erejéig a börtönnapló bejegyzésére. Remete László születési ideje Ottlyk Ernő szerint 1910. szeptember 17., míg a naplóban október 27. szerepel. A téves bejegyzés a felületes adminisztrálással magyarázható.

A jolsvai évek

A börtön tehát alig nyújtott két hétig „menedéket" a szerencsétlennek. Valószínű cellatársai hasonló sorsra jutottak, így senki sem maradt, aki a börtönből emlékezne reá. Viszont oly rövid ideig voltak együtt a rabok és minden bizonnyal cserélgették is őket, hogy ha életben maradt volna is valaki, mint szemtanú, aligha rendelkeznék maradandó emlékkel. Remete úgy veszett el tekintetünk elől, hogy belőle pusztán egy „név" maradt, sok száz társa neve mellett.

Jolsva azonban nem egyszerűen, mint „nevet" őrizte meg számunkra. A szívekből nem tudta kiszakítani az erőszak Remete Lászlót, volt papjukat. Ezek az egyszerű emberek, diákjai és szülők mindent megkíséreltek, hogy megmentsék a halálos veszedelembe jutott lelkipásztort és amikor elveszett a tekintetek elől, szíveikben állítottak emlékoszlopot számára.

Jolsvára 1939. szeptember 1-én került hitoktatónak: „Lelkész a tárgysorozat megkezdése előtt meleg hangon üdvözli az először megjelent Remete László hitoktató-lelkészt és kívánja, hogy gyülekezetünkben végzett munkáján nyugodjék Isten áldása. Remete László hitoktató kifejti, hogy minden lehetőt elkövet, hogy munkáját legjobb tudása szerint az egyházközség teljes megelégedésére végezze" — hangzik a jegyzőkönyvi kivonat. Szeptember 1-től a gyülekezet szerény hivatásban biztosította javadalmát, amely állt két szokás lakásból, tűzifából és havi 20 pengőből. Az óradíjat a kultuszminisztérium fizette. Ennek fejében Remete tartozott elvégezni minden helyi iskolában a vallástanítást, ellátni az ifjúság lelki gondozását és szükség esetén a gyülekezeti lelkészt helyettesíteni. Turóczy Zoltán ilyen feltételek mellett adta rendelkezésül 29 éves káplánját.

Jolsvát a müncheni döntés (1938) értelmében csatolták Magyarországhoz. Felvidéki jellegű nagyközség, de mindenkor „városnak" nevezték. Centruma valóban városias benyomást kelt. Főterén áll a Koburg hercegek hatalmas, emeletes, homlokzatán reneszánsz-neoklasszikus elemeket hordozó kastélya. Méreteire jellemző, hogy majd az egész oldalát betölti a Főtérnek. Ez az oldal többszöri átépítésen ment keresztül. Tágas, emelkedő udvarát négyoldalon szegélyezik ódon falak, rajtuk körkörösen gazdasági épületek, személyzeti lakások és a kastélyból ideszorult szobák földszinten és emeleten egyaránt. A falak arra emlékeztetnek, hogy valaha erődítmény céljaira is használták a kastélyt. Hatalmas kapuja jól zárja a tér felől az udvart és az épületet, amely 1944-ben rendőrparancsnokság volt laktanyával, majd németek költözködtek be. Itt volt a Gestapo főszállása is, valamint a börtön. Ma elhanyagolt épület, csak a homlokzata van rendben, úgy, ahogy.

A szabálytalan alakú főteret másik oldalról a római katolikus templom zárja le. Kolosszális épület ez is, régi hagyományokkal. Szemben a kastéllyal áll az emeletes „városháza". Homlokzata, belseje újonnan renovált. Címerében a pallosjogot szimbolizáló kard, mely királyi rendelkezésekre emékeztet, s arra, hogy egykor városi jogokkal rendelkezett Jolsva. Jobbról-balról emeletes és földszintes polgárházak emelkednek. Homlokzatuk barokkos elemei jómódról tanúskodnak. Kereskedelmi centrum volt a városka, sok zsidó élt benne.

1939-ben alig volt több lakosa, mint 3000, ma közel kétszer annyi él itt. Volt elemi, polgári, tanonciképző iskolája. A lakosság fele kb. magyar, másik fele szlovák ajkú volt, de kölcsönösen beszélték egymás nyelvét. A legerősebb felekezet a római katolikus volt, ezt követte az evangélikusság, majd a baptisták szép nagy imaházzal és végül a zsidók zsinagógájukkal.

A község beékelődött a hegyek közé. Az utcák is ott vesztek el valahol a völgyek mélyén. Kis patak köti össze a kertek alját. Ez a patak mossa a Remete-parókia alját is. A kertek túlsó végei már az erdőkbe nyúlnak s az erdők felhúzódnak a hegygerincekig. Valahol az erdőkben, a városkától két km-re volt a szlovákiai határ is.

Jolsva lakosságának csak egy része foglalkozott mezőgazdasággal. A parasztlakosság mellett a férfiak nagy része a közelben levő magnezit bányákban dolgozott. A meddő nagysága néhány bányát alkalmatlanná tett a termelésre, elhagyott üregek, aknák, bányák, képződtek, vadregényessé téve a környéket, amelyet igazán csak a helyi lakosság ismert. Remete ilyen bányában rejtette el a fegyvereket.

Nemzetiségi kérdés nem fertőzte ebben az időben a község életét. Az oktatás két nyelven történt, az egyházak — különösen nemzeti ünnepek alkalmából — versenyeztek egymással a nemzeti glória lobogtatásával, de mindezzel mit sem törődött a háborúban leszegényedett lakosság, amelynek fontosabb kérdése volt a mindennapi kenyér kérdése, mintsem, hogy ellenséget lásson a két nemzetiség egymásban. A helyi kormányzat tapintatosan kerülte ki a kínos problémákat. Az öntudattal rendelkező és szervezett bányamunkásokat pedig végképp nem izgatta nemzetiségi kérdés.

A zsidóüldözés 1940-ben kezdődött. 1942-től 1944-ig Jolsváról 56 családot, összesen 207 személyt hurcoltak el. (50 ember tért vissza közülük.) Akiknek sikerült megszökniük, azok németellenes seregekbe kerültek. Öt személyről tudnak, akik a Szlovákiai Nemzeti Felkelésben vettek részt. 1944-ben mintegy 5000 zsidót gyűjtöttek össze Jolsvára. Ez év májusában vitték tovább innen őket. Eddigre Jolsván már nem maradt zsidó. Remete ekkor még teljes szabadsággal végezte munkáját. 1944 első felé-

ben került az a hír Jolsvára, hogy Szlovákiában partizánok tevékenykednek. Ezekkel kapcsolatban álljon itt Molnár Barna budapesti lakos, mérnök vallomása:

Jolsváról nősültem. Nagyon jól ismertem Remete lelkészt. Akkor fiatal hadnagy voltam, s gyakran mentem szabadságra Jolsvára, ahol feleségem és családja lakott. 1944-ben Remete arra kért, hogy a szomszéd gyülekezet lelkészének feleségét kísérjem Budapestre, a lelkész partizángyanúba keveredett, letartóztatták. A felesége is veszélyben volt. Ugyanebben az évben arra kért, hogy a deportálási transzportból kimentett zsidó orvost hozzam Pestre. Egyenruhám és tiszti rangom garancia volt arra, hogy az üldözötteket nagyobb veszély nélkül Pestre menekítsem.

Augusztus 29-én Besztercebányán megalakult a Szlovákiai Nemzeti Felkelés mozgalma. E mozgalom egyre erőteljesebben éreztette hatását Jolsván is. A környéken a „Jánosik"-, északon a „Koprási"-csoport működött. A magyar lakosság túlnyomó többsége passzív volt a mozgalommal kapcsolatban, míg a szlovák ajkú lakosság a mozgalomtól, valamint Horthy háborúból való kilépésének bejelentésétől (okt. 15.) várta a politikai helyzet megváltozását. Amikor okt. 15-én Horthy lemondott, a felkelés átcsapott Jolsvára is. Tárgyalások kezdődtek, hogy Jolsvát megszállják a partizánok és bevezetik az önkormányzatot, mint Szlovákia egyéb részein.

Szálasi hatalomátvétele után újra változott a helyzet. Jolsva katonai szempontból kulcshelyzetbe került. És noha október 16-án egy 16 tagú partizáncsoport bejött a városba és az itt levő magyarok közül letartóztatott néhány tisztet, a telefonközpontot nem foglalván el, a jobboldaliak erősítést tudtak kérni. A pelsőci központból leadott segélykérésre egy német század jelent meg azonnal. Harcba bocsátkoztak a partizánokkal s a németek 8 partizánt elfogtak. Ezek a németek nem mentek tovább.

A „Koprási"-csoport egy orosz hadnagy vezetésével viszont abban a hiszemben, hogy Jolsván magyar csapatok állomásoznak, amelyek engedelmeskedtek Horthy felhívásának, fehér zászlóval, tárgyalási készséggel jöttek a városba. A magyarok a németekkel együtt hasonlóan fehér zászlóval várták őket. Amikor közel kerültek, tűzharc bontakozott ki és sokan meghaltak.

Október 17-én németek kezdték fésülni a környéket, majd október 19-én totális német támadás indult a felkelő mozgalom ellen. Több német SS-zászlóaljat telepítettek Jolsvára és miután a környéken felgöngyölték a partizán ellenállást, a német inváziónak nem lehetett ellenállni. A partizánfrontot tehát áttörték, a szálakat szétzilálták s csak egyéni vonalon, vagy kisebb csoportokban sikerült a továbbiakban tevékenykedni, ill. ellenállást szervezni.

Remete László jolsvai hitoktató és legalább 3000 jolsvai parasztmunkás és értelmiség feje fölött dübörgött a történelem szekere. Látni a zsidók elhurcolását, anyját is hosszú időn kereste, látni a drámai eseményeket, lelkésztársát is elfogták, tudni az agyaglábakon álló igazságról, félni a jövendő alakulásától, ebben a depressziós atmoszférában kellett kinek-kinek a maga munkáját elvégeznie. Ennek a kis városnak a nagy történelmi megrázkódtatásból bőven kijutott. A világos látás ritka kincs volt ebben az időben.

Remete azonban megtalálta helyét Jolsván. Ez az aprótermetű, törékeny, beteges ember pillanatok alatt belopta magát a gyülekezet, a jolsvaiak szívébe. Okos, művelt ember volt, aki tudását e rövid szolgálati idő alatt is át akarta adni tanítványainak, a gyülekezetnek. Filozófiát kedvelő, filozofikus beállítottsága nem akadályozta abban, hogy a leg-

gyakorlatibb pedagógusként lépjen a színre. Főcélja a tudás elsajátíttatása volt. Amikor Jolsvára került, a község iskoláiból csupán egy középiskolás került ki. Rövid idő alatt Remete 14—17 gyermeket indított különböző középiskolákba. A vidékre került középiskolások tanulmányi eredményeit figyelte, előmenetelüket ösztönözte, állandóan jobb tanulásra buzdította őket. Számtalan levél bizonyítja a jobb tanulásra való intelmeit.

Szociális téren sem volt kisebb buzgalma. A szegény paraszt-, bányászszülők gyermekei számára előteremtette a tandíjat, kedvezményekért kérvényezett s előteremtette a drága útiköltségeket tanítványai részére. Diákjai tanultak Szarvason, Miskolcon, Rozsnyón, Rimaszombaton, Pécsett, sőt Pesten is. Fáradhatatlan volt ötletekben, ahogyan a szegény sorsúaknak előteremtette a pénzt. Kikényszerítette a presbiterektől az „ösztöndíjat", majd földet bérelt a papi föld mellé, azt ifjúságával műveltette, s a termés haszna kiegészítette a költséges tandíjakat. Sok esetben saját szűkös kis keresetéből adott útiköltségeket, mert a tanulásban nem lehetett fennakadás. Az iratterjesztés is jól bevált néhány pengős hasznával.

Megható 30—35 éves távlatból olvasni atyai hangú parainéziseit, bölcs tanácsait a testi-lelki fejlődés érdekében. A Szentírás gyakori olvasmánya legyen diákjainak, de pihenjenek is és egészségükre vigyázzanak, soha se terheljék magukat túl. Jellemzésképpen álljon itt egy-két idézet. 1942-ben szarvasi tanítványaihoz írott levélből valók:

Kedves Kató és Márta! Mire levelem megérkezik, már kezetekben lesz a félévi bizonyítvány és remélem, hogy jó érzéssel veszitek kezetekbe és nem lesz benne szégyellni való. Szeretném nagyon, ha Kató, a te bizonyítványod jeles volna, mert így könnyebb segélyeket szerezni, de ne vedd szívedre, ha becsúszott is néhány kettes, mert én sem veszem szívemre. Megsegít az Isten, amint eddig is megsegített. Mártától mindaddig, amíg a magyar nyelvben való jártassága nem lesz tökéletes, addig kettest várunk, hármasok nélkül. Legfeljebb magyarból fogadunk el hármast. Azt hiszem hazaküldítek majd a bizonyítványokat szülői aláírás végett s akkor én is láthatom...

Mellékelten küldök, Kató, egy kérvényt számodra. Írd alá és add át továbbítás végett igazgatónődnek. Amilyen jóságosnak megismertem, bizonyára ír hozzá néhány ajánló sort, hogy eredményesebb legyen. Nyugodtan dolgozz csak Fiam, mert egészen biztosan előteremtjük a taníttatásodhoz szükséges összeget! Édesatyád miatt se aggódj, beadtunk már egy kérvényt, hogy engedjék haza és szeretünk kérésünkhöz pártfogót is...

A szükséges német szótárt vedd meg a nálad levő pénzből, írd meg az árát és rövidesen megkapod. Egyébként is írd meg, hogyan állsz anyagilag...

Örülök, hogy olyan hivő és vigasztaló levelet írsz édesanyádnak...

1942. május 13.

Van azután józan előrelátás is. Mennyivel könnyebb lesz jövőre biztosítani tanulmányaitokat jeles bizonyítvánnyal és mennyivel könnyebb lesz meggyőzni nehézfejű presbitereket a szorgalmas tanulók tovább taníttatásának szükségességéről...

Leánykörünk szépen dolgozik. Az én régi földem már beültetve várja a jövő hónap szorgalmas kapásait. A városi faiskola is a mienk és annak egy részét szintén beültetjük krumplival és babbal. A csemetékből is csinálunk majd szeptemberben egy kis hasznot...

Ifjúsági egyletet szervez. Az egyletnek hitmélyítő, kulturális céljai mellett anyagi fedezet előteremtése is a célja, hogy ebből a taníttatáso-

kat, tanulmányi kirándulásokat fedezze. Jolsván ilyesmi soha nem volt. Ez olyan új szellem és mozgás, amely lendületbe, forrongásba hozza a községet. A fiatalság határtalan lelkesedéssel vesz részt ebben a munkában. Szüntelenül együtt van lelkipásztorával, segít a tervek kivitelezésében és szavát, mint a kinyilatkoztatást fogadják. A lelkesedés ragad. Rátapad a szülőkre, szívesen engedik Remete közösségébe gyermekeiket, bíznak benne, és gyermekeik jövendőjét jó kezekben látják Remete Lászlóban.

A Reményik Sándor Ifjúsági Egylet földbirtokossá vált.

Az én régi földem átment az ő birtokába, sőt éppen ma próbálok meg még vagy egy holdnyit hozzászerezni, mint bérletet. Azt a régi tervünket, hogy a szobánkat nyaralóknak kiadjuk, nem valósíthatjuk meg, mert Baltazárék legfeljebb augusztusban költöznek át, s így talán földműveléssel pótolhatjuk a hiányokat. A kis káposztást már megműveltük és beültettük. Kaptunk ingyen trágyát és ingyen krumplit. Csak trágyázásért és felszántásért kellett fizetnünk tíz pengőt...

Ezek nem fennkölt, nagy szavak. A praktikus utat választó lelkész szavai, aki nevelésében is megtalálta a helyes hangot, de szava nem marad üres szólam, hanem szociális terveinek megvalósításához is megkereste a lehetőségeket.

Csendesnapokat tartanak a kor kegyességi irányzatának megfelelően. Valamilyen programmal mindig együtt tartja az ifjúságot. A szokatlan, új jelenség lázba hozza a jolsvaiakat. Művelik a „közös" földet és hitele van a fiatal lelkipásztornak. Az is szokatlan volt, hogy nagyobb léleqzetű kirándulásokat szervez. Elviszi az ifjúságot Erdélybe, megízlelteti a gyermekekkel a kalandozás, hegymászás, természet szépségeit és közben önállóságra neveli őket. A fiatalok maguk főznek, maguk keresik, szerzik meg éjszakai szállásukat s az önállóság varázslatába esnek.

Az erdélyi kirándulás idején már „lapja" is van az egyletnek. 1943-ban egyszerű ormig-sokszorosítással állítják elő az „Egymás terhét hordozzátok" c. lapot. (Már magán a címen is érdemes lenne elgondolkodnunk.) A lap „A Remete-banda hivatalos közlönye" kissé komikusan csengő fejlécét hordozza.

Adjunk magyarázatot egy kis kitérőben a kópés, vagy sértő „Remete-banda" kifejezésre. Az ifjúság szinte éjjel-nappal a templom környékén tanyázott. Hogy fogalmunk legyen a helyszínről, álljon előttünk az evangélikus templom. Méretei nagyobbak az átlag evangélikus templomnál, mintegy 800—1000 férőhelyes. A templom utca felőli frontján áll a paplak, a parókia. A két épület között jó kocsiszélességű vaskapu áll. A templomot és paplakot belülről nagy udvar egészíti ki, mintegy 3—400 □-ölnyi ez a terület. Ez volt a gyermekek paradicsoma, újonnan meghódított birodalma. Avatatlan szem csak a vaskapun keresztül leshette meg őket. Az udvar hátsó részét egy 18. szd.-ból származó épület zárta. Emeletes, tornácos ház ez. Félköríves bolthajtásai alatt fenn is, lenn is folyosó, tornác húzódik. Az épület balszárnya L-alakban végződik. Ebben az épületben, az emeleten kapott lakást Remete László hitoktató. Az épület valaha evangélikus egyházi iskola volt. Történetünk idején a volt tantermeket és egyéb helységeket használták a gyermekek. Jó idő esetén, vagy gyülekezéskor az udvaron játszottak, labdáztak, bújócskáztak, zsibongtak. Az épület mögött folyik a falut átszelő kis patak. A kert sarkából betonhídra nyílik kilátás.

A paplakban Baltazár János, a gyülekezet lelkésze lakott, aki sok munkájára való hivatkozással kért Turóczy püspöktől segítséget hitoktatóban. Kezdetben nagy szeretettel kísérte figyelemmel Remete László munkáját. Remete levette válláról a terhes ifjúsági munkát, élvezte len-

dületét, buzgalmát. Az idő múlásával azonban Remete sokoldalú tevékenysége, ifjúsággal való kapcsolata, törődése ellenszenvet váltott ki Baltazárból. A passzív lelkész féltékenykedve szemlélte, miképpen sorakozik fel a gyülekezet a fiatal lelkész mögé. Baltazár délben mindig pihenni tért. A gyermekhad nem sokba vette a lelkész pihenőidejét s a maga módján vidám hanggal verte fel ismételten a templomkert csendjét. Egy ilyen alkalommal, amikor már egyébként is felszínre kerültek a két lelkész közötti ellentétek, csendre utasítván a lármázókat, egyszerűen „Remete-bandának" aposztrofálta a gyermekeket. A cinikus, kellemetlen szájízű, megbélyegző kijelentést Remete és ifjúsága „keresztnévnek" vállalta és ettől kezdve a szűkebb és korosabb ifjúság büszkén hordozta a nevet, és szervezetét „hivatalosan" is így nevezte. Bandatagnak lenni komoly elkötelezést jelentett, erkölcsös keresztyén élet volt a feltétele. A bandatagokat egymással szoros kapcsolat fűzte egybe és ma, harminc év után is pontosan tudnak egymásról, noha rendkívül keserű emlékek fűződnek a névhez.

Az „Egymás terhét hordozzátok" tehát a banda „hivatalos közlönye" volt. Idézzünk néhány sort a „közlönyből".

Hírek... Karácsony másnapjára műsoros teaestet tervezünk, amelyet a népiskola zenetermében tartanánk meg. A műsor komoly darabokból fog állni és a bandatagok lesznek a főszereplők...

A bábszínház Jendó vezetésével rendszeresen működik. Még egy vasárnap sem maradt el az előadás. Ügyesek és kétségtelenül fejlődnek...

A vasárnapi iskolában nemcsak Bébi segít nekem, hanem Jendó is. Egyelőre jelen vagyok még az órákon, de nemsokára felszabadulnak...

Üzenetek innen-onnan... A rimaszombatiak közül Lajcsi önképzőköri titkár, aki a közkedveltség kínos állapotába került. Úgy látom, hál'Istennek, hogy tisztában van ennek a helyzetnek veszélyeivel, és nem bízza el magát. Tisztsége viszont lehetővé teszi, hogy elősegítse a keresztyén szellem bevonulását az önképzőkörbe...

A pécsi előörs, Pali erősen dolgozik és alaposan megbírálja a hallott igehirdetést... Rendszeresen olvassa a Bibliát...

(Jolsva, 1943. novemben.)

1944. februárban, az erdélyi kirándulás után:

Reményik Sándor sírjánál Svecz Kató sorai: Napsugaras vasárnapon megilletődve álltunk meg a házsongárdi temetőben, egy virággal borított sír körül. Vezetőnk remegő ajakkal beszélni készült, de hosszú idő telt el, amíg elcsitult az emlék okozta fájdalom vihara...

A kirándulásban résztvevők beszámolói tarkítják az oldalakat. Majd a következő sorokból bepillantást nyerhetünk a „Banda" szellemébe:

A karácsonyi szünidőben tartottuk a II. Banda-nagygyűlést. Beszámoltunk az eddigi tanulmányi eredményekről és lelki fejlődésről egyaránt. Sokan kérték, hogy vegyük fel őket a jelöltek sorába. A jelentkezőket kértük, írják meg, miért szeretnének belépni a Bandába... A nyilatkozatokból kitűnik, hogy a jelöltek célunkkal és hivatásunkkal, közösségünk hivatásával tisztában vannak. Idézetek: Közelebb akarok Istenhez jutni..., Itt a körben találom meg igazi barátaimat... Január 2-án műsoros teaestet tartottunk, melynek nemcsak anyagi sikere elégített ki bennünket, hanem az a visszhang is, amely építő műsorunkat követte. Nem szórakoztatás volt a célunk, hanem igehirdetés és ebből nem engedünk a jövőben sem. Gyűlésünk a tagok egymáshoz való viszonya tekintetében is intézkedett. Meggondolatlan kijelentéseket szeretettel, de határozottan felelősségre vont, a lazább magaviseletűeket figyelmeztette és mindenkinek figyelmébe ajánlotta minden közösségi élet alaptörvényét: „szenvedjétek el egymást szeretetben".

Ezek a sorok, s hasonlókat vég nélkül lehetne idézni, önmagukért beszélnek. Remetének valóban sikerült azon a ponton megragadnia a fiatalságot, amelyben eddig érintetlenek voltak. A közösségi szellem, a közösségi élet területén. Remete, mint lelkész ezt az űrt keresztyén tartalommal töltötte meg. Látszólag naiv kezdeményezés volt a Remete-féle. Hullámverése nem ért túl a városka határán, sőt valószínűleg megrekedt a jolsvai evangélikus egyház keretein belül. Mégsem szabad mosolyognunk rajta. Remete nem ösztönösen, hanem céltudatosan nevelt. Apró mozzanatok, jelek, gesztusok bizonyítják, milyen állhatatosan törekedett a közösségi élet kialakítására, a kollektív szellem létrehívására. És noha a közösségi formák adottak voltak az egyház társadalmában, csakhogy nem volt, aki ezt ápolja, Remete jelentkezésével új tartalommal telítődött meg. Ez a bizonyos „Banda", a nevéről elnevezett közösség egészen rendkívüli jelenség volt a kor levente, cserkész és egyéb hazafias, irredenta, stb. közösségek sorában. Erre különböző szervek figyeltek fel azután.

Feltűnő az ifjúság vágyódása ebbe a közösségbe. A jó szellem, a gazdag program, a szívós, hűséges foglalkoztatás vonzóvá tette az ifjúsági munkát. Bandatagnak lenni elhivatást jelentett és büszkén hordták e nevet a tagok. Remete nem hagyta „elveszni" azokat sem, akik kiszakadtak a városka közösségéből. Levelezésével, „lapjával" szüntelen kapcsolatot tartott a tagokkal, figyelemmel kísérte életüket, tanácsaival, gondoskodásával a távoli városokban is éreztette az otthon levegőjét ifjaival. Erős szállal kötözte Jolsvához és magához őket. Úgy látszik, életét rátette az ifjúsági munkára, holott korábbi életében semmi jelét sem mutatta annak, hogy ifjúsági lelkésznek készült volna.

Mély gyökeret eresztett a jolsvai társadalomba. Az ötesztendős rövid idő alatt széltében-hosszában megismerték, mindenki hozzá fordulhatott segítségért. A szálak azonban nem a lateiner műveltségű középosztályhoz vezetnek, hanem éppen a gazdaságilag, társadalmilag megpróbált munkások és parasztok közé. Sokoldalú humánus cselekedetei bizonyítják, hogy Remete az elesettek oldalán állt. Nemcsak mint ember, hanem mint evangélikus lelkész is. Az ide összegyűjtött zsidókból kimentett néhányat, a partizángyanúba keveredett, veszélyeztetett asszonyt elrejtette, katonákat próbált leszereltetni: „Édesatyád még mindig katona, — írja 1943-ban — két alkalommal sikerült kivétetni a frontra induló csapatból, de felmenteni eddig nem sikerült..." A gyermekek kinyitották a szülői ház ajtaját Remete előtt. Otthonosan mozgott a családi élet gondjai, bajai, megpróbáltatásai között.

Vasárnapi iskola, teaestek műsorral, bábszínház, városi könyvtár, külön ifjúsági könyvtár, kirándulások szervezése fűződik nevéhez. Különböző népművelő esték és megmozdulások tarkítják a szürke magnezitporos jolsvai estéket. Belenőtt Remete Jolsvába! 1942 februárjában ezt írja:

Csendes az élet errefelé és jó ez így. Szép fehérek még a hegyoldalak, szép ez így. Amikor csendes munka közben széttekintek a környéken, elfelejtkezek az időről és valami csodálatos békességet érzek. Azt mondom, ez az én völgyem, ezek az én fáim, az én gyermekeim, az emberekre nézek, az én testvéreim. Talán most érzem igazán: itthon vagyok...

Hazatalált tehát Remete. Ekkor még semmit sem sejtett végzetéből a holnapok megpróbáltatásából, a borongós jövendőből. Most testvérek között érzi magát a szolnoki fiatalember, akinek vágyai között szerepelt a Sorbonne, Strasbourg, Bécs, Básel, de soha nem jutott tovább a soproni teológia elvégzése után, mint Pécsre, a bölcsészkarra, ahol egy-két sze-

mesztert végezhetett el. Ehhez is az anyagi fedezetet egyik segédlelkész társa (Uzon László) teremtette elő Sátoraljaújhelyről havi 25 pengőben.

Az új otthon, a „haza" szűken mérte Remetének még a jegyre juttatott kenyeret is. Családja növekedett, 1944-ben már négy gyermeke volt. Kérvényezi a családi pótlékot, segélyeket kér, magántanulókat vállal, csakhogy a mindennapit az asztalra tehesse. Eközben különböző betegségekkel küzd. (Az az érzésem, tüdejével lehetett valami baj, mivel állandó hőemelkedésre, lázra panaszkodik.) 1942 végén panaszolja, az „egyház már nem ad nekem ingyen fát, nem talált rá érdemesnek". Időnként szárnyát szegi a gáncsoskodás:

Már nagyon vágyódom egy kis örömre, mert bizony ritka vendég az mifelénk. Valahogyan túlságosan szürkék a napok, s nemcsak a fáradságom miatt. Megnemértés vesz körül és mindenféle építő próbálkozásomat elgáncsolják. Egyházunkban minden bomlik, romlik és züllik... (1942. december)

Válságos évek

1942 végén kipattant az első nagyobb nézeteltérés a két jolsvai lelkész között. Remete megbízatása arra szólt, hogy teljes kapacitással vesse magát az ifjúsági munkába és azt a maximálisan végezze. Ehhez tartozott a rendszeres ifjúsági istentiszteletek tartása is és esetenként a gyülekezeti lelkész helyettesítése. A gyülekezeti tagok vallomása alapján, de Remete is céloz erre esperesének tett jelentésében, hogy lassan az ifjúsági istentiszteleteken többen vettek részt, mint a gyülekezetin. Ez kiváltotta Baltazár lelkész féltékenységét. 1942 decemberében, a kormányzó névnapján robbant a bomba. Baltazár elrendelte az ifjúság részvételét a gyülekezeti istentiszteleten, annak pedig szüneteltetését. Remete az espereshez fordult jogorvoslásért. A „Gömör-Kishont egyelőre egyesített evang. egyházmegye" esperese az alábbi utasítást adta:

Hozzám intézett felterjesztésében az ifjúságnak és a gyermekeknek a nemzeti ünnepeken való tárgyában, megfontolás után a következő döntést hozom... Szépnek tartom Remete László buzgóságát, de nem rejthetem el aggodalmamat, hogy nemzetiségi vidéken és különösen akkor, amikor minket evangélikusokat különösen hajlandók a pánslávismus gyanújával beárnyékolni, ha az ifjúságot és gyermekeket nem viszik be a templomba, és akkor az kong az ürességtől, és a hivatalos személyek előtt úgy tűnnék fel a dolog, mintha az ifjúságot szándékosan vonnók el a nemzeti istentiszteleten való részvételtől. A róm. katolikusoknál is kapnak a gyermekek az iskolai ünnepségeken bizonyos felvilágosítást az ünnep jelentőségéről, de kicsinytől nagyig, még az óvodások is részt kell, hogy vegyenek a misén... a r. kath. egyház dokumentálni akarja hazafiságát. Ebben a tekintetben mi hátra nem maradhatunk hazafiságunk nyílt kifejezésével. Ennélfogva elrendelem az elemi, polgári, ipari tanonciskolások nemzeti ünnepek alkalmából tartott templomi istentiszteleten vegyenek részt...

Rendkívül tanulságos e néhány sor. Baltazárnak szüksége van az üresen kongó templomban legalább az ifjúságra, az esperes pedig nemzetiségi kérdésre hivatkozva hozza meg döntését. Apropóul a kormányzó névnapja, mint „nemzeti ünnep" szolgált. Baltazár ekkor magyar hazafinak játszotta ki magát, s Remetét olyan kollégának, aki a hazafias nevelését gátolja, mivel külön istentiszteletet akart tartani az ifjúságnak. Nem bonyolódom a sűrű levélváltások elemzésébe, a parochusi jog hangoztatásába egyfelől, másfelől a hivatástudat és az ifjúsági munka védelmébe, az esperes békítő szándékába. A kocka elvettetett s a két ember között a város szemeláttára áldatlan, szívós harc kezdődött. Baltazár

egyre szerencsétlenebb intézkedésekkel keserítette meg Remete életét, valósággal üldözni kezdte féltékenységében. Feljelentéseiben szerepel, hogy Remete olyan ifjakkal is kapcsolatot tart fenn, akik már más városokban, iskolákban tanulnak, megtiltotta a szünidőben az ifjúsági munkát, megvonatta a tűzifát a vallástanítótól, stb. Végül pedig rágalmazási pörbe fogta lelkésztársát. Remete védekezett. Igazságtudata alá vetette magát, a gyülekezet nagy részének erkölcsi támogatását élvezte és ennek szellemében kért segítséget az esperestől, majd végül a püspöktől.

Smid István türelmesen nyugtatta. Megértette a fiatal lelkész elesettségét, üldöztetését. Bekérette prédikációit, jóindulatúan bírálta azokat:

Nagytiszteletű Lelkész Úr, kedves Testvér! Hozzám intézett nb. kérdésére vonatkozólag arra kérem, álljon el az ádvent 4-i ifjúsági istentisztelet és úrvacsoraosztás terhétől, nehogy újabb összeütközés álljon elő a parochus lelkész és Ön között. December 22-én Jolsvára érkezem du. 3. órára a presbitérium összehívását kértem Baltazár lelkész úrtól, mert szeretném, hogyha a karácsonyi angyal az örök békesség evangéliumával beszállna az egyházba...

Majd: Remete László a toll mestere. Ez a beszéd is remekbeöntött megnyilatkozás. A textust jól használja fel és békeidőben elmondva igen nagy szónoki sikere volna. Sajnos hiányzik belőle a korszerűség... Nem érinti még egy mondatban sem a jelen időket (1944 május! a szerző) és nem mutat rá arra hogy a keresztyénség hódító ereje sokat veszt a keresztyének szemében...

Vagy: Az emmausi vándorokról szép, tartalmas, kedves beszédet mondott a fiatalság számára, a terjedelmes szöveg megkapóan kedves magyarázóra talált a szerzőben. .. stb.

A naponkénti súrlódások rendkívül nehézzé tették Remete életét és munkáját. Egyre borúlátóbb lesz, egyre panaszosabb sorok születnek. Mintha érezné a sors előjátékát ebben az áldatlan állapotban:

Örömmel írom meg Fiam, — írja 1942. nov. 18-án — hogy Gyuri lelki fejlődésével nagyon meg vagyok elégedve. Utolsó levelében megindítóan kedvesen arra figyelmeztetett, hogy vigyázzak magamra, kevesebbet dolgozzak, többet pihenjek, hogy legalább addig végezhessem a munkát, amíg ő felválthat. Nagyon jó tudni azt, hogy ez a gyerek ért engem és tudja azt, hogy minden tanítványomtól és tőle is egyet várok. Ha elszólít az Isten a munkamezőről, sokan álljanak be a sorba helyembe...

Ez utóbbi mondatot, érdemes rá felfigyelnünk, egy 32 éves fiatal ember írta le! A fentebb idézett levél után fél évvel csak sűrűsödik peszszimizmusa:

Általában mostanában sokszor érzem, hogy nincs igazam és még többször, hogy lehet, nincs igazam? Ilyenkor szeretnék igazán remetévé válni és kiszökni az emberi társadalomból valahová irdatlan pusztaságba...

De Remetének más sorsot írt elő a Mindenható. Nem menekülhet ki az emberi társadalomból, hanem annak fájdalmas sorsában osztoznia kell. Meg kell találnia a jövendő erdőkbe, bányákba rejtett kulcsát. Hiába panaszkodik Turóczy püspöknek 1944 májusában, hogy „Baltazár kijelentette, addig nem nyugszik, míg ki nem töri nyakamat", és felfedi kettőjük viszályának gyökerét: „Nyilvánvalóvá vált előttem, hogy most sem az igazság szeretete, az egyház békességének féltése, az egyéni és családi becsület feletti őrködés a mozgató erő, hanem a féltékenység." Remete hiába sorolja fel püspökének, mit tett a jolsvai ifjúságért, hogyan hozta lendületbe a fiatalok lelki életét, az a püspök, aki ilyenekre rendkívül érzékenyen reagált mindenkor, most hallgatott. A Remete elleni fegyelmi 1944 márciusában elindult:

Nagytiszteletű Lelkész Úr! Baltazár János lelkésznek hozzám küldött Ön ellen fegyelmi eljárást kérő panasziratát megküldöm azzal a felhívással, hogy válaszát 15 napon belül hozzám küldeni el ne mulassza... (esperes)

De vajon miért nem állította le Turóczy a fegyelmit, s miért nem hallgatta meg Remete panaszát? A meglevő iratok, valamint a fegyelmi eljárás kimenetele alapján világossá vált, hogy Remete ártatlan volt. Valóban féltékenységből indult el a nézetkülönbség, abból, hogy az ifjúsági istentiszteleteken 40—60 felnőtt vett részt, Baltazár istentiszteletei pedig elnéptelenedtek. Ahogy ez már ilyenkor lenni szokott, a nézeteltérésekből egyre súlyosabb torzsalkodások lettek, majd rágalmazási pörré fajult a dolog. Baltazár, a gyülekezeti lelkész, aki régebbi jolsvai múltra tekintett vissza, nem hagyta magát. Az esperes jóindulatú, békítő szándéka hiábavalónak bizonyult. A püspök még segíthetett volna, de ő nem lépett közbe.

Ennek pedig oka volt. Turóczy éppen 8 éve írt utoljára Remetének. Akkor még a győri diakonissza anyaház igazgató-lelkésze volt. Idézzünk néhány sort ebből a levélből, hogy megértsük Turóczy passzivitását.

Tisztelendő Segédlelkész Úr! Dec. 12-én kelt s ma érkezett levelét nyugodtan hagyhatnám válasz nélkül... Amikor azt a meggyőződésemet fejeztem ki, hogy Isten Tisztelendőségedet és Klára nővért nem egymásnak teremtette, nem Tisztelendőséged felett mondtam ítéletet, hanem egyéniségétől független adottságokból és körülményekből vontam le a következtetést, amely azonban nem pusztán logikai művelet volt, hanem Isten előtt való tusakodás, imádságban nyert bizonyosság... nem tudom helyeselni az egész házassági tervet, mert aki Klára nővért élettársává akarja tenni, olyan, amilyen...

E sorok 1938. dec. 14.-én keltek. Sértő, barátságtalan hangú sorok egy készülő házassági terv előtt. Remete László később mégis elvette Klára nővért, a diakonisszát. Turóczyból püspök lett és a sors iróniája, hogy éppen abban a kerületben, ahol Remete szolgált. Remetének Jolsvára kerülésében Turóczynak szerepe volt. Lehet, hogy próbának szánta az állomáshelyet, s most csendben várta a fegyelmi fejleményeit, mert hiszen Remetéről a lehető legrosszabb véleménye volt házassága miatt. Végzetesen nagy kár viszont, hogy kicsinyes, féltékenykedésért, hiúságért, nevetséges ellentétekért fegyelmikre, perekre kellett pazarolni azt az energiát, amellyel gyümölcsöző egyházi életet lehetett volna teremteni.

A politikai események is drámai fordulatot vettek. Remete ege fölé egyre feketébb fellegek tornyosodtak. S ha eddig kevésbé tértünk ki Remete politikai munkásságára, ezt azért tettük, hogy mint evangélikus lelkészt mutassuk be. Az első döbbenetes csapás jolsvai életében az volt, hogy anyját elhurcolták. Tudnunk kell azt, hogy szülei zsidó származásuk ellenére keresztyének voltak, apja Szolnokon középiskolai tanár volt, egyszerű, szerény ember, akiről Remete baráti köre áradozva írt mindenkor.

1944. június 22-én hálálkodó levelet írt esperesének:

Jólesett az a meleg hang, amely méltóságod leveléből felém sugárzott. Köszönöm. Ugyancsak köszönöm az engedélyt Jolsváról való többszöri eltávozásra... Én nem voltam Rimaszombatban egyrészt azért, mert édesanyámat keresem éspedig mindeddig hiába keresem, és még gondolatban is alig tudok más valamivel foglalkozni...

Járta a hazai gettókat, gyűjtőtáborokat, de anyját nem találta. Ez a csapás végtelenül lesújtotta. Majdnem egyidőben keltezett levele valamilyen magasrangú barátjához íródott. Ebben feltárta tragikus helyzetét.

Turóczy szívtelen magatartására panaszkodik és prófétikus látomással rajzolja meg jövendőjét:

Nem tudom, hangulatom, vagy a tények figyelmeztetése alapján érzem, más irányba kanyarodik életem. Tudom azt is, tehetetlen vagyok és ha a jövőmről beszélek, akkor a consecutio temporum futurum perfectumot parancsol. Ilyenkor egészen önkéntelenül visszanéz az ember, talán csak azért is, hogy a múlt történései megsejtessék a jövőt. A múltba tekintés és a jövő megsejtése késztet ennek a levélnek megírására...

Most kell beadnom származási irataimat a püspöki hivatalon keresztül a minisztériumba és tudom, hogy ennek következménye a legjobb esetben az lesz, hogy nyugdíjaznak. Nehéz a gondolatba beletörődnöm, hogy eddigi munkámat abba kell hagynom. Lehet, hogy egyházam, szélső jobboldali egyházam juttat nekem könyörületből valami segédlelkészi állást, de ezt nem tartom valószínűnek. Bekerülök én is rövidesen a karszalagosok sorába. Ezt is úgy fogom tekinteni, mint Isten akaratát...

Munkám ellen kifogása nem volt (A püspöknek, a szerző), marad az elvi meggyőződés, politikai állásfoglalás, fajszemlélet, világnézet. Ezekkel szemben tehetetlen az ember... De az enyéim! A püspök urat már nem tudom semmire sem kérni. Téged kérlek, kedves Sándor Bátyám...

E drámai sorok felfedik Remete lelkének rejtelmeit. A jövőjét látó teljesen egyedül maradt lelkész emberi félelmét, gondoskodó szándékát családjáért. A dolog azonban mégis bonyolultabb, mint ahogyan az eddigiekből következtetnénk rá. Remete evangélikus lelkész. A lelkészek mentesítve voltak a zsidótörvény alól. Jolsváról pedig ez ideig elhurcolták már az utolsó zsidót is. Igaz, Remete a kultusz szolgálatában állt, mint vallástanár. Innen származása miatt eltávolíthatják. Remete legfőbb ellensége. Baltazár, viszont Jolsva gyülekezetének túlnyomó többsége pártján állt. Remete nem remélhetett semmiféle segítséget püspökétől, viszont az esperes minden tekintetben a fiatal lelkész mellett állt. Van-e kiút ebből a bonyolult helyzetből?

A tragédia

Eljutottunk e tragikus sorsú ember életének utolsó napjaihoz. A konfliktus oly mély lelkében, hogy ez a válság önmagában hordozza a tragédiát. Kézenfekvő lenne, ha menekülni látnánk Jolsváról, megfutamodni a közelgő, biztos kimenetelű vég elől. Nem bírálom felettes hatóságainak magatartását a Remete-kérdésben, de hogy megmenthette volna szerencsétlen életét, az bizonyos. E súlyos válságban viszont magára hagyni őt, visszavonhatatlan vétek volt.

A döntő órában azonban elindult valami. Jolsva határközség volt és társadalma igen érzékenyen reagált a politikai, katonai eseményekre. Remete nem volt műveletlen ember, sőt jólképzett teológus, világos látású lelkész egész szolgálata alatt. Vajon felfigyelt-e valaki Remete társadalmi hatására, politikai magatartására a nemzetiségileg megosztott városkában? A figyelem reá a „túlsó" oldalról esett. Vagyis Szlovákiából, az ellenállási, antifasiszta mozgalom oldaláról. Remete mentett már zsidókat, partizángyanúba keveredteket, köztiszteletnek, közszeretetnek örvendett és főként egy olyan ifjúságra van hatással, melynek soraiban értelmiségi elemek szerepelnek és amelyre nem utolsósorban kivetette szemét a háború utolsó napjaiban az összeomló fasiszta gépezet. Nyilvánvaló ilyen szempontok figyelembevételével esett a választás Jolsván személyére.

És most figyeljük meg az emlékeket! Sibal Lajos volt partizán, Remete összekötője, nyugdíjas bányász, jolsvai lakos, emlékezik:

Az iskolában találkoztam Remetével. Közöltem vele, hogy a kapitány üzenetet küldött. Az üzenet lényege az volt, hogy a diákokat szervezze be a mozgalomba. Fontos volt, hogy a fiatalokat ne vihessék el Németországba *és ne képezzék ki ellenünk őket. Figyelmeztettem Remetét, hogy Baltazár ellensége. Baltazárral is külön beszéltem, ne legyen ellensége Remetének. Baltazár azt mondta „két kakas egy szemétdombon nem lehet". Remete kijelentette, mindent vállal és a korosabb ifjúságot magával hozza. Figyelmeztettem a kockázatra is, hogy az életével játszik. Ekkor megbízatásom értelmében magammal hívtam Cerna Lehotára, ahol parancsnokságunk Jan Oravecz lakásán volt. Ott bemutattam a papot és a legidősebb bandatagot orosz parancsnokunknak. Remete számára partizán igazolványt állítottak ki, a „Nalepka-brigád" tagja lett. Ezt az igazolványt csak erdőben használhatta, vagyis közöttünk.*

A parancsnokságon egyúttal a tolmács szerepét végeztem. Remete megbízatást is kapott. „A feladatod, pap, az lesz —, mondta a parancsnok —, hogy 40 embert csoportosíts a bányába, és a Koprásson levő fegyverarzenálból megkapjátok az ellátmányt, amint együtt lesz a csoport".

Remete vállalta a feladatot és parancsnoka lett a csoportnak. Én lettem a helyettese és összekötője. Kb. fél óráig tartott a megbeszélés. Remetét feleskették. 1944. szept. 19-én kapta igazolványát.

Még arra is emlékszem, azt a parancsot kaptam, osszam szét a fegyvereket, amelyeket Koprás felett ejtőernyővel engedtek le. Remete 23 fiatalt, köztük két leányt vitt ki magával a bányába. A parancsnokságon hárman voltunk.

Sibal Lajos emlékezése összefügg a Szlovákiai Nemzeti Felkeléssel, amely augusztus végén robbant ki, s a határmenti községekben szeptember derekán realizálódott. Remete egy izgalmas színjáték kellős közepébe került, mint főszereplő. Roppant felelősség, bizalom és azonnali döntés kényszere nyomta vállát. Magyar ember volt, de magyar hatóságokkal, szervekkel gondolni sem lehetett ilyen akció végrehajtására. Az egyedül járható antifasiszta út a „másik" oldalon volt, a szlovák partizánok oldalán. Remete itt találta meg lelkiismeretének és igazságtudatának küzdőterét.

Feltűnő, hogy munkájában nem szerepel a személyében ért sérelem, nem hősieskedik, alárendeli magát egy nagyobb koncepciónak, közkatona, aki egy általunk ismeretlen eskü értelmében elkötelezi magát. Tudja meggyőződéssel, hogy jó ügyet szolgál. Menteni az összeomlás elől emberi életeket, mint ahogyan ezt szervezetlenül tette korábban is.

Az októberi események, a Szálasi-rezsim, a németek partizán-ellenes akciója, nyilván óvatosságra intették, de a megkezdett kálváriát végig kellett járnia a Golgotháig. Karol Nandrászky, pozsonyi professzor, a Remete-kör tagja emlékezik:

1944. júl.—aug. hónapokban egy régi betemetett bányát tártunk fel, ha a front ide érkezik, legyen hol meghúzódnunk. Októberben, amikor már német divíziók lepték el Jolsvát, ide hordtuk ki a fegyvereket, hogy elrejtsük. Mi magunk, a Remete-kör tagjai be voltunk szervezve a Szlovákiai Nemzeti Felkelés mozgalmába és Remete által kiállított partizán igazolvánnyal rendelkeztünk. Feladatunk az volt, hogy Murány—Pelsőc, Rozsnyó és Dobsina völgyeiben jegyezzük milyen fegyverzetű és nagyságú német egységek vonulnak a Felkelés ellen. A kiértékelést Remete végezte, és juttatta át a határon. A magyar titkos rendőrség is figyelte tevékenységét, de ennek ellenére teljesítette kötelességét.

Amikor megszakadt a kapcsolat a Felkeléssel, október második felében, új felvételt keresett Remete. Egy ilyen alkalommal tűzharc bontakozott ki a németek és közöttünk, egyik tagunk, Olexa László sípcsont

lövést szenvedett. A Remete-csoportnak csak egy része volt beszervezve, általában a 16—19 éves ifjúság. A dolog mégis kiszivárgott. Egy alkalommal apám azzal jött haza a gyárból, hogy azt beszélik: Remete hitoktató belőletek partizáncsoportot szervezett.

Sibal Lajos is így folytatja ezzel kapcsolatban:

A fiatalokat, amikor megszakadt a kapcsolat, hazaküldtem és azt mondtam, legyenek készenlétben. A fiatalokat többé nem tudtam mozgósítani. Engem is elfogtak.

Állítom, Remete parancsot kapott, hogy nem hagyhatja el állomáshelyét, maradnia kell, míg nem kap újabb parancsot. Engem két-három nappal korábban tartóztattak le, mint őt. Többet nem találkoztam vele.

Sibal összekötője volt Remetének. A Felkelést a németek hatalmas erőkkel támadták meg. Jolsva környékéről visszaszorították és szinte az egész Szlovákiában megbénították. A legnagyobb katasztrófa abban jelentkezett, hogy a jól kiépített szervezetet zilálták szét. Az emberek magukra maradtak, elvesztették összeköttetéseiket, hosszú időbe került a reorganizálás. Remete is saját magára volt utalva és arra a néhány fiatalra, akik előtt, mint „parancsnok" szerepelt. Aki tudott, ebből a szorítóból úgy is menekült, hogy azután másutt hasznostsa magát. Szükség volt minden épkézláb emberre. Remetét is figyelmeztették, az átmeneti kudarc idejére mentse az életét. Sibal Lajosné, az előbbinek felesége, partizán igazolvánnyal rendelkező asszony, összekötő és hírszerző, jolsvai lakos vallomása:

Gyermekem beteg volt. A németektől 5 l petróleumot kaptam. A rendőrségen dolgoztam, s a rendőrök sem tudtak világítani. Adtam nekik a petróleumból s így bejutottam abba a szobába, ahol Remete László volt. Egy lóca előtt, mint térdeplő-zsámoly előtt térdelt. Mintha ma is látnám. Kezével arcát fogta, mintha imádkozott, vagy gondolkodott volna. Amíg a rendőr a petróleum töltésével vesződött, addig én ezt mondtam: „tisztelendő úr, miért nem ment el, ezek az életét veszik". Ő azt mondta: „nekem itt kell maradnom".

Remete könnyen tehette volna, hogy Felkelési fronttal visszahúzódik, így emberi számítás szerint megmenthette volna életét. De akkor mi történik a gyerekekkel? Odadobta volna őket kínzásnak, vallatásnak? Ezt a szerepet ő vállalta. Maradásával megkímélte a beszervezett fiatalokat, azok életét. Mert igaz, hogy sem a titkos szolgálat, sem a Gestapo előtt októbertől nem volt titok Remete partizán tevékenysége. Megfigyelés alatt állt. És most hallgassunk meg egy másik vallomást. Aki e szavakat mondotta, többször elsírta magát. Margit Olexova, idős hölgy, a már említett Olexa György anyja, jolsvai lakos vallomása:

A magyar rendőröknek főztem. Benn laktunk a kastélyban. Amikor a németek bejöttek, a kastélyt is megszállták és csak 6 rendőr és két nyomozó tartózkodott már csak itt.

A két nyomozó azon az estén korábban kért vacsorát és szóltak, hogy a németek mennek a „kicsiért". (Ez volt Remete beceneve Jolsván, a szerző.) Akkor én nyomban szaladtam a templomba. Éppen istentiszteletet tartott. Hétköznap volt, szerda 5 óra körül lehetett, sötét volt már. Egyedül volt a templomban, 5—6 asszony lehetett még ott. De én csak őt láttam. Az oltár elé mentem és azt mondtam: „tisztelendő úr, tessék abbahagyni, mert jönnek a németek magáért". Ő imádkozott, majd azt mondta, befejezem előbb az istentiszteletet és aztán megyek. De erre már nem volt ideje. Én az oltár mögötti ajtón ugrottam ki, mivel a két másik ajtónál már ott voltak a németek. Aznap este egy rendőraltiszt közölte, hogy nagyon megkínozták. Nagy lámpával világították meg, s körme alá tűket szurkáltak. Még azon este egy csésze tejet vihettem be neki. Ő

megköszönte a tejet és könnyei hullottak. Sírt a tisztelendő úr. Én azt mondtam, „látja ennek nem kellett volna bekövetkeznie". Többet nem találkoztam vele, mert néhány nap múlva egy fekete autón elvitték.

Remete ez idő tájt már nem tartózkodott lakásán. Családja is távol volt Jolsvától. Tk. a környező erdőkből jött be az istentiszteletre. Lássuk, hogyan emlékezik dr. Nandrászky Károly erre az alkalomra:

Úgy emlékszem, dec. 17.-e volt. Nem egyenesen a parókiára, hanem először hozzánk jött a Szög utcába. Lakásunk egészen az erdők alatt van. Édesanyámmal beszélgetett, tőlünk Sveczékhez ment át délután. Lakására csak 4 óra körül jött, ahol 6—8 Remete-tag volt együtt. Az istentisztelet 5-kor kezdődött. Mielőtt bement volna a templomba, engem dolgozószobájába ültetett azzal, hogy: „Karcsi fiam, egy-két kakastollas csendőr fog keresni, azt mondod nekik, minden rendben van, holnap várják őket". Ezek partizánokhoz csatlakozó emberek lettek volna. De nem érkeztek meg. Közben egyik leány riadtan szólt, németek keresik hitoktatónkat. Nem tűnt fel keresésük, hiszen a paplakon is laktak belőlük. De ekkor már kísérték is őt a dolgozószoba felé, ahonnan engem kiküldtek. Kívül két sisakos SS-katona állt. Egyik társam biztatására mégis bementünk. Remete már civilben volt, a német tiszt a letartóztatási iratot olvasta fel s németül beszéltek. Remete ennyit szólt hozzám: „engem mihamar elintéznek". A német tiszt a magyar szóra felugrott, erélyesen rászólt Remetére, bennünket pedig kizavart. 15—20 perc múlva vezették el őt, csatlakozott hozzájuk a két SS-őr is. Mi sírtunk.

Nagy pánik és riadalom kezdődött a csoportban. Fegyvereket kellett elrejteni, partizán igazolványokat dugdosni, iratokat megsemmisíteni. Nandrászky még egyszer látta Remetét, akit lakásába kísértek a németek, aztán elváltak végleg az utak. Őt magát is elhurcolták a város fiatal és idősebb férfitagjaival együtt. December 26-án látni vélték őt egy német személyautóban, amely Besztercebánya irányába szállította Remetét.

Remete nem vallott semmit. Hiába kínozták, gyötörték, a Gestapo módszere testén erőt vett. A gyenge ember sírva fakadt, nem bírta a kínzásokat, de lelke erős volt. Egyetlen tanítványának sem lett semmi bántódása, senkit sem tartóztattak le Remete vallomása alapján.

A kör itt bezárult. A mozaikdarabkák is helyükre találtak. Remete képe is nagyjából egybeállt. Itt Jolsván már csak annyi történt, hogy faggatták, kínozták, keresték kapcsolatainak szálait. Ha igazat adunk a Tisolc-Breznyo-i országúton látottaknak, márpedig semmi okunk nincs kételkedni benne, akkor személyautón vitték Besztercebányára. Ezt két oldalról is vallották. Ebben pedig megoldódott a Remete-rejtély. Mind a jolsvai kihallgatás, mind pedig elhurcoltatása, de legfőképpen letartóztatása azt igazolja, hogy Remetét politikai okok miatt fogták el. Partizán kapcsolatai kiszivárogtak, a többi a Gestapo éberségére vall. Hiába írtak a börtönnaplóba, hogy „zsidó" és „munkás". Kihallgatása Jolsván történt, sorsa itt pecsételődött meg. Besztercebányán már nem hallgatták ki, ítéletet sem hoztak ellene. A jolsvai ítéletet csak végrehajtották, amikor a besztercebányai „halállistára" írták nevét.

De Remete evangélikus pap volt. És volt valami szimbolikus dolog abban, hogy egy ádventi istentisztelet végeztével fogták el, templomkapuban, luther-köntösben. Az utolsó szolgálata templomi volt és így még inkább beírta nevét egyházunk történetébe. Remete nem a „politizáló papok" sorába tartozott, mégsem sodródott az árral, szolgálatát az árral szembeni küzdelem jellemezte. Azon ritka személyek közé tartozott, akik a zűrzavaros időben magukra találtak, lelkiismeretükre hallgattak, józanul döntöttek s megtalálták a tisztesség útját. Mártírja lett szolgálatának, olyan ügyért áldozta életét, amely az adott körülmények között emberi

és hazafias ügy volt. A szlovák magyar testvéri kapcsolatot, a történelem nagy tévedéseit Remete vére és a hasonlók vére mosta és mossa tisztára.

A háborús események vihara elült. 1945. március 2-án már együtt volt Baltazárral az élen a jolsvai presbitérium. Nézzük epilógusként a jegyzőkönyv 4. pontját:

Lelkész jelenti, hogy sajnos Remete László h. lelkészt a német Gestapo valószínűleg származása miatt elhurcoltatta, s így gyülekezetünk hitoktató nélkül áll. Jelenti, hogy a hitoktatást az összes iskolában személyesen átvette, miután azonban semmi kilátás nincs sajnos, hogy a hitoktatásért valami díjazást kaphatna, azért azon megjegyzéssel, hogy gazdálkodni szeretne, az egyház földjéből kér részesedést...

Íme, ilyen szürke epilógussal fejeződött be egy tragikus emberi élet. Sem köszönet ötesztendős munkájáért, sem legalább egyperces néma csend az elveszett áldozatért, nem történt, ahogyan ez másutt szokás. A lelkiismeret mélyen aludt e sötét korban.

Azóta többen nyúltak a Remete-témához. A panasz az volt: a hiányzó irodalom lehetetlenné teszi a személyével való beható foglalkozást. Nincs precíz életrajza, nem ismerjük teológiáját, nem ismerjük munkásságát. De vajon tényleg nem maradt semmi ez ember után? Nem egyszerűen mulasztásunkat takargatjuk ezekkel az elutasító állításokkal?

Nem akartam életrajzot írni. Ez a feladat még vissza van. Teológiáját is fel kell dolgoznunk. Remete művelt, képzett teológus volt. Karner, Uzon, Vető és mindazok, akik ismerték, nagyra becsülték a fiatal teológust. Tanulmányai megjelentek a Keresztyén Igazságban, kéziratait őrzik Szlovákiában. Ki kellene alaposan értékelni ifjúsági munkásságát, a jolsvai esztendőket. Egyszóval Remete nem tartozott a szürke teológusok közé. De ha már nem akartam egyszerű életrajzot írni Remetéről, akkor hát mit?

Hirtelen, a háború utolsó napjaiban eltűnt egy lelkésztestvér szemünk elől. A háború infernoja elnyelte sok társával együtt. Majdnem azt mondtuk, amit a jolsvai jegyzőkönyv 4. pontja: „sajnos Remete Lászlót a német Gestapo valószínűen származása miatt elhurcoltatta..." Akkor tehát a német Gestapo... akkor tehát, mert ereiben zsidó vér csörgedezett... akkor tehát kevés a közünk hozzá... akkor tehát... akkor tehát...

Harminc év sűrű homályából megpróbáltam a szemtanúk vallomása alapján kihámozni ennek a kicsiny, törékeny, beteges embernek a titkát. Levelei alapján izmokat és inakat tudtam rakni az eddig előttem is csak csontvázban megjelent emberre. Harminc év után, hogy ne menjen feledésbe neve, személye, tette. Mementó maradjon: így tud evangélikus lelkész hűséges maradni hivatásához, így tud szolgálni gyülekezetének, így tud szolgálatban elégni népéért.

Az anyag — írások és tanúvallomások — túlnyomó többségét Szlovákiában gyűjtöttem. Köszönet érte dr. Karol Nandránszky bratislavai teológiai tanárnak, Török György Trnvec-i lelkésznek, Golema Márta besztercebányai múzeum-vezetőnek és sok másnak.

Dr. Rédey Pál

HIBAIGAZÍTÁS

Az 1974/11. számban, Sólyom Jenő cikkében két értelemzavaró sajtóhiba így helyesbítendő: 656. lap, 9. sor használatra: *használatára;* 657. lap, főszöveg alulról 2. sor alkalmazásával: *alkalmazásába.*

A pápai uralom struktúrája

Fritz Leist: Der Gefangene des Vatikans c. könyvéről (München, 1971)

1. A szerző (szül. 1913) a müncheni egyetem filozófia és vallásfilozófia tanára. 363 oldalas könyvében részletesen és igen tárgyilagosan elemzi a pápaságnak, mint intézménynek történelmi kialakulását, a múltban és jelenben betöltött szerepét, valamint a fejlődési tendenciákat. A végeredmény lehangoló: lényeges javulás — akár a katolicizmuson belül, akár az ökumenikus vonatkozásokban — nem remélhető mindaddig, amíg a pápaság univerzalista igényében, a tévedhetetlen dogmaalkotás gőgjében és a félelmetesen szervezett hivatali apparátus feladatlátásában nem következik be alapvető változás.

2. Leist három főrészben fejti ki mondanivalóját.

Az *elsőben* a pápa személyével (pl. „szentatya", „helytartó"!), a pápai udvartartással, a kommunikációs eszközök felhasználásával, valamint a kormányzási és érintkezési formákkal foglalkozik. Felkutatja a történelmi gyökereket és a bibliai összefüggéseket — ha vannak. Elemzésének fontos eredménye, hogy a pápa személyében és funkciójában Krisztus helyére került (94 kk!).

A *másodikban* leginkább a kúriáról van szó (133 kk). Itt két megállapítása érdemel fokozott figyelmet. Az egyik az, hogy a kúria a totális állam modellje. Emlékeztet az inquisitio többszázéves virágzására és a nagyszámú bullára, mely személyeket és eszméket („vallásosakat" és „világiakat" egyaránt!) ítélt el. Emlékeztet az „eretneküldözés" polgárjogot nyert gyakorlatára, melyben a legfélelmetesebb az ellenfelek megsemmisítésének szándéka, sokszor még a gyakorlati kivitelezése is. A másik érdekes megállapítása VI. Pál kúriareformjával kapcsolatos, amely az idők folyamán szinte áttekinthetetlenné terebélyesedett kuriális hivatalok radikális csökkentéséből állt. Ezen a módon lehetett elérni azt a célt, hogy a hatalom centralizációja a korábbi korokét felülhaladó mértékben valósuljon meg.

A *harmadikban* a primátusigény bibliai alapjait vizsgálja és kimutatja az ismert feloldhatatlan exegetikai ellentmondásokat (Péter—Krisztus). Különösen figyelemre méltó a hagyománytörténeti fejtegetése, melyben a pápai primátus három „klasszikus dokumentumát" vizsgálja. A három dokumentumnak az a szerepe, hogy Péter vélt „apostoli primátusának" a római püspökökre „örökíthetőségét" igazolja. A történelmi vizsgálódás eredményeképpen világossá válik, hogy a három közül kettő maguktól az ügyben elsőrenden érdekelt pápáktól származik; míg a harmadik „tanú" — Irenaeus! — a római gyülekezetnek és nem a püspökének tekintélyéről beszél (306 kk). Így a primátusigény igaz voltát egyik dokumentum sem támasztja alá, inkább ellene mond annak.

3. A könyv egészének legfőbb tanulsága talán az lehet, hogy a pápaság hosszú évszázadok alatt gondosan — és gyakran irgalmatlan célratöréssel — kialakított intézménye egyetlen ponton se tudja átlépni a maga árnyékát. Úgy tűnik: nem is akarja.

4. A Kúria a pápai hatalmi apparátus főletéteményese. Figyelemre-

meltó Ottaviani bíboros egyik mondása: „Aki a Kúriát bírálja, az a pápaságot bírálja." A 2. Vaticanumon — és utána — induló „új hullám" kritikai tevékenységével kapcsolatban maga VI. Pál foglalt állást ugyanezzel az alaphanggal: „Sokan, akik a Kúriát bírálják, azért teszik, mert úgy vélik: ez a pápaságnál könnyebben támadható". Megmutatja a lényegi összefonódást. Mindenfajta változtatás, mely a „liberalizálódás" irányába mutathatna, kizárólag a felszínt érinti és a megmaradó tartalmi merevség elfedését szolgálja.

5. Leist könyve Küngöt is emlegeti Illich és Schillebeecx társaságában. Érdekes, hogy előtte hosszan taglalja az 1900-as évek elején nagy vihart kavaró Loisy-ügyet (197 kk). Meggyőző okfejtéssel mutatja ki, hogy a Középkor egyik nagy tanítójának, Bellarminnak hírhedtté vált tantétele: „az eretnekek megsemmisítésének joga" mit sem változott az idők folyamán. Az Index — eltörlése ellenére is — lényegében érvényben van. A helyzet annyiból még rosszabbodott is, hogy napjainkban már nemcsak az ún. „tévtanítások", hanem a „veszélyes tanítások" is ideges vizsgálatok tárgyai. A gyanúba került személyek és nézetek megvédését, megvizsgálását, vagy bírálatát pedig nincs módjában a megtámadottnak saját maga által kiválasztott teológusokkal elvégeztetni, hanem ezt a Szent Offticium (Index-congregatio, Hittani Kongregáció — csak a név változik!) gyakorolja. A félelem és bizonytalanság levegőjében még a leglojálisabb kutatómunka is vergődésre van kárhoztatva.

6. A pápaságnak nincs igazságkereső igénye, még kevésbé van „ökumenikus szempontja". Centrális, de akár perifériális kérdések megítélésében az a vezérlő elv, hogy mennyiben segíti elő, vagy akadályozza a kialakult hatalmi struktúrát. Ez magyarázza a hosszú történelmi múlt és a jelen kritikus és változást sürgető hangjainak elnémítására fordított következetes erőfeszítéseket.

7. Leist elemző munkájának végére jutván az olvasó hihetőleg azzal a kérdéssel teszi le a detektívregény-izgalmasságú könyvet, hogy vajon egyáltalán lehetséges-e „keresztyénként" élni és szolgálni abban a katolikus egyházban, melynek legfőbb irányító apparátusa megdöbbentő eltökéltséggel „értelmezi át" a hit és szolgálat alapvető bibliai igazságait? Cinikus cinkosság és jámbor tudatlanság pillérei felett ível merészen a pápai uralom csillogó struktúrája.

Magassy Sándor

HETVENED VASÁRNAP

1 Kor 9,24—27

Nézőtérről a küzdőtérre

Ki ne ismerné közülünk — ha máshonnan nem a televízió képernyőjéről — a sportmérkőzések forró hangulatú nézőközönségét? Ahogyan öklöt rázva, kiáltozva, fütyülve nyilvánítja ki tetszését vagy nemtetszését, kritikáját vagy elismerését a játékosok felé — mindezt teljes hangerővel. Ők azok, akik mindent jobban tudnak, jobban mint a játékosok a pályán — de tulajdonképpen nem csinálnak semmit, nem vesznek részt a küzdelemben.

Nemcsak a sportéletben, hanem a keresztyén életben is, nem elégszenek-e meg sokan azzal, hogy „csak" nézők legyenek, akik helyeselve vagy kritizálva, de passzívak maradnak?

Ebből a passzív és személytelen nézőközönségből akar ezen a vasárnapon Isten kiszólítani bennünket Pál szavaival: ha keresztyének vagytok, lépjetek le a nézőtérről a küzdőtérre!

Milyen modernül, életközel képekben szól Pál apostol a felolvasott igében! Az isthmosi játékok — melyekre minden valószínűség szerint Pál itt utal — minden korinthusi előtt ismertek voltak. (Korinthus mellett zajlottak le ezek a játékok a korinthusiak és az athéniek között. Ezek a sportesemények, az olimpiai játékok után, a legismertebbek voltak az ókori Görögországban.) Ezeken az olvasói által ismert képeken keresztül viszi közel mondanivalóját. Mit jelent tulajdonképpen keresztyénnek lenni, Jézus Krisztust követni?

1. Keresztyénnek lenni azt jelenti, hogy *úton vagyunk.* Így mondja az apostol: „futok, mint aki előtt nem bizonytalan a cél." (26. v.) Pál úton van. Keresztyénnek lenni számára azt jelenti, hogy útközben van, még nincs a célnál, de mint a futó a gyepen, a cél felé fut egyenesen. Ahhoz azonban, hogy a célt elérje s a jutalmat átvegye — a futónak is és a keresztyénnek is — *minden erejét megfeszítve* kell futnia: le nem véve tekintetét a célról, másra nem tekingetve.

Nem fenyeget-e sokunkat a „kész", a „befejezett" keresztyénség tévhite? Azt hisszük magunkról, mi már a célnál vagyunk. Tudjuk mindazt, amit egy keresztyénnek tudnia kell. Tesszük mindazt, amit egy keresztyénnek tennie kell. Nekünk már nem kell előbbre jutnunk, többet tanulnunk — s nem vesszük észre, hogy közben távol még a céltól, egy helyben topogunk. „A keresztyén ember nem megvalósult (t. i. bennünk), hanem mindig lesz" — mondja Luther. Ezért kell nekünk szüntelen Jézusra figyelve élnünk, „futnunk" — mindig előre, közelebb a célhoz.

2. A célhoz érni, győzelmet aratni azonban nem olyan könnyű dolog, ezt Pál jól tudja. A korinthusiakat sem akarja szép kegyes szavakkal áltatni: nem nehéz keresztyénnek lenni és maradni. Ezért vált át merészen a futó képéről a bokszoló képére.

Mert keresztyénnek lenni nemcsak „futást", folyamatos megvalósítást jelent életünkben, hanem *harcot is.* „Küzdök, mint aki nem levegőt vagdos". (26. v.) Ezzel azt akarja Pál világosan megmondani, hogy keresztyén életet élni igenis komoly harcot követel. Nemcsak látszatküzdelmet. A bokszoló előtt ott áll az ellenfél, akit mindig újabb ütésekkel le kell terítenie, különben ő kerül a földre.

De ki ellen kell Pálnak, a korinthusi keresztyéneknek, nekünk harcolnunk, hogy győzzünk? Talán meglepő az apostol válasza: nem külső ellenség, hanem *önmagunk ellen.* „Megsanyargatom testemet és szolgává teszem." (27 v.) Pál a maga életéből tudja jól, mennyi harcra, küzdelemre volt és van szüntelenül szüksége, hogy legyőzze önmagát, s Jézus Krisztus engedelmes szolgájává legyen. Másutt leveleiben részletesen beszél erről a harcról: mit kellett megtagadnia, mint büszke farizeusnak, s mit kellett vállalnia — önmagát legyőzve — Jézus Krisztus szolgálatában. Ezt az önmaguk elleni szüntelen harcot kell vállalnia a korinthusi keresztyéneknek is, ha keresztyének akarnak maradni.

Ehhez a harchoz azonban szorosan hozzátartozik az önfegyelem, az önmegtartóztatás. Egy az Újtestamentumban ritkán előforduló görög szót használ erre Pál: „egkrateia". A keresztyénség kezdetén hamarosan leszűkítették ennek a szónak értelmét az aszkézis különböző formáira. Pedig itt Pál nem egyszerűen azt mondja: legyetek aszkéták, önsanyargatók vagy különcök. Sokkal inkább arra szólít fel, hogy céltudatos és felelősségteljes küzdelmet vívjatok önmagatokban mindazzal, ami titeket alkalmatlanná tesz Jézus Krisztus követésére, a keresztyén életre.

Nincs-e nekünk is égetően szükségünk erre a céltudatos harcra a magunk életében? A magunk bűnei, kishitűsége, önzése, türelmetlensége, elégedetlensége ellen? Aki megpróbálta már ezt a harcot, tudja, mennyire nem könnyű, mennyire mindig újra kell kezdenie. „Könnyebb úgy élni, ha nem leszek keresztyén" — mondta egy mai fiatal. A maga szempontjából a kényelmesebb megoldást választva. Nem választjuk-e mi is sokszor ezt? Nem ezért taszítja el életünk másokat az evangéliumtól?

3. *A harc azonban győzni akarás nélkül semmit sem ér.* Félreérthetetlen ez az apostol szavaiban, s ez azt jelenti: mindenki aki harcol, győzni akar. Ezért feszíti meg erejét, ennek az egy célnak szolgálatába állít mindent, ez határozza meg alapvetően egész magatartását. Az a győzelem, mely élteti a mi keresztyén hitünket: az örök élet. Ahogyan sokszor megvalljuk az ősi hitvallás szavaival ezt a hitünket: hiszem az örök életet. Így is mondhatjuk: mi egyszer haza akarunk érni a mi Mennyei Atyánkhoz, együtt akarunk lenni Jézussal.

Félreértenénk mégis Pál szavait, ha azt gondolnánk, hogy ezt a kemény, önmagunkat legyőző harcot csak önmagunk miatt — a saját üdvösségünk miatt — kell folytatnunk. Így zárul a felolvasott ige: „megsanyargatom testemet és szolgává teszem, hogy míg másoknak prédikálok, magam valami módon méltatlanná ne legyek." (27 v.). De előtte hosszú verseken keresztül arról beszél, hogy életében, amit ebből a harcból vállalt, nem csupán önmagáért tette. Még csak nem is csupán azért, hogy ő, Pál elnyerje az üdvösséget. Hanem, hogy másokat meg ne botránkoztasson, el ne taszítson, hanem inkább megnyerjen az evangéliumnak. Hogy mások előtt megmutasson valamit Isten határtalan, nagy szeretetéből.

Halljuk meg hát az ige üzenetét: lépjünk le a nézőtérről a küzdőtérre! Necsak magunkért, hanem másokért is! Fegyelmezett, Jézus

Krisztus bűnt legyőző erejéből naponként élő életetekkel legyünk Urunk igazi követei ebben a világban.

Sárkány Tiborné
Horváth Erzsébet

HETVENED VASÁRNAP

1 Kor 9,24—27

Szolgálatunk érdekében

Nagy a kísértése annak, hogy megragad minket a tetszetős kép. A régi isthmosi játékok futóinak és ökölvívóinak nemes versengése szép felhívás lehetne felénk: kemény küzdelem, szívós edzés, tudatos önmegtartóztatás és aszkézisbe torkolló belső viaskodás a komoly keresztyénség útja az üdvösség elérése érdekében. Így mondtam: lehetne. Mert Pál apostol ezeket a sport területéről vett szemléltető képeket nem az egyéni üdvösség útjának jellemzésére sorolja fel. Szolgálatáról beszél ezeken keresztül, és elmondja, mit tesz a szolgálata érdekében, mit tesz azért, hogy az evangélium célhoz érjen, és ő maga akadályt ne gördítsen a Krisztus evangéliuma elé.

Szogálatunk érdekében — nem magunkért

Nagy különbség az, hogy csak a magunk jóléte, a magunk üdvössége érdekel-e, vagy a másik ember is fontos számunkra. Az Ószövetség lapjairól ismerjük Ezékiás királyt. A próféta Isten súlyos ítéletét közli vele: fiait elhurcolják majd, népe veszedelembe kerül, háza kincseit elhurcolják Bábelbe. Ezékiás végighallgatja és megkönnyebbülten felsóhajt: „Jóságos az Úr beszéde... csak napjaimban legyen béke és állandóság!" A szembeszökő önzésnek sok keresztyén ember hátat fordít, mégis ugyanazt lelki síkon gyakorolja: mindent saját igazsága, üdvössége érdekében tesz. Jézus sokszor nyilatkozott élesen a farizeusok kegyességéről, akik önmagukat akarták Isten előtt igazzá tenni, és egész vallásosságuknak ez volt mozgató ereje. Mai hívő emberek gondolkodásában is sokszor érvényesül az a lelki „nehézségi erő", mely Isten előtt csak önmagát képviseli, a maga kegyessége elmélyülésén igyekszik, saját üdvösségével törődik. Nem vesszük észre, hogy ha lelki síkon ugyan, de önmagamért teszek mindent, ez is tömény önzés. Valaki elmondta, hogyan ment haragosához megbékélni, mert ő — úgymond — hívő ember, és nem akar a harag terhével Isten elé állni. Nem érdekelte a haragosa, saját, Isten előtti, igazságát féltette, lépéseit nem a szeretet hajtotta. Sokszor félelmetesen ránk illik a kritika: vallásos emberek, de csak önmagukkal törődnek.

A ma keresztyénségének nemcsak egyéni leckéje ez. A gyülekezet és egyház feladata, hogy saját társadalmának, világának szolgáljon az evangéliummal. Nem önmagunkat kell szolgálnunk. Évezredes keresztyén tévelygés jut érvényre gondolkodásunkban ma is, ha úgy véljük, hogy a világ és társadalom feladata szolgálni az egyházat. Az evangélium ügyének kizárólag maga a keresztyénség válhat akadályozójává azzal, ha öncélúvá lett és öncélú vallásosságra nevel keresztyéneket.

Szolgálatunk érdekében — a nehezebb utat vállalva

Pál saját mesterségéből, maga emberségéből kereste kenyerét. Nem tarttatta el magát a gyülekezetekkel. Támadás érte emiatt, apostolságát is kétségbevonták. Ő elhatározott maradt. Tudom, mit teszek, „nem futok bizonytalanra, nem levegőt vagdosok" — így válaszolt bírálóinak. Elhibázott dolog lenne azt mondani: dolgozzanak a mi lelkészeink is világi foglalkozásban. A gyülekezeteknek szükségük van teljes munkaidejükkel szolgáló lelkészekre. De az is félreértés lenne igénknek, ha Pál szavait csak a lelkészi szolgálatra vonatkoztatnánk.

Mit teszünk mi azért, hogy az evangéliummal elérjük a ma emberét és ne botránkoztassuk meg sem a gyülekezet tagjait, sem az egyházon kívülállókat? Pál nem akart a maga számára kivételezett helyzetet biztosítani. Ugyanolyan feltételek között élő ember akart lenni, mint azok, akiknek az evangéliumot hirdette. Azt mondhatná erre valaki, hogy ma nincs is lehetőség az egyház, a lelkészek, a keresztyének kiváltságos helyzetére. De ha volna, elfogadnánk? És mert nincsen, nem sajnálgatjuk-e magunkat, múltbeli reminiszcenciákat ápolgatva? Vállaljuk hát a keresztyén élet pályafutását a mi társadalmi viszonyaink között, foglalkozásunk gyakorlásában: önzésünk legyűrésével, másoknak szolgáló életet élve, s mindezt a hit bizonyosságával! Nem vagyunk-e olyan keresztyének, akik kapni szeretnek, de adni nem? Pál példája arra biztat, hogy legyünk nem magunkkal törődő emberek, akiknek saját ügyeik, munkájuk becsületes elvégzésén túl van idejük, erejük, szeretetük a körülöttük élő emberek számára. Apának a serdülő fia, gyermeknek az elaggott szülő, munkatársnak a munkatárs számára. Testiekben és lelkiekben egyaránt! Legyünk olyan egyház, mely magától értetődően törődik saját társadalma és világa kérdéseivel.

Szolgálatunk érdekében — teljes erőbedobással

A versenyfutás és ökölvívás képe kemény küzdelmet, teljes erőnk igénybevételét jelenti, nemcsak a vallásos élet területén. Pál ipara az evangélium szolgálatába került. És vele együtt minden keresztyén ember becsületes munkája az evangélium szolgálatát teszi lehetővé.

Teljes erőnk szükséges a keresztyéni módon való élethez, a bűneink és hibáink elleni harchoz. Enélkül az evangélium szolgálata elé gördítünk akadályt.

Egész szellemi és lelki erőnk szükséges ahhoz, hogy egy minden ízében, gondolkodásában megváltozott világban végiggondoljuk hitünk kérdéseit és a bennünket kérdezőknek ne tegnapi válaszokat adjunk, s mai válaszaink valóban az evangéliumot, Isten szeretetét hordozzák.

Szolgálatunk érdekében — Krisztus követői

Kevéssel utóbb Pál azt írja levelében: Legyetek én követőim, amint én a Krisztusé. Valóban ő volt a másokkal törődő ember, aki egész életét értünk adta oda. Az ő követői életében, az ő nyomába lépő egyház életében lehet valósággá a szolgálat, a szolgáló egyház szép neve. Az ő követése ad lehetőséget arra, hogy ne váljunk méltatlanokká.

Tekus Ottó

A keresztyénségünk küszködését látom a versenypályán. Sokan indulnak el, de sokan lemaradnak útközben. Mert engednek a Sátánnak, aki azt mondja, hogy nem kell komolyan venni, amit a papok mondanak (V, ö. Dt. é. 414.)

A jó futó segíti a társait. A keresztyének futása gátfutás, s nem síkfutás. Akadályfutás. Csak belső erővel, hittel lehet végig futni a pályán. A ker. élet önmegtartóztatás. Mit ér, ha testileg böjtölök és lelkileg nem? Önmegtartóztatás nélkül nincs hitbeli élet.

Jézus a főpapi imájában kéri: „... nem azt kérem Atyám, hogy vedd ki őket e világból, hanem őrizd meg őket a gonosztól..." Vagyis itt kell megfutni, ezen a küzdőtéren.

Úgy kell futni, hogy ne essünk el. A futásnál nem az a kérdés, hogy hányadik leszek, hanem az, hogy én is célba érjek, hogy azok között legyek, akik végig futják a pályát.

Miért tartóztatom meg magam? Mert célom van. Ezt nem szabad felednem egy napra sem. Csak tudatos hittel lehet, szabad élni. A bizonytalan, céltalan ker. élet erő nélküli, — nem tud vinni.

Hangsúlyos a példaadás. Ez ne hiányozzon egy gyülekezetből se. A szó és a tett együtt 100 százalékos.

Mennyire fogadnak szót a versenyzők a „trénernek"?

Elsősorban is önmagam kell legyőznöm, csak így lesz eredményes a sportolás, a célratörő élet.

E textus lényege, hogy mindenki megértse: mi is a cél. S hogy neki is az legyen a célja, s ne más. Csak így tud célratörően élni. (26/a).

HATVANAD VASÁRNAP

2 Kor 12,1—9

A kegyelem elég!

A tengerekre zúduló, rendkívüli erejű vihar hullámverése olykor egészen mélyről hoz felszínre vagy vet a partra dolgokat. Nem mindennapi eseményként, emberi életünkben is adódhatnak ilyen különleges alkalmak. A zaklatottság nyugtalansága vagy a másokkal való vitázó vívódás, esetleg emésztő tusakodás közben a lélek legmélyén rejtett átélések és történések is feltörhetnek. Ilyenkor kényszerül az ember arra, hogy talán nagyon régen átélt, s olyan dolgokat mondjon el, amelyekről egyébként nem, vagy nem szívesen beszél.

Pál apostol a levél előző szakaszától kezdve *a korinthusi hívek méltányló megértéséért tusakodik.* Magatartásának helyességét és apostolságának avatott voltát a „dicsekvésig" menő belső vívódással bizonygatja. Ebbeli küszködése során jut el odáig, hogy szinte szemérmes tartózkodással (önmagáról harmadik személyben szól), de mégis egyedülvaló kitárulkozással, mintegy fellebbenti élete nagy titkának, „elragadtatásának" fátylát. De ezt sem másért, hanem csak a Krisztusban való voltának bizonygatásáért teszi.

Általában minden őszinte megnyilatkozás, a szívnek kitárása, megkapó és mélyen elgondolkodtató. Pálnak ezt a csodálatos és „kibeszélhetetlen", meg nem ismétlődő látomását mi csak megindult odafigyeléssel hallgathatjuk. Szinte izgalmasan fokozhatja ezt minden igehallgatóban a szokatlan kitárulkozásnak az a meghökkentő folytatása, amelyben a földöntúli magasságokba jutott apostol élete nyomorúságáról és testi gyötrelmeiről tesz őszinte vallomást. S ebben elsősorban nem is a betegség reánehezedő ténye a megkapó, hanem inkább az a látás és lelki beállítottság, amivel élete ezen mélységéről tesz említést. Már a „hogy a kijelentések nagysága miatt el ne bizakodjam" mögött is éreznünk kell, mint példázódik az apostol életében is a zsoltáros vallomásának alázata: „Jó nekem, hogy megaláztál." (Zsolt. 119,71.)

Az életben adódó gondot és bajt, próbát meg betegséget olyan gyakran sértődött nehezteléssel fogadó és hordozni kényszerült keresztyének számára mennyi eredménytelen zúgolódástól megszabadító lehet az ilyen „alapállás" vagy látás.

A teherhordozás „mélysége" azonban mégsem jelenti Isten gyermekei életében a tehetetlen beletörődés, az összetört megadás passzivitását. Az apostol is él a „mélységből kiáltok Hozzád Uram" szükséges lehetőségével. De nem ám a kétségbeesettek kisajtolt rimánkodásával, hanem az Istenre hagyatkozók kitartó bizodalmával. Bárcsak megtanulhatná minden hasonló helyzetben s benső szorongásban levő, mennyi áldást hord magában az ilyen „ráhagyatkozó" könyörgés! Hány „kérő" imádság nem más ugyanis, mint az Isten jóváhagyó rendelkezését váró előírás vagy parancs. Ezért aztán nem csoda, ha az ilyen „könyörgések" meg nem hallgatása nyomán az így imádkozó szívében nem támad megnyugvás és békesség. Sőt, az ilyenek lelkét keríti hatalmába a csalódás, neheztelés, nemegyszer a tehetetlenség szülte sértődés és megkeseredés. Az apostol pedig, a gecsemánéi nagy könyörgő, a gyötrődő Jézus Krisztus magatartásával összhangban annak megtapasztalására biztat és segít, hogy az igazi kérő imádság meghallgatásával felér Isten szándékának és akaratának meglátása és elfogadása.

Isten segítő szándéka pedig nemegyszer nem a reánk nehezedő teher el- vagy levétele, hanem az annak elhordozásához képesítő erő megadása. Ez pedig az a kegyelem, amelynek ígéretében és örömmel való megtapasztalásában az egész mostani igeszakasz kicsendül. Nem csupán kiváltságosaknak irigyelt gazdagsága, de Istenünknek nagy szeretetéből mindenkire elható és mindenki számára elérhető. S ezt a kegyelmet semmi felmagasztaltatás vagy egyéni életnagyság nem teszi feleslegessé (mert igaz, hogy: „Erőnk magában mit sem ér"), de az élet akármilyen mélysége vagy nyomorúsága sem zár ki abból.

S mint bármilyen *kegyelem,* ez is nem kijár valakinek, de *érdem nélkül adatik.* Régit felfedező, újra erősítő, terhet hordozható, szolgálatra készítő és képessé tevő ajándéka ez a bűnbocsánat megszerzésében és megadásában kegyelmes Istennek. Megszerzésének egyetlen titka és útja: az elfogadás. Hiszen olyan mértékben válik „Krisztus erejévé" mindenkiben, amilyen őszinte vágyódásban és a szív kitárásában helyet enged neki az ember. Hogy ennél saját erőnk elégtelenségének őszinte beismeréséig el kell jutnunk, az vitathatatlan és elkerülhetetlen.

Az apostol hitben erős, szolgáló szeretetben nagyon is gazdag, meg sok próbát kiállt élete beszédes bizonysága a könyörgő imádságra adott isteni válasznak, hogy ez a kegyelem — elég. Elég volt a többi aposto-

loknál többet szolgálásra, az élete vége felé való „nekidőlő" újrakezdésre, meg az üdvösség hitében való megtartatásra.

Egyházi gyakorlatunkban évszázadok óta a „Kegyelem néktek..." kívánásával és ígéretével kezdődik minden igehirdetői szolgálat. Jól ismert voltában és megszokottságában se váljék se magunk, se az igehallgatók számára sohasem formálissá. Böjt és a kereszt felé visz újra utunk. Hitünk és életünk minden gyengeségének őszinte felismerésében és megvallásában azzal lássuk és láttassuk a bűnbocsánat kegyelmének megszerzőjét a Jézus Krisztust, hogy biztatóan boldog üzenetté váljék mindnyájunk számára a nagy és drága ígéret: „Elég néked az én kegyelmem!"

Garam Zoltán

HATVANAD VASÁRNAP

2 Kor 12,1—9

A mi dicsekedésünk

1. Dicséret és dicsekedés

Emberi tulajdonságaink — mondhatnánk gyengeségeink — velejárója, hogy jólesik nekünk, ha mások megdicsérnek. A kívülről jövő dicséretnek gyakran érthető és emberileg elfogadható okai lehetnek: a gyermekeknél jó tanulás, példás magaviselet, engedelmesség. De felnőttkorban is jólesik a dicséret, vagy az elismerésnek különböző megnyilvánulásai: magatartásunk, becsületes munkánk értékelése, amely anyagiakban és erkölcsiekben egyaránt kifejezésre juthat.

Van azonban a dicséretnek visszája is, amikor az nem kívülről, hanem belülről, önmagunkból indul ki. Ez az öndicséretnek, a dicsekedésnek formája. Az ilyen magatartásnak oka a hiúság, célja pedig feltűnési vágy, az emberek előtt való tetszelgésnek többnyire visszataszító keresése, vagy a minden áron való érvényesülni akarás. Aki erre az útra lép, az rendszerint nem válogat az eszközökben, hanem könyörtelenül és embertelenül, mások mellőzésével, háttérbe szorításával, vagy szándékos és tudatos félreállításával tör magának utat célja elérésére.

Az öndicsőség keresését minden jóérzésű ember elítéli. A vallásos téren való dicsekedés, önigazságunk hangoztatása lelki gőghöz, felfuvalkodottsághoz és képmutatáshoz vezet, amit Jézus éles szavakkal bírált. Gondoljunk pl. a farizeusok ellen intézett kemény beszédeire (Mt 6,1—5), vagy a farizeusról és a publikánusról szóló példázatára (Lk 18,9—14).

Ezért szokatlannak tűnik, hogy mai igénkben Pál apostol is rátér az öndicsekvés útjára. Mindenesetre előrebocsátja, hogy ezt nem szívesen teszi, de hamis vádolói, sőt magában a korinthusi gyülekezetben is egyesek rákényszerítették őt erre a lépésre (v. ö. 1Kor 11,16—31). Ha figyelmesen olvassuk az apostol dicsekedését, észrevehetjük, hogy a maga jogos és indokolt önvédelmén túl ezzel is tulajdonképpen Isten ismételten megtapasztalt kegyelméről akar bizonyságot tenni. Ilyen értelemben mi is megtanulhatjuk az apostoltól: milyen legyen a mi dicsekedésünk?

2. Dicsekedjünk Istennek megtapasztalt kegyelmével

Pál apostol, Isten kiválasztott embere, dicsekedhetett azokkal a látomásokkal és a „harmadik égig", a „paradicsomig" való elragadtatásokkal, amelyekre őt Isten különös kegyelme méltatta. Nekünk talán nincsenek ilyen hatalmas istenélményeink, de mi is bizonyságot tehetünk Isten kegyelméről, amelyet mindennapi életünkben ismételten megtapasztalhatunk. Mert Isten kegyelme az, amikor szól hozzánk az ő igéje, hogy lankadó hitünket erősítse, csüggedő reménységünket megújítsa, bánatunkban vigasztalást, bűneinkre bocsánatot, betegségeinkben gyógyulást adjon. Az ő kegyelme az, hogy erőt ad munkánkhoz, fáradozásainkat áldásával koronázza, mindennapi kenyerünket megadja. Az ő nagy kegyelme az, „hogy még nincsen végünk", hogy családi otthonainkban békében élhetünk, hogy most már 30 esztendőn keresztül megóvott bennünket a háború borzalmaitól és pusztításaitól. Ha nem csupán önmagunkra, bűneinkre, vagy az emberi gonoszságokra, hanem Isten atyai szeretetére tekintünk, akkor bőséges okunk van a hálára és a megtapasztalt isteni kegyelemmel való dicsekedésre!

3. Dicsekedjünk azzal, hogy Isten a mi erőtlenségünket és alkalmatlan voltunkat is fel tudja használni a maga erejének megmutatására

„Wir sind Bettler, das ist wahr" (Bizony, koldusok vagyunk, ez az igazság) — mondta Luther halálos ágyán. Ennek tudata állandóan alázatosságra int bennünket Isten és emberek előtt. Istennek számtalan módja van arra, hogy bennünket megalázzon. Gondoljunk csak Jóbra, vagy éppen igénkben magára Pál apostolra. Pedig nem kétséges, hogy az apostol Isten választott eszköze volt, mégis „tövis adatott testébe, a Sátán angyala", hogy „el ne bízza magát". Hát mi se bizakodjunk el, mert „aki az ő tulajdon Fiának sem kedvezett, hanem őt mindnyájunkért odaadta" (Rm 8,32) — mégpedig a keresztfára, a halálra adta —, az bennünket, bűnösöket is bármikor joggal még inkább megalázhat. Alázzuk meg azért magunkat az ő hatalmas keze alatt, hogy majd felmagasztaljon bennünket annak idején (1Pt 5,5—6).

Ugyanakkor azonban emeljen fel bennünket annak tudata, hogy Isten a mi erőtlenségünket és alkalmatlan voltunkat is felhasználhatja a maga erejének megbizonyítására (v. ö. 2Kor 3,4—6; 4,7—12). Isten kegyelme nem feltétlenül abban mutatkozik meg, hogy eltávolítja, vagy megszünteti a szenvedést, de minden esetben erőt ad annak elviseléséhez. Ez történt Jézussal a gecsemánéi kertben — ő is háromszor könyörgött az Úrhoz, mint Pál apostol — s ez történt a mártírok hosszú sorával István vértanútól kezdve Husz Jánosig. De ez történt Pál apostollal is és ezért tudott dicsekedni a maga erőtelenségével és alkalmatlan voltával is. Nemcsak a tizenkét tanítvány mustármagnyi csapatával, vagy „a világ szerint erőtelenek kiválasztásával szégyenítette meg Isten az erőseket" (1Kor 1,26—29), hanem az emberiség történelme során számos példa bizonyítja, hogy az az Isten, aki a semmiből világot tudott teremteni — a múltban is és a jelenben is parányi eszközökkel hatalmas dolgokat vitt véghez.

Félre tehát minden kishitűséggel, amely letargikusan tekint a templomlátogatók, vagy gyülekezetfenntartók megfogyatkozott számára

és félti Krisztus egyházának jelenét és jövőjét! Az ilyen jelenségek nem sopánkodáshoz, vagy a külső körülményekre való panaszkodáshoz, hanem komoly önvizsgálathoz kell, hogy vezessenek bennünket, hogy feltegyük a kérdést: nem mibennünk van-e a hiba és hogy az egyház és benne mi magunk is nem sokkal inkább a magunk dicsőségét kerestük és szerettük, mint Istenét? Amikor hitünk látásával és bizonyosságával valljuk, hogy „Isten még a kövekből is támaszthat magának fiakat", ugyanakkor a szeretet krisztusi parancsának kötelezése alapján engedelmesen, de tudatosan és felelősen fel kell ajánlanunk a mi erőtelenségünket gyülekezetünk és minden embertársunk szolgálatában, hogy használja fel azt Isten a maga erejének megmutatására és megbizonyítására.

Mai igénk egyfelől figyelmeztet: óvakodjunk attól a kísértéstől, hogy többnek akarjunk látszani, mint amik vagyunk (6/b), másfelől pedig a ránk zúduló bajokban és nyomorúságokban a mennyei Atyánkra való teljes ráhagyatkozásra bátorít: „Elég néked az én kegyelmem, mert az én erőm erőtlenség által jut el céljához!" Erőtlenségünk és alkalmatlan voltunk tudatában és beismerésében bízzuk rá magunkat arra a Krisztusra, aki a bűnösök barátja volt és a betegeket, erőteleneket talpra állította s akkor majd minden bizonnyal mi is együtt vallhatjuk Pál apostollal: „Mindenre van erőm a Krisztusban, aki engem megerősít!" (Fil 4,13).

Mekis Ádám

Laikus kérdések és szempontok 2 Kor 12,1—9-hez

Amit a 11. részben olvasunk, kevésbé látszik dicsekvésnek, mint amit itt ír Pál. Szabad nekünk ezeket a látomásokat bizonyságtételként továbbadni? Nem súrolja itt Pál érzelmi túlfűtöttsége az okkultizmus határait? Nem játszik itt szerepet az ókori világkép? Ha ezt ma konkrét üzenetnek fogadjuk el, akkor miért nem fogadjuk el némely középvagy újkori „szentnek" látomásait, úgy mint a római katolikusok?

Sokaknak vannak álombeli élményei, „látomásai", amelyek szinte új kinyilatkoztatásnak hatnak. Szabad-e ilyen hivő élményeinket tovább adni?

Pál azonnal beszél beteg testének töviseiről is, amelyik Krisztusra utaltságát mutatja. Nem álszerénység az, ha mi mindig gyengeségeinkről panaszkodunk?

A látomások s döntőnek látszó személyes élmények helyett Krisztus szenvedésének, érettünk való életének hirdetése az igazi bizonyságtétel. Elviselheti a modern ember azt, ha önbizalom és valós eredményekre való hivatkozás és támaszkodás helyett egyedül az Istenre hagyatkozik vele? Krisztus ereje éppen abban nyilvánul meg, hogy nem panaszrengeteget áraszt a keresztyén ember, hanem erőtlensége közepette is felelősen vállalja és hordozza a terheket is. (27/a)

ÖTVENED VASÁRNAP

1 Kor 13,1—13

Az egyház a Jézus Krisztusban hivők közössége. Akik összegyűltünk, hogy Jézust hallgassuk és szolgáljuk, vagyunk Jézus gyülekezete, hívei itt. Úgy ahogyan ott Korinthusban voltak azok, akikhez Pál apostol a levelét írta. Részekre szakadt gyülekezetéhez szólt akkor az apostol. Ma rádióban, televízióban ugyanezt mondaná Krisztus részekre szakadt egyházának, egymástól elszakadt gyülekezeteknek, híveknek.

A lelki ajándékokra nézve nem akarom, hogy tudatlanok legyetek. (12,1) Istennek nincs két egyforma teremtménye, alkotása, ajándéka. A test sem egy tag, hanem sok, és a sok tag együtt ép test. Sok ember együtt család, ország, nép. Sok ember együtt gyülekezet, egyház. Más a test minden tagja, más a család, nép, gyülekezet minden tagja is. Más a nő, más a férfi, más a gyermek, más az öreg. Különféle természetű emberek vagyunk. Eltérők adottságaink is. Az egyik értelmes, a másik ügyes, ez csendes, az heves, van jó imádkozó és szépen éneklő, van meggyőzően szóló és áhítatosan buzgón cselekvő. Mindegyik értékes, szükséges. Csak azt ne gondolja egyik, vagy a másik, hogy az ő képessége, munkája a lényeges, a nélkülözhetetlen, az egyedül értékes. Csak azt ne gondolja egyik, vagy a másik, hogy csak ő a jó ember, az igazi keresztyén. A korinthusi gyülekezetet az ilyen gondolkodás, az így gondolkodók osztották részekre. Vajon ma is nem ebben van a gyökere minden eltérő felfogásnak, ellentétnek, ellenséges magatartásnak?

A kegyelmi ajándékokban is különbség van. (12,4) Isten egyiknek ezt, a másiknak azt a képességet adja. Egyiket erre, a másikat arra a szolgálatra rendeli. A test minden tagjának is más a munkája, de valamennyi együttes munkája a test egészsége, épsége. A családtagok együttes, egymásért minden áldozatra kész munkája a család egészséges, harmonikus, boldog, áldott élete. A gyülekezeti tagok egymásért, minden szolgálatra kész élete által egy test az egyház, és pedig Krisztus teste e világban. A feltámadt Jézus így él és munkálkodik, ebben a világban, hogy egyik híve által szól, a másik által cselekszik, így ennek az, annak az a kegyelmi ajándék. De ezt is, azt is ugyanaz a Lélek adja, munkálja. A Lélek, Jézus Lelke teremti híveit eggyé, egyházzá, szeretetből szeretetre. Mert Isten szeretet. A legnagyobb ajándéka is az a szeretet, amellyel Fiát adta, és ahogyan Jézus szeretett minket. Ezért a legnagyobb a szeretet. Mindent a szeretet tesz értékké. Ezt tárja elénk az apostol, amikor ezt írja: egy kiváltképpen való utat mutatok néktek. (12,31) — (A textust jó ezzel a verssel kezdeni.)

A szólás, a beszélő tehetség képesség, talentum. Az aranyszáj kegyelmi ajándék. Szavak nyomán fakadnak érzelmek, elhatározások, születnek alkotások. Szavak, beszédek szíveket mozgatnak, tömegeket irányítanak. Hatalom a szó! De szeretet nélkül a legszebb beszéd is csak üres szólam, veszedelmes szólam. Romlásba mindig azok hajtanak, akiknek ajkán a nagy szólamok szeretet nélkül konganak, megtévesztenek, félrevezetnek. Háborúkat is ilyen szólamok szítanak. A száj csak akkor aranyszáj, ha a szeretet mozgatja. A szép beszéd csak akkor szép, ha az igazat mondja. Arról ismerhető fel, hogy kiben, kiből mi beszél, hogy a szeretet nem cselekszik éktelenül.

Érték a tudás, a bölcsesség kegyelmi ajándék. Ha ma élne az apostol, ámulva nézné a tudomány és technika csodás alkotásait. De ma is csak azt mondaná, hogy a minden tudás is szeretet nélkül semmi. Sze-

retet nélkül a tudás öncélú lesz. Albert Einstein mondta az atomkorszak küszöbén: vagy egy valóban aranykorszak, vagy világkatasztrófa kezdődik, aszerint, hogyan élünk az atomerővel. Lényegesen új gondolkodásmódra van szükség, hogy az emberiség életben maradjon. Tudásával az ember mindenkit segíthet, emelhet, de tudásával mindenkit nyomorba dönthet, halálba sodorhat. Csak az a tudás áldás, amelyikben szeretet munkálkodik, mert a szeretet nem keresi a maga hasznát.

Kegyelmi ajándék a hit. Megtartásunk alapja, útja. Jézus hitre szólít, hitet kér. Vallja az apostol: az igaz ember hitből él. De jól látta azt is, hogy a hit szeretet nélkül rajongásba sodor, bigottá tesz. Magára gondol: Saul volt, és hitből kegyetlenkedett. Hitből égettek eretnekeket. Hitből folytak borzalmas hitviták, dúltak vallásháborúk. Hitbeli dolgokban különültek el Krisztus hívei. Hit, felfogás, meggyőződés állít szembe egymással rendszereket, népeket. Hitet a szeretet óvja meg az önteltségtől. Hamis hit az, amelyik a hamisságnak örül, szó nélkül nézi, tűri mások nyomorát. Az igazi hitben szeretet munkálkodik. A szeretet pedig az igazságnak örvend. A szeretet hosszútűrő, mert Isten nem akarja, hogy egy is elvesszen...!

Kegyelmi ajándék az áldozatkészség. Az élet alapja. Egyik élet áldozatából születik, él a másik élet. Áldozatból van öröm, jólét. De szeretet nélkül az áldozatkészség öntetszelgés, amiből nincs haszon. Ismét magára gondol az apostol. Idejét, életét áldozta akkor is, amikor Damaszkuszba ment, hogy Jézus híveit ott is összefogdossa. Kinek lett ebből haszna? Senkinek, néki sem. Jézus megmondta: aki meg akarja tartani életét, elveszíti azt. Mily sok ember sorsa ez! Csak magát akarja megtartani, maga akarja magát tartani. Erre áldozza erejét, mindenét és elveszíti egészségét, életét. A szeretet nem fuvalkodik fel, nem kérkedik. Tudja: kegyelemből vagyok, ami vagyok. Ezért annak áldozok mindent, aki értem áldozta magát. Az értem meghalt és feltámadt Jézus tesz késszé áldozatos szolgálatra és lesz életem mindenkinek áldás.

A szeretet az az emberben, családban, gyülekezetben, ami a testben a vér. Minden rész szerint van bennünk. Csak egy részünk a fej, szív, kar, de minden részt átható egész a vér. Vele születünk, nélküle halunk meg. Addig élünk, amíg a vér el nem fogy, amíg mindent bír, tűr, elfedez. A szeretet a vére, a lélke mindennek. Szólás, tudás, hit, áldozat csak rész szerint van bennünk. Értékké, teljessé a szeretet teszi őket, mert a szeretet az, ami mindent elfedez, mindent eltűr. Ilyen volt Jézus szeretete, vére. A kereszten lett nyilvánvaló: mindent eltűrt, kibírt, elszenvedett, mindenkinek kegyelem, áldott élet lett.

Pál apostol nem szép szavakat, csodálatos himnuszt zeng a szeretetről, hanem utat mutat, arra mutat, aki az Út, Jézusra, aki ezt mondta: amint Én szeretettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást... Jézus szeretete bennünk a keresztyén szeretet. Ez a szeretet szabadít meg minket minden önzéstől, kényszerű cselekedettől, tesz szabaddá önzetlenül minden jónak szolgálatára. Ez a szeretet szabadít meg bennünket magunktól és tesz szabaddá Isten szeretete számára. Ez a szeretet bizonysága annak, hogy a feltámadt Jézus él bennünk és általa Isten gyermekei vagyunk. Ez a szeretet az, amelyik mindent hisz és remél, és ami által azt, amit most homályosan látunk, egykor színről színre látni fogunk. Ez a szeretet a menny itt a földön, az örökkévalóság a múlandóságban. Isten szeretet, ezért az egyházban a legnagyobb a szeretet.

Molnár Gyula

ÖTVENED VASÁRNAP

1 Kor 13,1—13

Néhány szó a textusról

Pál apostol a Szeretet himnuszát a karizmákról szóló fejezetek összefüggésében írja (12—14. fej.). Nem azt jelenti ez, hogy a szeretet is karizma a karizmák sorában. Azért került ebbe az összefüggésbe, mert *a karizmák és bármely más Istentől nyert adomány csak a szeretet által állítható embertársaink szolgálatába.* Ezért mondja az apostol 12, 31-ben, hogy a szeretet út, mégpedig kiváltképpen való út, vagyis ez minden más utat túlszárnyal. Ezen az úton részesülnek az emberek Isten jótéteményeiben. Tökéletesen ezt az utat járja Jézus Krisztus és Őáltala van nyitva ez az út mindenki számára.

A fejezet 4—7. verseiben a szeretet jellemzése végig igékkel történik, egyszer sem melléknévvel, mint sok magyar fordításban. Így: hosszan tűr, használ, irigyen nem verseng, nem henceg, nem fuvalkodik fel, nem illetlenkedik, nem tör a maga hasznára, nem gurul dühbe, nem gyanakszik, bekapcsolódik az igazság feletti örömbe, mindent elfedez, mindent remél, mindent elhordoz. A 8—13. versek arról szólnak, hogy a szeretet sohasem lesz meghaladottá, idejétmúlttá. A szeretetnek az elkövetkező világban is jövője van.

Prédikáció-vázlat

Minden ember éhezik a szeretetre. Senki sem vonja kétségbe azt sem, hogy kötelezve is vagyunk rá, mégis mikor gyakorolni kellene, az is kudarcot vall, aki mástól megkövetelné a szeretet állandó megvalósítását. Ebben az emberi helyzetben sokan kiábrándultan mondják: Ne várjunk szeretetet senkitől! Sokszor csendesen hozzáteszik ezt is: Tőlem se várjon szeretetet senki!

Pál apostol szárnyaló himnusza méltán bilincseli le a költői megnyilatkozásokat kedvelő ember érdeklődését. Mi ma mégis elsősorban e himnusz igei üzenetére figyelünk. Pál ezt hirdeti: Isten nem hagyott minket szeretet nélkül és mindnyájunkat meg akar ajándékozni szeretetben gazdag élettel.

1. Igenis nélkülözhetetlen a szeretet! Pál apostol a korinthusi gyülekezet életének jellegzetes és örvendetes megnyilvánulásait veszi sorra: a tudós prédikációkat, az exstatikus nyelvekenszólást, a jelenre és jövőre érvényes isteni akaratot feltáró prófétálást, a hit csodás erőmegnyilvánulásait, az életet feláldozó áldozatvállalást, a jótékonykodást, és ezekről mindről azt mondja, hogy semmi hasznunk belőlük, ha szeretet nélkül gyakoroljuk. Félreértés ne essék, nem arról van szó, hogy egyes embereknek ezek közül bármelyik nem jelenthetne segítséget szeretet nélküli emberek által is. A szeretet nélkül jótékonykodó ember is kimentheti pl. ínségéből gondok közt vergődő embertársát. Az azonban bizonyos, hogy aki ezt hideg szívvel végezte, az semmit sem gyarapodott általa, mert sem embertársához, sem Istenhez nem tudott közelebb kerülni munkájával.

A legújabb kor sok szomorú tapasztalata még arra is figyelmeztet minket, hogy a legragyogóbb ismeret, sok áldást ígérő felfedezés is átokká válhat az emberiség számára a szeretet nélküli, csak a saját üzleti profitjukat hajszoló, mások életével mit sem törődő, emberek miatt. (Gyarmatosítás, fajüldözés stb.).

2. Van igazi szeretet! Pál cselekvést jelző igék sorával mutatja be a szeretetet. Az igék szerepeltetése részben azt jelenti, hogy a szeretet csak munkálkodva, csak szolgálatot végezve szeretet. Ha csak álmodozunk róla, vagy ha csak megígérjük, akkor még meg sem született. Az igei felsorolás, jelenidejűségével, másrészt arra a Krisztusra is mutat, aki közöttünk állandóan éli, valósítja a szeretetet, irántunk és rajtunk keresztül — a gyülekezeti élet legjellemzőbb vonásaképpen — embertársaink javára is. Krisztusban a miénk, Krisztusban van jelen a szeretet! Részletes szavankénti jellemzése helyett, átfogóan, három vonását emelhetjük ki:

a) Jellemző rá az önzetlenség. Nem a maga érdekében, saját dicsőségére és nem sértő megkülönböztetéssel fordul az emberek felé. Nem a szimpátia, vagy antipátia kormányozza, egyszerűen rendelkezésére áll és szolgál a másiknak, mit sem várva viszonzásul.

b) A más bűne nem fojthatja el, sőt annak következtében mutatkozik meg tartóssága és kipróbáltsága. Nem adja fel igazságszeretetét. Látva a bűn pusztító munkáját, embereket bűnből kimentő szolgálatát annál sürgősebbnek és szükségesebbnek tartja.

c) A szeretet erős. Nem győzik le a legnagyobb nehézségek sem. Nem adja fel a jobb megvalósulásának reményét emberi világunk viszonylatában sem. Reményét természetesen nem emberekre, hanem a megváltó Istenre alapozza.

3. A szeretet sohasem lesz idejétmúlt. A fejlődés magával hozza azt, hogy sok minden idejétmúlttá válik. Modern világunkban ez rohamosabban igazolódik, mint korábban. Ma már nem utazunk postakocsin és eldobjuk az áru tárolásával egy ideig jó szolgálatot végző fóliát.

A keresztyén élet területén is sok minden idejétmúlttá válhat. Sok mindent kinövünk, mint ahogyan a felnőtté lett ember kinövi gyermekkori játékait. Időszerűtlenné válhatnak pl. prófétai jövendölések abban a pillanatban, amikor beteljesedtek. A múlté lehet sok harci módszer, amit az egyház történetében, fenyegető veszedelmek kivédése érdekében szükségesnek tartottunk. Mindabból, ami a vándorló egyház útifelszereléséhez tartozik, sok más is feleslegessé válhat, sok mindennek a helyét alkalmasabb eszközök foglalhatják el. Így pl. a célnál a tökéletlen, homályos ismeret is, tökéletesre cserélődik. Csak a szeretet nem lesz soha idejétmúlt, nem lesz soha felesleges. A szeretet megmarad, miként a hit és remény is. (Ha tekintetbe vesszük azt, hogy az üdvösség nem tétlen szemlélődés, hanem munkálkodás és ha tudjuk azt is, hogy a tevékeny élet elképzelhetetlen hit és remény nélkül, nem lehetetlen Pál apostol szavait úgy értelmezni, hogy — elképzelése szerint — a hitnek és a reménynek az üdvösségben is szerepe lesz.)

Közvetlen a böjt kapujában, a felmagasodó kereszt is hirdeti Krisztus Urunk megváltó szeretetét. Mai igénk arra tanított, hogy Üdvözítőnk a szeretetlenségből is megváltotta övéit és hordozni, éltetni kívánja őket a szeretet örökkévaló útján.

Nagybocskai Vilmos

BÖJT 1. VASÁRNAPJA

Mt 4,1—11

A szinoptikus evangéliumok Jézus keresztsége után beszélik el megkísértését. A kereszteléskor elhangzott szózat: „ez az én szerelmes fiam" — indoklást követel. Az Atya kinyilatkoztatásának tartalmára ad

választ a három szinoptikus Jézus megkísértésének történetével. Tulajdonképpen ezzel kezdődik Jézus megváltói műve, „csendben Isten előtt" a pusztában — ami a kinyilatkoztatás helye az Ószövetségben — s ezzel is tetőződik a Golgotai kereszten. A „ha Isten fia vagy..." sátáni mondat újra a kereszten hangzik el, ti. akkor szállj le a keresztről. Az Isten fia sem az első csatát, sem az utolsót a kereszten nem vesztette el. Az Atya a feltámadásban győztesnek jelentette ki. Ugyanúgy, ahogy itt a kezdetkor az angyalok szolgálatával jelzi az Atya örömét Fia győzelme felett.

Jézust a Lélek vezeti. A Lélek a pusztában az Atya közelségével erősíti meg Jézust arra a diakóniai harcra, amit földi életében meg kell harcolni. Rohanó életünkben, erőtlenségeink között, hitbeli gyengeségeink állapotában rendkívül fontos az igazi böjt: a „csendben Isten előtt". Ahogy Mózes is egyedül volt a hegyen, ahogy Jézus is a pusztában, sőt földi életében életének döntő szakaszai előtt kereste az egyedüllétet „félrevonulva imádkozni", úgy elsősorban minden igehirdetőnek, de minden keresztyénnek is keresni kell az Atya csendjét.

A sátán azért diabolosz, hogy ezt a kontaktust megzavarja. A változtasd a köveket (Lukácsnál egyesszám: lithosz—arthosz párhuzam van) kenyérré jelenti a kísértés első fázisát. Az éhes vagy, törődj magaddal felszólítás ez. Minden idők kísértése ez a keresztyén ember életében, sőt a gyülekezet életében is, „törődjetek magatokkal" program —, az antidiakónia antikrisztusi programja. Jézus határozottan utasítja el az ilyen megváltói programot, az igével hivatkozik az igére.

A kísértés második felvonása: a templom párkánya. Régi messiási várakozás az, hogy a messiási főpap a szentek-szentjének tetején nyilatkoztatja ki magát. A kép nemcsak a korabeli zsidó, hanem a mai keresztyén ember számára is hátborzongatóan groteszk: Jézus és a sátán együtt a templom párkányán. A folytatás még élesebb: a sátán az Ószövetséget idézi (Leviticus 2,4). Az ige a sátán tolmácsolásában mint a sátán eszköze! A kísértés nyilván nem csak az, hogy Jézus a „fizikai lehetetlent" próbálja meg, hiszen Ő az Atya szerelmes fia, hanem ennek az eredménye a vallásos tömegekre, akik a földreereszkedő Jézusban a megérkezett messiási főpapot köszöntenék. Az egyházra vonatkoztatva nem kevesebbet jelent ez, mint azt, hogy az ige a Sátán kísértésének eszköze lehet, s ezzel a sátán az uralkodó egyház, a messianizmus öntetszelgésének hamis hatalmi glóriájában tetszelgő egyházat festi elénk, a szolgáló egyház helyett. Tulajdonképpen a szekták, vagy az uralkodó egyház teológiája mögött megbúvó csoportok vagy felekezetek a sátán exegézise szerint értik az igét. Ilyen hatalmi álmodozások megbújhatnak gyülekezeteinkben is. Visszaverésüknek fegyvere Jézus fegyvere; a Szentlélek által tolmácsolt ige.

Harmadszorra egy hegyen vagyunk, ahonnan látszik a világ valamennyi királysága. Az apokalipszis helye ez, mint ahogy a Szentírásban valamennyi kinyilatkoztatás helye. Érdemes a helyszíneken végigtekinteni: a puszta, a Jeruzsálemi templom és a hegy. Jézus földi életének csomópontjai ezek. A hegy élete végén a Golgotát jelenti, ill. a feltámadott számára a menybemenetel helyét. A kísértés egyértelmű és világos. A sátán világot megmutató mozdulatában ott van újra a hamis sátáni teológia: ez a világ az ördögé, s ott feszül a kísértő mondatban a dölyf „adhat valaki neked ennél többet?"

Jézus tudja, hogy ez a világ nem a sátáné. Igével válaszol, ill. minden hívő zsidó imájával a Sömával. Ezzel földi működése legelején is azt teszi, amit majd a végén tanítványainak figyelmeztető felhívásként ad, akkor, amikor „átadja őket a sátán rostájának": Vigyázzatok és imádkozzatok. Az imádságnak rendkívüli szerepe van a kísértésben. A Mi-

Atyánk ne vigy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól kérése ugyanezt jelenti. Ugyanezt ismerte fel másfél évezred múlva Luther Márton is akkor, amikor oly sokat harcolt a kísértéssel és a kísértővel.

A Veszprémi Egyházmegye Lelkészi Munkaközössége

BÖJT 1. VASÁRNAPJA

Mt 4,1—11

A *KÍSÉRTÉS* annyit jelent: a jóban való állhatatosságunk próbára tétele. Ebben az értelemben használja a 26. zsoltár: „Próbálj meg Uram és kísérts meg..." Ahogyan Isten szeretetét Ábrahám is próbára tette. Jézus már megtisztítva használja ezt a fogalmat, és elutasítja a benne foglalt gonosz lehetőséget (Mt 16,1; 19,3; 22,18; 35). Jakab apostol pedig azt mondja, hogy a kísértés nem Istentől van (Jak 1, 13—14), hanem szófogadatlanságunk, hűtlenségünk miatt fordult valami fonákjára. A megkísértés története viszont hangsúlyozza: Nem szükségképpeni a csatavesztés az ördöggel szemben. Van lehetőség a megállásra! „Mivel *megtartottad* az én béketűrésre intő *beszédemet*, én is megtartalak téged a megpróbáltatás (=megkísértés) idején..." (Jel 3,10). Jézus főpapi imájában is a megtartásunkért könyörög (Jn 17, 11—12), nem pedig a kísértéstől való mentességünkért (Jn 17, 15). Nem hiába, — hogy van ige!

Jézus megkísértése a Sátán önteltségéből is csúcsteljesítmény, de ember voltában Jézus sem kerülhette el. Minden kor embere (és emberi közössége) szembe találkozik vele. Így a kísértések története a korkérdések egymásutánjában reprodukálódik. Személyes fejlődésünk során pedig — mint egy zongorafutam — végig próbál a kísérő keze: vajon milyen hangú a válasz... (hitben vagyunk-e?)

Jézust három ponton támadta a kísértő. Amikor megfogalmazom a három támadási pontot, feltűnik, hogy nem egyedi, hanem típuskísértések. Első a kenyérkérdés, második az önszeretet bálványozása, a harmadik pedig világunkon, a teremtettség feletti uralom.

1. *Kenyérkérdés.* Az ember örök kérdése: Ki dolgozzék a mindennapi kenyérért és hogyan? (Ki lakjon jól és ki éhezzék? E kérdés termelte ki a kasztokat, társadalmi osztályokat, az osztályharcokat, gazdasági és termelési viszonyokat, társadalmi rendszereket. Ott volt József és testvéreinek története hátteréként, Mózes és Dávid sorsfordulójánál, az első gyülekezetek életében (Jak 2,3 és 14—16)... Miért tiltakozunk hát, hogy a kenyérkérdésben való válaszok, hibás, átkos válaszok növelték fel egészen a legújabb korig a társadalmi feszültségeket, indítottak népvándorlásokat, pusztító háborúkat? Végre, amikor valaki szemünkre teszi a helyesen látás-szemüvegét, kár lenne az egyháznak ledobnia azért, mert nem a mi műhelyünkben készült. Amikor a helytelen kérdésfelvetést: ki lakjon jól és ki éhezzék, végre helyesen fogalmazzák: mindenki egyék! Kiki munkája és szükséglete arányában részesüljön... Ezt a szót várják Ázsia, Afrika és Amerika népei. A bangkoki missziói konferencián e területek keresztyénei a Miatyánk negyedik kérdését is az üdvösség fogalmába belesorolták. Neves közgazdászok, kutatók e kérdésre adott válaszuktól függő alternatívát rajzolnak (Fritz Bade: „Versenyfutás a 2000. évig. A jövő nagy kérdése: földi paradicsom vagy az emberiség pusztulása. Bade: Legyen mindenki jóllakott. Josua de Castro: Az éhség földrajza stb., stb.) Hozzá kell szoknunk, hogy ezekre a kér-

désekre már nem egyházi tónusban fogalmazzák a válaszokat. Ahhoz is, hogy ezzel nem veszítette érvényét a Nagy parancsolat... Csak éppen korszerűen megfogalmazni helyzetünkre nézve!

2. *A Sátán az önszeretet bálványát is odaállította Jézus elé.* Elgondolkodtató, hogy erre éppen a szent várost és templomépítményt látta a kísértő megfelelő helynek. Lehet ezt a kísértő, buktató koloncot vallási fogalmazással óembernek, lélektani fogalmazásban önközpontúságnak, filozófiai nyelven individualizmusnak, vagy akármelyik mai hétköznapi válfajával megnevezni: „kispolgáriasság", bürokratizmus stb. Mindez csupán azt mutatja, milyen változatos formában lehet az életrontó hatalom csapdájába esni. Világszerte sok szó esik lelkületünk közösségellenes torzulásairól: harácsolás, kispolgáriasság, bürokratizmus... (mindez olyan lelkületet leplez le), amelynek megnyilvánulásai ön- és közveszélyesek. Mohó vagy kiábrándult, közönyös vagy cinikus, meghunyászkodó, kiskirály — vagy közösségi felelősség gyakorlásától másokat is visszatartó: ez mind egy tőről fakadt, maszlag mérge. Naponta változatos formában ér a kísértés és adunk rá disszonanciába torkolló választ. A lényeg azonban mindig ez a kérdés: Hogyan akarsz élni, közösségi vagy önközpontú óemberi (=kispolgári) módon? Előbb vagy utóbb itt vagy ott mindez lelepleződik, s akkor „mi lesz veled emberke?"

3. *A harmadik kísértés: világunkon való uralom.* Bőven lenne hogyan és mit aktualizálni az imperializmus vétkes üzelmeiről. De szűkítsük most a kérdést az én, a te, az utca embere méreteire. Arra a körre, ahol mi is „uralkodók" vagyunk: a természeti közönyünkre. Ma úgyis gyakran esik szó környezetvédelemről. Hadd lássuk, mi ebben a kísértés, mi ennek „teológiai vetülete"? 1 Móz 1,28 — vagyis a kultúrparancs „úrrá" tett minket. Mind a héber, mind a görög megfelelő szó a gondoskodó, pásztorkodó, felelős föléállítást fejezi ki. Beszédes hasonlat. Mt 24,45—: „Kicsoda hát a hű és bölcs szolga, akit az ő ura *gondviselővé* tőn..." Mi pedig félreismerve megbízatásunkat a leggonoszabb ellenségnél is csúnyábban bánunk embertestvéreinkkel és környező világunkkal. Az állatokkal, növényekkel a vizekkel, a talajjal, a nyersanyagokkal, az energiákkal... Mindegyik szó gondolatsorokat indít el, riasztó veszedelmeket idéz: baktérium hadviselés, kábítószerek, folyó és tenger szennyezés, műtrágya mérgezés, elsivatagosodás, nyersanyagháború, nukleáris sugárveszedelem. Józsik Lajos környezetvédelmi tárgyú könyvének nem minden célzat nélkül adott ilyen címet: Az öngyilkos civilizáció. Lassan az emberiség nagyobb része városokban fog élni, ahol fuldoklunk a „smog" füstmérgezésétől, ránkzúduló hangok stress-hatása, a naponta adagolt félelem, a felgyűlő szeméthegyek lassan több gondot okoznak, mint a maffia vagy a gengszterbandák.

Istennek hála, lehet újra kezdeni!

Valahol ott kellene kezdeni, ahol eltévesztettük. Közösséget és egymásra utaltságot érezni az embertárssal és az egész teremtettséggel! Aztán amit Arany János oly szépen kifejezett „...egy a fontos itt a földi létben, ember lenni mindig, minden körülményben". Legvégül, hogy naponta mondott imádságunkat is gondoljuk végig nem lankadva figyelemmel az utolsó sornál sem: Mert csakugyan nem miénk az uralom, hatalom és dicsőség, hanem egyedül Istené!

Virágh Gyula

BÖJT 2. VASÁRNAPJA

Máté 15,21—28

Böjtben az ige Jézust az engedelmesség útján mutatja. Mégpedig nem úgy, mintha egy adottságát gyakorolná, hanem ahogy megküzd érte. A múlt vasárnap textusa az Istennek való engedelmességért való küzdelmét állította elénk. A mai vasárnap igéje módot ad arra, hogy feltáruljon, miben is állt Jézus engedelmessége. Hasznos figyelni ezzel kapcsolatban a Zsidó-levél idevágó utalására: „Megtanulta azokból, amiket szenvedett, az engedelmességet." (5,8.)

Jézus engedelmessége szolgálati engedelmesség: Isten akaratát cselekszi azok között és azokért, akik közé küldetett. Ez a közösség nem semleges terület Isten szemében. Erre a körre vonatkozóan Istennek erős, megbánhatatlan ígéretei vannak. De ezek az ígéretek egyúttal Izrael magatartása miatt veszélyeztetett ígéretek is, mivel Jézus környezete ezeket az ígéreteket öncélúan értelmezve nemzeti monopóliummá tette és ezzel az ígéretek széles sugarú hatékonyságát veszélyeztette, sőt akadályozta. Jézus szolgálata során ebbe a gondolkodásmódba ütközött bele. Áttörte ezt az öncélú magatartást, de ez az áttörés a szenvedését jelentette.

Ebben a helyzetben vált élessé a kérdés: *kié* Jézus? Istené-e, hogy az Ő akaratát szolgálja, vagy azért van, hogy népe örökletesnek hitt, természetesnek vélt előjogait érvényesítse és ezzel kapcsolatos igényeit kielégítse? Így tulajdonképpen Jézus megkísértése folytatódik ebben az emberi környezetben és ezek között az emberi problémák között.

Ez a küzdelem tükröződik textusunk történésében is, úgy, hogy egy valóságos és egyedi eset Isten cselekvési módjának transzparensévé válik.

Isten cselekvése úgy valósul, hogy Jézus a népe igényének az igézetéből Isten szándékához küzdi oda magát, amikor egy, a közgondolkodás szerint illetéktelen kérés kerül elébe. Ez a küzdelem nem a szemeink előtt zajlik. Csak sejteni tudjuk, azoknak az utalásoknak az ellenére is, amelyet az evangélista Jézus hallgatásával, a tanítványok nógatásának is ellene mondó elutasításával és az asszony „minősítésével" jelez. Ezek az utalások csak annyit árulnak el Jézusnak az Atya szándékával való küzdelméből, amennyit az úszó jéghegy vízből kiálló kisebbik része sejtet annak igazi méretéről.

Botránkoztatónak tűnhetik, hogy Jézusnak küzdenie kell Isten akarata megismeréséért. Hajótörést szenved a hitünk azon, hogy Jézus így jár el? Ha így lenne, akkor az életünkben is kikerülhetetlenül hajótörés vár ránk, mivel onnét sem iktathatjuk ki a hitért való küzdelmet. Sőt, ismételten sor kerül rá az élet új meg új helyzeteiben. Ebben a harcban nemcsak győzelem van. Vívása során sem válik előttünk sem Isten, sem életünk nyílt, minden további nélkül áttekinthető lappá. De a meg nem ismert és át nem látott felett érzett korlátozottságunk nem veheti el a végkifejlet felőli bizalmat. Isten nemcsak abban megbízható, amit kijelent, hanem abban is, amit titkának tart meg.

A kananeus asszony: édesanya. Egy pillanatig sem kérdéses, hogy számára nem a hit, hanem leányának az egészsége az egzisztenciális kérdés. Ezt nem szabad elmarasztaló hangsúllyal mondani, hanem csak embermódon. Azok módjára, akiknek a hasonló kérdések szintén egzisztenciális fokon jelentkeznek. Sőt nem csupán embermódon kell értékelni kérését, hanem keresztyén módon: mint akik számára a mások baja is a maguk bajához hasonló intenzitással jelentkezik.

Különösnek tűnik, hogy a leánya egészségéért küzdő anyának szenvedni is kell. Egy elméleti Jézus-képbe nem illik bele ütéssorozatnak is beillő visszautasítása. Figyelnünk kell arra is azonban, hogy ezeket az ütéseket Jézus nemcsak adja, hanem kapja is, és el is szenvedi. Hol tanítványaitól, („Nem eshetik ez meg veled..."), hol Istentől magától, amikor a Gecsemánéban, majd a kereszten éli át a visszautasítás gyötrelmét.

Úgy tűnik, hogy Istennel való kapcsolatunkhoz hozzátartozik Isten látszólagos visszahúzódása, eltávolodása. De ennek minden látszat ellenére az a célja, hogy mi közelebb kerüljünk hozzá.

Ez a közelítés nem automatikus folyamat. Benne van a Szentléleknek az a munkája, amely fogódzót ad a segítségért esdőnek. Lám az asszony mer szólni, a visszautasítás ellenére is, mert meglátja a fogódzót abban a különös jézusi szóban, amely először csupa korlátot, csupa sorompót jelent a számára, valójában azonban a legszélesebb körre tárja ki Isten kegyelmét. Mivel Jézus a küldetését az elveszettekkel hozza kapcsolatba, az asszony ennek hallatán érzi megszólítottnak magát és bátorodik. Az elveszett van a legszélén, de ha Jézus ilyenekhez küldetett, akkor már ő sem távoli. Ennek a körnek a peremére ő is odafér.

Jézus cselekvése és az asszonynak Jézus irgalmához igazodó hite transzparensévé válik annak a keresztyén tágkeblűségnek is, amely nem egymagában akar helyet kapni Isten szeretetének az asztalánál, hanem boldogan lát ott másokat is. Sőt szeretetével akár a maga helyét és részét is összébbszorítaná, hogy a nagyobb részt ne vegye el mások elől. Isten irgalmának az univerzálizmusa a szeretetünk univerzálizmusában tükröződjék.

A kananeus asszony története így lesz Isten cselekvésének transzparensévé. Ő azt akarja, hogy mint eltaszított az eltaszítottságban résztvállaló Jézus által közelebb kerülj Hozzá.

Minden más látszat ellenére Jézus nem torpan meg a baj láttán. Megkönyörül egy anyán és meggyógyít egy megszállottat. Bűn és baj között valami rejtett összefüggés van. Isten azt munkálja, hogy ne legyenek. Ne legyen annyi bajt hozó faji megkülönböztetés, ne legyen semmiféle megkülönböztetés ember és ember között.

Új eget és új földet teremt az Úr, ennek a jele minden jézusi csoda. Meggyógyul minden. Ennek a várásunknak komolyságával egyenesarányban van igyekvésünk komolysága. A kegyelemből senki se formálhat magának őt mások fölé helyező előjogot. Végül is tudni kell, hogy amiképpen elsők lesznek utolsók és utolsók elsők, úgy a távoliakként számontartottak lehetnek nagyon is közeliekké és Isten előtt nagyon is kedvesekké, ahogyan majd kitűnik akkor, amikor az Isten letöröl a szemekről minden könnyet, olyan könnyet is, amely a kizártság érzéséből vagy tényéből fakad.

A Vasi Egyházmegye Lelkészi Munkaközössége

BÖJT 2. VASÁRNAPJA

Máté 15,21—28

Győzelmes Krisztus!

Textusunk Márk evangéliumában majdnem azonos szöveggel szerepel. Mk saját szemszögéből — a messiási titok problematikája — elemzi a történetet. Ott hangsúlyt kap az asszony „kényszerítő" magatartása,

itt inkább az az asszony minden próbát kiálló hitére esik a hangsúly, mely Krisztus győzelmébe torkollik.

Úgy győz Krisztus, hogy közben hitet, szeretetet ébreszt hallgatói, a hozzá fordulók szívében, életében.

Könyörülj rajtam!

„Uram, Dávid fia, könyörülj rajtam!" Életünk folyamán sokszor hagyja el ajkunkat ez a kiáltás — akár csendes imában, akár fennhangon — ajkunkat. Máténál ez a formula a segítségkérés kifejezése, a megígért Messiáshoz való fohászkodás szava. — A kananita asszony valahol hallotta, ettől a formulától remélt segítséget! — Megszokott keretek közt, jó „ütemben" haladó életünk folyamán, amikor minden olyan simán megy, váratlan nehéz helyzetben szívesen folyamodunk mi is a megszokott formulához. Valahol, valamikor hallottunk arról, hogy Isten feltétlen Úr; Jézus Krisztusban minden lehetséges! Hátha segít nekem is!

Jézus győzelmét, segítségét ezzel nem lehet kierőszakolni. Nemcsak azért, mert „útja rejtve van", de azért sem, mert Jézus nem egy olyan magas „összeköttetés", akinek valami jó szolgálatért számíthatunk a segítségére. Az ilyen kérésre Jézus válasza: hallgat!

Előbb próbára tesz!

Jézus hallgat! Az egész beszélgetés arról tanúskodik, hogy Jézus mielőtt elvégezné szolgálatát, segítő cselekedetét, próbára teszi az asszony hitét. Kétségbeesett fellángolás-e vagy megalapozott, minden próbát kiálló hit — az?

Közbenjárókra nem felel! Senki sem spórolhatja meg a személyes döntést. Helyettem senki nem végezheti el! Sőt Jézus kitér a válasz elől azzal, hogy a meghirdetett programjára utal. — Csak úgy ragadhatom meg Őt, ha „népének tagja" leszek.

Az asszony leborul Jézus elé: nem érzelmi, hanem cselekvő segítséget kér. Egész életére vonatkozóan. Az utolsó próba arról beszél, hogy az asszony tisztában van kérésének jogosulatlan voltával. A próbában Jézushoz menekül. „Tudnunk kell, hogy Isten sokszor mélyen elrejti kegyelmét előlünk. Ezért hát ne a saját érzéseink és gondolataink szerint vélekedjünk róla, hanem csakis az ő igéje szerint. Mert hiszen lám, amikor Krisztus egészen könyörtelennek mutatkozik, akkor sem mondja ki még az utolsó szót. Mintha nemet mondana, pedig mégsem az, hanem függőben hagyja. Így viselkedj hát a próbatételben. Amikor csupa ‚nem' hangzik feléd dugd be a füledet és a ‚nem' alatt s fölött Isten igéjére támaszkodó szilárd hittel ragadd meg a mélységes, titokzatos ‚igen'-t, kitartóan." Ilyen próbatételen minden keresztyén életnek át kell mennie. „Morzsák" értékelésétől kezdve — életünk számtalan kísértéséig. Ezek ellenére, ezekkel együtt rá tudjuk helyezni életünket az igaz, biztos fundamentumra?! Ez az alapvető kérdés!

Sokszor érvelnek — logikusan — keresztyének úgy, hogy nincs értelme szolgálni, igazán szeretni, becsületes munkát végezni, a békéért valamit is tenni, a társadalmi igazságtalanságokat szóvá tenni, a szebb jövőért különösebb munkát végezni, mert sokszor látszólag semmi értelme. — Természeti csapás, mások bűne, hanyag munka értelmetlenné tesz minden küzdelmet.

Lehetnek ezek is olyan próbák, melyekkel Isten a mi hitünket és hitünkből fakadó szeretetünket próbálja! Hogyan álljuk meg? Ha életünk olyan hittel alapozódik Jézusra, mint az asszonyé, akkor kérhetjük Őt: „Uram, légy segítségül nekem." Az asszonyt tanítóul kaptuk!

Jézus segít — győz!

A hit, mely kiállja a próbát elnyeri jutalmát. Ott meggyógyult a beteg lány. Ez a gyógyulás nemcsak arról beszél, hogy Jézusnak hatalma van az „ördög" felett, de arról is hatalma van arra is, hogy győzelmet arasson az asszony szívében és életében is. Hitünk próbálása közben bennünk is így akar Jézus győzni, minket is így akar segíteni. Próbák során meggyógyítja hitetlenségünket — igaz hitre vezet. Legyőzi okoskodó ellenálló életünket. És képessé tesz a megalapozott életfolytatásra!

Abban, hogy meglátom minden jószándékú döntésben, munkában stb. az Ő szeretetét, vagyis értékelni tudom azokat a „morzsákat" melyet ajándékba kapok Tőle.

Kétkedések nélküli szolgáló életre indít: Kudarcok, kísértések ellenére úgy tudom szolgálni Őt, hogy tekintetem a másik emberre szegeződik, aki felé megmutatom Jézus győzelmét! Ezt a győzelmet úgy tudom „realizálni", ha becsületesen végzem munkámat, felelősséggel élek, önzetlen szeretettel fordulok mindenki felé. Kudarcok ellenére is!

Azért próbál Krisztus engem, hitemet, hogy életem felett aratott győzelme, megtapasztalt segítsége, a hétköznapokban realizálódjék a szeretet élésében a másik ember felé.

Ifj. Kendeh György

BÖJT 3. VASÁRNAPJA

Lk 11,14—28

Aki a Sátánnál is erősebb

Megjegyzések a szöveghez

A textus — különösen a 14. versben foglalt daimónion és a 20. versbeli ephthasen szavak jelentésének — helyes megértéséhez ajánljuk a különböző exegéziseket, elsősorban Dr. Prőhle Károly Lukács kommentárjának idevonatkozó részét (192kk old.)

Néhány gondolat az igehirdetéshez

Bevezetés: a ma embere sokszor nagyon biztosnak és erősnek érzi magát. Úgy gondolja, hogy erre feljogosítják őt azok a szellemi és fizikai fegyverek, amelyeknek birtokába jutott a tudomány és technika hatalmas fejlődése révén. Az erő azonban erőszakká, a vélt szabadság pedig szabadossággá válhat, ha túlteszi magát a kötelező erkölcsi normákon. Mai igénk és élettapasztalatunk éppen arra mutat rá, hogy a saját erőnk túlbecsülése mennyire nem indokolt.

1. A Sátán hatalmában. Egyéni életünk szomorú tapasztalata, hogy a Mammon szolgálata, a pénz szerelme, különböző ártó szenvedélyek, az önzés, önigazságunkhoz való makacs ragaszkodás, a hatalomvágy milyen gyakran és könnyen úrrá lesz rajtunk. Nem más ez, mint a Sátántól való megszállottság különböző formája. A Sátán nemcsak Jézust kísértette meg a pusztában, hanem megkísérti — és legtöbbnyire eredménnyel — az egyes embert is, azzal a céllal, hogy hatalma és uralma alá hajtsa.

De így van ez a *közösségi* életben is. Egyenetlenség, összeférhetetlenség, békétlenség, társadalmi igazságtalanság, anyagi és erkölcsi kizsákmányolás, nyelvi, faji és vallási megkülönböztetés, az emberi jogok semmibe vevése, éhség és véres háború hitünk szerint mind a Sátán eszközei, amelyekkel emberek és népek szabadságára és életére tör. A lezajlott világháborúk csakúgy, mint az emberiség békés életét most is állandóan veszélyeztető különböző háborús tűzfészkek bizonyítékai annak, hogy a Sátán mindig talál egyeseket és csoportokat, akiknél szállást foglalva, frontális támadást intéz az ember ellen, hogy őt a teremtő Isten és Isten képére teremtett embertársai ellen lázítsa, mint tette azt az első emberpárnál. „Az ős ellenség, most is üldöz még" és ma is „mint ordító oroszlán szerte jár és keresi, hogy kit nyeljen el" (1Pt 5,8).

2. Az Erősebb hatalmában. Istené a dicséret és hála, aki elküldte Fiát, „hogy az ördög munkáit lerontsa" (1 Jn 3,8). Mert Jézus Krisztus az, aki „az erős fegyveresre rátört, azt legyőzte és elvette annak minden fegyverét" (21—22 v.). Aki a néma ördöngősből kiűzte a Sátánt, annak ma is van hatalma arra, hogy a Sátántól megszállottakat megtisztítsa és a Sátán rabságából kiszabadítva őket a maga hatalma alá vonja. Ez a böjti időszak is emlékeztet bennünket arra, hogy igen drága áron: saját vérével váltotta meg szabadságunkat és meg akar ajándékozni bennünket a bűnbocsánat örömével és az új életben járás boldogságával. Ugyanakkor valljuk azt is, hogy Krisztusnak a Sátán felett való hatalma nem korlátozható az egyházon belüli térre, hanem az kiterjed az egész világra és emberiségre. Hisszük és valljuk azt is, hogy benne és általa „kétség nélkül elérkezett Isten országa" (20. v.) erre a világra s ezért tudunk felelősséggel és elkötelezetten imádkozni és dolgozni nemcsak önmagunkért, gyülekezetünkért, és egyházunkért, hanem az egész emberiség békés, sátáni hatalomtól és uralomtól mentes életéért.

3. Vele, vagy ellene? Látva és tapasztalva a két „hatalmasságot", a Sátán hatalmát és az erősebb Krisztus hatalmát, igénkben maga Krisztus döntés elé állít bennünket: vele, vagy ellene? Csak egy elfogadható alternatívánk van: ha bűneinktől szabadulni és a Sátán fölött diadalmaskodni akarunk, akkor csak az Erősebbhez csatlakozhatunk. Csak ezen az Ajtón át vezet az út a szabadulásra. És ha megtapasztaltuk ennek az igazi szabadságnak ízét, ez mozgósít és elkötelez bennünket arra, hogy vigyük másokhoz is annak boldog örömhírét. A Sátán rabigájából megszabadulva, hálás szívvel és örömmel tudunk szolgálni másoknak az egyházon belül és azon kívül. Ha pedig nem döntünk határozottan és egyértelműen mellette, akkor ezzel már döntöttünk is ellene, aminek az lesz a következménye, hogy még tágabbra tárjuk szívünk kapuját „más hét gonosz lélek előtt" s „utóbbi állapotunk rosszabb lesz az elsőnél" (26. v.).

4. Az Erősebbel a győzelemig! Krisztus mellett dönteni, vele együtt maradni azt jelenti, hogy nem elég csak szép szavakat, jelszókat, „Uram, Uram"-okat mondogatni, hanem a keskeny úton is *követni* kell őt. Ez a Krisztus-követés szüntelen harcot jelent Belzebub minden seregével szemben. Ennek a harcnak ő a győztes fővezére, de nekünk személy szerint meg kell harcolnunk ezt az igen nehéz, de mindazáltal „nemes harcot". E harc győzelmes megvívásához ugyanaz a fegyver áll rendelkezésünkre, amellyel egykor őmaga is visszaverte a Sátán ismételt támadását: ez a fegyver Isten élő igéje. Igen hatásos fegyver ez s ha ezt megtartjuk és jól forgatjuk, meg fogjuk tapasztalni a Sátán felett

való diadal boldogító örömét (28. v.). Ehhez segítsen bennünket az, aki a Sátánnál is erősebb!

„Erőnk magába' mit sem ér, Mi csakhamar elesnénk;
De küzd velünk a hős vezér, Kit Isten rendelt mellénk.
Kérdezed: ki az? Jézus Krisztus az,
Isten szent Fia, Az ég és föld Ura,
Ő a mi diadalmunk!"

A Kelet-Békési Egyházmegye Lelkészi Munkaközössége

BÖJT 3. VASÁRNAPJA

Lk 11,14—28

Jézus lefegyverez és felfegyverez

1. Jézus követése szolgáló életformában valósul. Szolgálni önösségem, tunyaságom, gyávaságom és felelőtlenségem feláldozása nélkül nem lehet. Szolgálat, magam odaszánása, áldozatkészség összetartozik. Mégis különbséget kell tenni. A szolgálat egy, de az áldozat mértéke esetenként és személyenként különböző. A szegény özvegytől két fillért, a gazdag ifjútól minden vagyonát igényelte a szolgáló életforma. Legtöbbel talán édesanyja adózott Fiának.

Boldoggá mégsem az tesz, amit áldozatosan én adok Jézusnak, vagy érette másoknak, hanem az, amit Ő ad nékem és mindnyájunknak. Ezért intette meg azt az asszonyt, aki azt gondolta, hogy sok áldozatáért Mária áll legbensőbb közösségben Jézussal. (27. v.) — Mária boldogságának forrása nem az, hogy Jézus anyjának tarthatta magát, hanem, hogy Urának vallhatta saját Fiát, aki érette is meghalt és feltámadott. Hallhatta. Tanítványa lehetett. — Az én boldogságom forrása is az, hogy bilincseimtől megszabadított s akiktől elidegenedtem, az Atyával és embertársaimmal megbékéltetett, egyesített.

Hogyan lesz enyém ez a nagy ajándék? — ha beszédét bizalommal fogadom és engedelmesen megtartom. (28. v.) Istené vagyok, nem magamé, nem a sors játékszere — erről akar meggyőzni Isten igéje. Jézus szolgálatának és áldozatának páratlan jelentőségére irányítja szemem (Oculi!).

2. A mai evangélium Isten igéjének olyan sajátosságait mutatja meg, amelyet sokszor figyelmen kívül hagyunk. Az egyik az, hogy Isten igéje megszabadít azoktól a rossz erőktől, gátlásoktól, amelyek „önmagamba falaznak" (Reményik), elzárnak Istentől és embertől. Kommunikációképtelenné tesznek. Se imádkozni, se társalogni nem tudok. Az evangélium ezért ördögieknek, démonoknak nevezi őket. — A másik az, hogy felfegyverez a rágalom, gyanúsítás, hazugság agressziójával szemben, amikor a szolgáló élet útját járom. Jézus, mint Isten hozzám szóló szava lesz „jó fegyverem és paizsom". Elnémítja azokat. Leleplezi.

3. A néma, akit Jézus meggyógyított, megkötözött. Olyan, mint országunk volt, amikor a náci haderő megszállta. A megszállás némasággal jár. A fordítottja is igaz. Ha félelemből, kényelemből nem szólok, növekszik körülöttem a zűrzavar, egy idő múlva némaság száll meg. — Van szándékos némaság is. Ezzel környezetemet sanyargatom. Szinte nehéz eldönteni, vajon ez a „néma ördög" a veszélyesebb, vagy az a

másik, amelyik magunkból kikelt ordítozásra, hisztérikus kiabálásra ösztönöz. Most arról van szó, hogy Jézus a néma ördögöt űzi ki. Nem sámánkodással, „Isten ujjával". Isten csak ujjával érint s elég. Kapcsolatot talál életemmel, noha nem érdemlem. Hiszen elsősorban vele szemben némultam meg. Szabaddá tesz. Elsősorban engem fegyverez le, de azokat a rossz erőket is, amelyeknek cinkosává váltam, noha ellenségeim. Isten igéje, a most is hangzó evangélium Isten ujja. — Egy-egy erőteljes igehirdetés nemcsak azért hatott rám, mert szép volt és gondolatgazdag, hanem elsősorban azért, mert amikor hallgattam, történt valami: meghaltam és feltámadtam; porba sújtattam és felemeltettem. Bilincseim pattantak szét. Isten országa érkezett el hozzám.

Ha csak egy kicsit bízom Jézusban, ha csak mustármagnyi a hitem, talán észre sem veszem, van bennem valami, ami gátat vet a rossz erők agressziójának hol szavam, hol viselkedésem, olykor puszta jelenlétem által. Hány ember némult már el környezetemben kedvetlenség vagy félelem miatt. Szinte „ihletetten" került ajkamra az indulatok poklát elszabadító, visszavonhatatlan, rossz szó. Jézus az időben, bátran és felelősen kimondott jó szó megtalálására ihlet.

4. Jézus tehát feloldozta megkötözöttségéből a némát. Rágalmazóit azonban elnémította. A varázslók, bűbájosok, hitetők közé akarták őt besorolni, aki Belzebub által űzi ki az ördögöket. Nem az első vád ellene és nem is az utolsó. Kajafás végül istenkáromlással rágalmazta. Jézus sohasem volt közömbös az őt ért vádakkal szemben. Síkraszállt és keményen harcolt. Amikor Pilátus előtt vádlóival szemben elnémult „mint bárány az őt nyírók előtt", némaságával többet mondott száz védőügyvédnél.

A tanítvány nem feljebbvaló Mesterénél. Ha Jézust rágalmazták, tanítványainak is sok rágalmat kell elszenvedniök. Mennyi vád, rágalom áradata között kellett egyházunknak megkeresnie azt az utat harminc évvel ezelőtt, amelyet Isten megnyitott számunkra! Aki ma a szolgáló egyház útját igazán, belső meggyőződéssel járja, számoljon vele, hogy külföldről, de itthon is olykor gyanakvó, károrvendő szemmel nézik, néha agyonhallgatják, néha háta mögött súgnak össze. — Jézus tanítványai nem hátráltak meg, ha rágalmazták őket. Minden alkalmat felhasználtak, hogy bizonyságot tegyenek a rájuk bízott evangélium igazságáról. Volt bennük valami ellenállhatatlan, amivel szemben még a rágalmazók is tehetetleneknek bizonyultak.

5. Jézus nem becsüli le a hazugság, a rágalom, a gyűlölködés közösségbomlasztó erejét. A sötétségnek ezek az ördögi erői lehetetlenné akarják tenni az együttélést a családokban és a népek nagy családjában egyaránt. Ezért magához hív. Az ördög bomlaszt, szétzilál — Ő gyűjt, egyesít. Nem hiszi, hogy önmagától, belső ellentmondásai következtében összeomlik a sötétség hatalma. Tudja, a kereszten tapasztalta, mibe került felette aratott diadala. Azért hív, azért gyűjt magához, hogy felfegyverezzen, felkészítsen a küzdelemre. Vele én is győzhetek. Vele az összegyűjtést, nem a szétzilálást fogom szolgálni. „Aki velem nem gyűjt, tékozol (szétszór!)" — mondotta. Nem lehet vele lenni és ugyanakkor részt nem venni az ő munkájában. Ez éppen olyan lehetetlen, mint vele lenni, s elkerülni, hogy a sötétség bennem tanyát ütő hatalmait lefegyverezze. Aki így van vele, nincs vele, hanem ellene.

Akkor vagyok boldog, ha hallgatok rá, mert szava hatalmas, lefegyverzi ellenállásomat. Akkor vagyok boldog, amikor megtartom beszédét, mert csak az engedelmeseket fegyverzi fel, a néki szolgálókat, a vele küzdőket, az ő gyűjtő munkájában résztvevőket.

Benczúr László

Száz éve született Schweitzer Albert

1875. január 14.—1965. szeptember 3. E két dátum között feszül hosszú, gazdag életútja. Életrajzi adatok helyett elolvasásra ajánljuk „Selbstzeugnisse" című könyvét, amelyben maga rajzolja meg útját az elzászi evangélikus parókiától — Lambareneig.

Ki volt ő igazában? Személyével, életével és tanításával *parázs vitát váltott ki.* Rövid összefoglalásunkban ezt is szeretnénk érzékeltetni.

Korának kiemelkedő művésze volt. Az orgonamuzsikával, különösen *Bach* zenéjével, korán eljegyezte magát. Korának kiemelkedő Bach-interpretátora lett, muzsikája mégis vitát keltett, különösen lassúbb tempója miatt. De nemcsak játszotta, értette is Bachhot. Több nyelven megjelent Bach-monográfiája mutatja ezt. Sőt, az orgonát is jól ismerte: az orgonaépítésről írt előadásai és könyve bizonyítja. „Afrikában öreg négereket, Európában öreg orgonákat mentett meg."

Különös orvos is volt. Filozófiai és teológiai doktorátussal, 30. évét elhagyva ül be az orvosi egyetem padjaiba, mert egy missziói társaság füzetében azt olvasta, hogy Afrikában orvosra van szükség. Így jutott el Lambarenebe, ahol „tyúkólban" kezdte orvosi praxisát. Ezért is sok támadás érte: műtője primitív — mondták sokan. Azután mégis példaképp és fogalom lett a kórháza, ahol megszámlálhatatlan gyógyult neki köszönhette az életét.

Jelentős teológus és gondolkodó volt. Filozófiai és vallástörténeti munkáira nem térhetünk ki. Teológiai életműve („Von Reimarus zu Wrede", 1906-tól 1950-ig 6 kiadást ért meg!) a *Jézus élete kutatással* foglalkozik. A legszenvedélyesebb vitát ez váltotta ki. Egyesek szerint nem is evangélikus, hanem unitárius. A *történeti* Jézus alakját akarta a dogmáktól megtisztítani, s valljuk meg: meghökkentő eredménnyel. A szolgáló Jézus a kozmosz megváltozását akarta halálával. Ezután lett azzá, akit Isten az ítélet hatalmával megbízott. De: „Jézus ma is szól: kövess. Aki követi, az tapasztalja meg, kicsoda ő." Egy mondat egyik lambarenei leveléből: „Afrikai utam Jézus iránti engedelmesség."

Az élet és az emberiség elkötelezettje volt. „Az élet tisztelete" — így foglalja össze gondolatait. Ezért tett meg mindent — rehabilitálni akarva az európait — az afrikai emberért. Ezért tett meg mindent az egész emberiség békéjéért. Erőfeszítéseinek jutalma 1953-ban a béke Nobel-díj. „Az őserdei öreg" hangja erőre kap, amikor a nukleáris verseny zsákutcájáról szól és az egyetlen lehetséges út, a leszerelés mellett foglal állást. „Minthogy az igazság és szellem erejében hiszek, bízom az emberiség jövőjében."

A „kicsoda volt" helyett, kérdezzük meg, *mit tanulhatunk tőle* és hallgassuk őt: „A keresztyén teológusok vonakodnak azon az ajtón belépni, amit kinyitottam. Megkíséreltem a keresztyénséget *minden élet szentségével* kapcsolatba hozni. Ez alapvető része a keresztyénségnek, s nem lehet azt életformára korlátozni. Így hiányzik a *lényeges, a mindent-átfogás,* ami Jézus sajátja volt. Remélem, hogy a keresztyén teológusok egyszer belépnek az ajtón."

Keveházi László